

บทที่ 5

บทเรียนโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่มีคุณภาพภาคอีสาน

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2

จากการดำเนินงานโครงการ กระบวนการสนับสนุน โครงการวิจัยที่มีคุณภาพ สำหรับพี่เลี้ยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคอีสาน ทีมวิจัยได้ปฏิบัติการถอดบทเรียนโครงการวิจัยที่มีคุณภาพ จำนวน 20 โครงการ โดยดำเนินการอย่างมีส่วนร่วมกับกลุ่มเป้าหมายในทุกระดับ ตั้งแต่ การทำความเข้าใจกับตัวโครงการ การวางกรอบประเด็นคำถาม การประสานงาน การวางแผนลงพื้นที่ถอดบทเรียน และการลงพื้นที่ถอดบทเรียนร่วมกัน โดยทุกขั้นตอนที่กล่าวมา พบว่าได้รับความร่วมมือกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างดี

ทั้งนี้ คณะนักวิจัยได้ทำการสรุปรวบรวมข้อมูลกระบวนการสนับสนุนโครงการวิจัยที่มีคุณภาพ ผ่านการถอดบทเรียนโครงการวิจัยที่มีคุณภาพดังกล่าว มาจัดระบบ และวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด เพื่อให้ได้ชุดความรู้โครงการวิจัยที่มีคุณภาพของภาคอีสาน โดยมีเนื้อหาสาระที่สำคัญ แบ่งออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ปัจจัยความสำเร็จระดับภาพรวมโครงการวิจัย

ส่วนที่ 2 ปัจจัยความสำเร็จระดับโครงการวิจัยรายโครงการ

ส่วนที่ 3 ตัวชี้วัดความสำเร็จของโครงการวิจัยที่มีคุณภาพภาคอีสาน

ปัจจัยความสำเร็จของโครงการวิจัยที่มีคุณภาพระดับภาพรวม

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลปัจจัยความสำเร็จของโครงการวิจัยที่มีคุณภาพรายโครงการทั้งหมดมาประมวลวิเคราะห์และนำเสนอผลเบื้องต้นให้กับพี่เลี้ยงเครือข่ายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคอีสาน ได้เรียนรู้แลกเปลี่ยนและเพิ่มเติมข้อคิดเห็นให้เนื้อหาสมบูรณ์ แล้วนำมาวิเคราะห์ระดับให้เป็นปัจจัยความสำเร็จระดับภาพรวมของโครงการวิจัยทั้งหมด พบว่า มีลักษณะสำคัญประกอบด้วย 14 ประการ ดังนี้

1. โจทย์วิจัยและปัญหาการวิจัย เป็นเรื่องของคนในชุมชน มีลักษณะดังนี้
 - 1.1 เป็นปัญหาของคนในชุมชนที่ผ่านการวิเคราะห์ปัญหาร่วมกันมาแล้ว
 - 1.2 คนในชุมชนส่วนใหญ่ต้องการแก้ปัญหานี้ อยากให้ทำวิจัยเรื่องนี้
 - 1.3 คนในชุมชนหลายกลุ่มอาสามาทำงานร่วมกัน ไม่ได้เกณฑ์มา

1.4 มีคนจำนวนหนึ่งที่สนใจศึกษาปัญหา และพยายามแก้ปัญหาอย่างต่อเนื่อง

1.5 เป็นเรื่องที่ส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนโดยตรงและเห็นปรากฏการณ์ชัดเจน

1.6 เป็นเรื่องที่คนหลายกลุ่ม/องค์กร สามารถเข้ามามีส่วนร่วมแก้ปัญหาอย่างกว้างขวาง ไม่ขัดแย้งกัน

2. ทีมวิจัย มีองค์ประกอบและคุณลักษณะที่สำคัญ คือ

2.1 ทีมวิจัยมาจากกลุ่มคนหลายกลุ่มในชุมชน หลายองค์กร หลายบทบาททางสังคม/ชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับข้อคิดเห็นของ กาญจนา แก้วเทพ ซึ่งได้กล่าวในเวทีนำเสนอผลการสังเคราะห์วิธีวิทยา 10 ปี งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ว่า คนทำวิจัย ค่อนข้างแตกต่างไปจากงานวิจัยที่เคยมีมา คือ คนทำ CBR ส่วนใหญ่เป็นชาวบ้าน ซึ่งจริงๆแล้วชาวบ้านเคยมีประสบการณ์งานวิจัยมาก่อน เพียงแต่งานวิจัยอื่นๆเขามีบทบาทในฐานะตัวประกอบ และกลุ่มตัวอย่าง แต่รอบนี้เขาขึ้นแท่นเป็นพระเอก นางเอกเลย (กาญจนา แก้วเทพ, 2552: 56)

2.2 ทีมวิจัยเป็นกลุ่มคนที่มีความมุ่งมั่นทำงานเพื่อชุมชน เป็นที่ประจักษ์มาแล้ว คนในชุมชนมีความศรัทธา เชื่อมมั่น ไว้วางใจได้

2.3 ทีมวิจัยเป็นกลุ่มที่เกาะติดกับปัญหา พยายามหาหนทางแก้ปัญหาเหล่านั้นอย่างต่อเนื่อง

2.4 ทีมวิจัยมีองค์ประกอบหลักที่สมบูรณ์ในแง่บทบาทการบริหารงานวิจัย เช่น คนอำนวยความสะดวก คนประสานงาน คนบันทึกข้อมูลและเขียนรายงาน คนการเงิน/บัญชี คนประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

2.5 ความเป็นพี่เป็นน้องที่ช่วยเหลือกันในทุกๆ เรื่อง

2.6 การอุทิศตนทำเป็นแบบอย่างให้กับคนในชุมชน ไม่ใช่แค่โฆษณา

2.7 มีใจรักที่จะทำงาน เพื่อชุมชน เพื่อส่วนรวม และรักที่จะแสวงหาความรู้/ข้อมูล

2.8 เป็นกลุ่มคนที่มีความเสียสละรับผิดชอบต่อหน้าที่และงานที่ได้รับมอบหมายสูง

2.9 เชื่อมมั่นในเครื่องมือการวิจัยและนำทดลองใช้ในการทำงานหรือแก้ปัญหา

2.10 ความอยากรู้ อยากเห็น อยากทำวิจัย ว่าเป็นอย่างไร “ไม่เคยทำ แต่อยากทำ”

2.10 คนในครอบครัวเข้าใจและสนับสนุน

3. หัวหน้าโครงการวิจัย มีบุคลิกและคุณลักษณะ ที่สำคัญ ดังนี้

- 3.1 มีอุดมการณ์หรือจินตภาพในการมองปัญหา และการแก้ปัญหาที่ชัดเจน/
ยาวไกล
- 3.2 มีประสบการณ์ทำงานเกี่ยวกับประเด็นในโจทย์วิจัยนั้นๆ มาระดับหนึ่ง
- 3.3 มีความสามารถในการมองคน เห็นศักยภาพคน ประสานคนได้ ใช้
คนทำงานเป็น
- 3.4 ประสานความคิดที่หลากหลาย ให้เห็นภาพรวมเชื่อมโยงทั้งระบบ
- 3.5 สามารถประมวลภาพรวมการดำเนินงานทั้งระบบ และแยกแยะ
ส่วนประกอบได้
- 3.6 สามารถคุมสภาพการดำเนินงาน ทีมงาน งบประมาณ ในแต่ละช่วงเวลา
ได้
- 3.7 มีประสบการณ์ทำงานอย่างมีส่วนร่วมกับชุมชนมระดับหนึ่ง ชุมชนเห็น
ผลงาน และไว้วางใจได้
- 3.8 สามารถจัดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้กับกลุ่มคนที่หลากหลายได้
ทั้งในระดับทีมงาน และชุมชน
- 3.9 เปิดโอกาสให้คนทุกกลุ่มแสดงความคิดเห็น และมีส่วนร่วมในทุกโอกาส
ทุกกิจกรรม
- 3.10 บริหารการเงินโปร่งใส ไม่ยุ่งเกี่ยวกับเรื่องการเงิน/บัญชี ทำหน้าที่
วางแผนและควบคุมการใช้จ่ายเงินเท่านั้น
- 3.11 เป็นผู้ที่มีบารมีในชุมชน หรือมีบทบาททางสังคม เช่น นักวิชาการ ผู้นำ
แกนนำข้าราชการครูในชุมชน ฯลฯ
- 3.12 เป็นผู้มีความซื่อสัตย์สุจริต เสียสละ มุ่งมั่น และมีความรับผิดชอบสูง

4. การเตรียมความพร้อมของทีมวิจัยและชุมชน ก่อนการวิจัย เพื่อทำความเข้าใจ เป้าหมายและกระบวนการทำงานวิจัยร่วมกัน ใน 3 ระดับ คือ

- 4.1 การทบทวนเป้าหมายโครงการวิจัยร่วมกับคนในชุมชนเพื่อสร้างความ
เข้าใจความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมจากคนในชุมชน โดยเฉพาะการศึกษาข้อมูลข้อเท็จจริง และ
การร่วมกันทดลองแก้ปัญหา
- 4.2 การวางแผนการวิจัยและการกำหนดบทบาทของทีมวิจัย ให้เห็นภาพรวม
การทำงานของแต่ละบทบาท/แต่ละคนชัดเจนร่วมกัน พร้อมทั้งวิเคราะห์ปัญหาที่อาจเกิดขึ้น และ
แนวทางแก้ไข

4.3 การกำหนดกรอบและประเด็นศึกษาของทีมวิจัยและทีมเก็บข้อมูล เพื่อวิเคราะห์ประเด็นที่ต้องการศึกษา ซึ่งเชื่อมโยงกับการแก้ปัญหาในระยะต่อไป รวมถึงการเรียนรู้เรื่องการออกแบบวิธีการเก็บข้อมูลที่เหมาะสมกับแต่ละประเด็นศึกษา เทคนิคการเก็บข้อมูล รวมถึงการบันทึกข้อมูล

5. การสร้างทีมเก็บข้อมูล อันเป็นการสร้างพื้นฐานของการมีส่วนร่วมและการสร้างสำนึกร่วมของคนในชุมชน มีหลายลักษณะ ดังนี้

5.1 แบ่งทีมเก็บข้อมูลตามหมู่บ้าน โดยให้หัวหน้าหมู่บ้านเป็นหัวหน้าทีมรับผิดชอบเก็บข้อมูลภายในหมู่บ้านของตัวเอง และมีทีมวิจัยหลักอย่างน้อย 1 คน เข้าร่วมทีมเก็บข้อมูลหมู่บ้าน

5.2 แบ่งทีมเก็บข้อมูลตามความสนใจในประเด็นศึกษา โดยมีคนหนึ่งเป็นแกนนำทีมวิจัยเป็นหัวหน้าทีม แล้วหาอาสาสมัครจากคนในชุมชนที่สนใจศึกษาประเด็นนั้นๆ ร่วมทีมโดยเฉลี่ยแต่ละทีมให้เท่าๆ กัน

5.3 การเก็บข้อมูลเป็นทีมใหญ่ทั้งชุมชน แล้วแบ่งประเด็นศึกษาตามความถนัดโดยมีผู้รู้และปราชญ์ชาวบ้านคอยให้ข้อมูล และสร้างความรู้ความเข้าใจในประเด็นย่อยๆ

5.4 แบ่งทีมเก็บข้อมูลให้กลุ่มเป้าหมายศึกษาตัวเอง ศึกษาปัญหาของตัวเองโดยตรงเพื่อเรียนรู้เรื่องราวของตัวเองอย่างมีพัฒนาการ มีเหตุผล และมีรูปธรรมสนับสนุน

5.5 สร้างทีมอาสาสมัครเก็บข้อมูลจากคนในชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นทีมเยาวชน คนรุ่นใหม่ เพื่อสร้างสำนึกในการทำงาน สร้างสำนึกร่วมของกลุ่มคนหลากหลาย ตลอดจนเป็นการถ่ายทอดเรื่องราวต่างๆ ให้กับคนรุ่นใหม่ด้วย

5.6 สร้างทีมอาสาสมัครเก็บข้อมูลที่เป็นกลุ่มนิสิตนักศึกษาที่กำลังเรียนหรืออยู่ระหว่างฝึกงาน กรณีที่หัวหน้าโครงการเป็นนักวิชาการสอนในมหาวิทยาลัย เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้งานวิจัย และการทำงานแบบมีส่วนร่วมให้กับกลุ่มนักศึกษาเพื่อปูทางไปสู่การสร้างนักวิจัยรุ่นใหม่

6. การเก็บข้อมูลอย่างมีส่วนร่วมและการสรุปข้อมูลร่วมกันของทีมงาน ทำให้ทีมวิจัย ทีมอาสาสมัครเก็บข้อมูล และคนในชุมชนที่ร่วมเรียนรู้ มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องราวในชุมชนของตัวเองมากขึ้น กล่าวคือ

6.1 เห็นสภาพชุมชนโดยรวม ทั้งองค์ประกอบต่างๆ และทรัพยากรแวดล้อม

6.2 เห็นประวัติศาสตร์ และพัฒนาการของชุมชนตัวเอง ว่ามีที่มาที่ไปอย่างไร มีความเปลี่ยนแปลงอะไรเกิดขึ้นบ้าง

6.3 เห็นปัญหาและวิกฤตปัญหาชัดเจน และความเชื่อมโยงกับภายนอก จากข้อมูลที่ได้ศึกษาและรูปธรรมที่พบเห็น

6.4 เห็นข้อมูลใหม่ที่ไม่เคยรู้มาก่อน ทั้งความคิด/ความเชื่อ ความรู้/ภูมิปัญญา ที่มีคุณค่า/ความหมาย ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้แก้ปัญหาได้

6.5 เห็นศักยภาพของชุมชนทั้ง คน (ปราชญ์ชาวบ้าน) ทรัพยากร (ความมั่งคั่ง) วัฒนธรรม (คุณค่าและความหมาย) และการเรียนรู้/การปรับตัวของบรรพบุรุษ

6.6 เห็นความสำคัญของปัญหาและความจำเป็นที่จะต้องร่วมกันแก้ปัญหา

6.7 เห็นความสำคัญของข้อมูล พลังของข้อมูล และเห็นว่าจะเอาข้อมูลไปใช้วางแผน ทำอะไรต่อ

6.8 เห็นการร่วมใจกันทำงาน และการเก็บข้อมูล และเห็นแนวทางสร้างความร่วมมือ สร้างพลังชุมชนในการทำงานต่อ

ในขั้นตอนการเก็บข้อมูลและสรุปข้อมูลร่วมกันของชาวบ้านดังกล่าวนี้เอง กาญจนา แก้วเทพ ได้แสดงทัศนะว่าเป็นเอกลักษณ์ของงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในการทบทวนวรรณกรรมด้านการจัดการความรู้ ซึ่งอันนี้นักวิชาการอาจจะยอมรับไม่ค่อยได้ เพราะปกติเวลาทำวิจัย แปลว่าต้องมีบทที่ 2 คือการไปค้นหางานวิจัยที่ล่วงกลับมาทบทวนหน้าเรา ไปอ่านงานวิจัยคนอื่นก่อน แต่เวลาไปทำงานกับชาวบ้าน การอ่านนั้นไม่ใช่วิธีชาวบ้าน ถ้าจะให้ชาวบ้านอ่านคงไม่ไหว ตรงนี้ จึงมีการทำสัลยกรรมพลาสติก คือว่า ไม่ใช่การอ่าน แต่ใช้วิธีการจัดการความรู้ไปทดแทน หรือการเรียนรู้ด้วยการแลกเปลี่ยนระหว่างผู้ปฏิบัติ การจัดการระบบ วิธีการเพื่อแลกเปลี่ยนกัน ซึ่งเป็นที่นิยมในปัจจุบัน (กาญจนา แก้วเทพ, 2552: 65)

7. การสร้างการมีส่วนร่วมจากกลุ่มคนที่หลากหลายเพื่อร่วมทำงานวิจัย ในกระบวนการต่างๆ ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มพ่อบ้านแม่บ้าน (กลุ่มหลักในการทำงานวิจัย) กลุ่มเยาวชนและเด็กนักเรียนพระสงฆ์ ข้าราชการในชุมชน กลุ่มสมาชิกองค์กรท้องถิ่น และส่วนราชการในท้องถิ่น เป็นต้น โดยมีเป้าหมายสำคัญ ดังนี้

7.1 การสร้างความร่วมมือจากแกนนำกลุ่ม หรือผู้นำชุมชน หรือผู้มีบารมีในชุมชนเพื่อร่วมเป็นทีมวิจัย หรือร่วมในกิจกรรมที่สำคัญๆ เพื่อเป็นกำลังหลักสำคัญในการดึงกลุ่มคน เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ เพื่อนำไปสู่การบริหารจัดการปัญหาทั้งระบบในระยะยาว

7.2 การกระจายบทบาทในการทำงาน การทดลองแก้ปัญหาให้กับกลุ่มคนต่างๆ ในชุมชนได้ร่วมรับผิดชอบต่อโครงการวิจัย รับผิดชอบต่อการแก้ปัญหาในชุมชนของตนเองโดยตรง

7.3 การออกแบบกิจกรรมตามความสนใจและความต้องการของกลุ่มคน ในช่วงทดลองแก้ปัญหา จะสามารถสร้างการมีส่วนร่วมจากคนหลายกลุ่มได้ และพัฒนาไปสู่จิตสำนึกร่วมต่อการจัดการปัญหาชุมชนร่วมกันในที่สุด

จากการมีส่วนร่วมกับคนที่หลากหลายดังกล่าวเมื่อเปรียบเทียบกับแนวคิดการมีส่วนร่วมของ Cohen และ Uphoff (1997) พบว่า ได้แบ่งผู้เข้าร่วมออกเป็น 4 ประเภท คือ 1) คนในท้องถิ่น 2) ผู้นำท้องถิ่น 3) เจ้าหน้าที่ของรัฐ 4) เจ้าหน้าที่ชาวต่างประเทศ แต่จากการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้น ผู้วิจัยค้นพบว่า สามารถแบ่งผู้เข้าร่วมออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

1) คนในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งหมายถึง ทุกคนที่มีความแตกต่างหลากหลายกัน ทั้งเพศ อายุ การศึกษา อาชีพ อาชีพ กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มพ่อบ้านแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน และเด็กนักเรียน หรือพระสงฆ์ ที่เป็นแกนหลักในทีมวิจัย และมีบทบาทหลักในการดำเนินงานวิจัย

2) เจ้าหน้าที่ของรัฐ หมายถึง บุคลากรในองค์กรของหน่วยงานรัฐในชุมชนท้องถิ่นที่มีหน้าที่โดยตรงต่อการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชาวบ้าน เช่น อปท. สาธารณสุข โรงเรียน ฯลฯ

3) นักวิชาการในท้องถิ่น หมายถึง นักวิชาการที่ในสถาบันการศึกษา ทั้งในระบบและนอกระบบที่ให้การสนับสนุนความรู้ด้านวิชาการแก่นักวิจัยชาวบ้านเพื่อยกระดับองค์ความรู้ท้องถิ่นสู่การพัฒนา และแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4) พี่เลี้ยงหรือที่ปรึกษางานวิจัย หมายถึง กลุ่มคนที่ให้การสนับสนุนการดำเนินงานวิจัยของชาวบ้าน ตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จงานวิจัย ได้แก่ กลุ่ม นักพัฒนาหรือนักวิชาการในชุมชน

8. การนำเสนอข้อมูลสู่ชุมชน “การคืนข้อมูลสู่ชุมชน” เพื่อตรวจสอบข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลและวางแผนการเก็บข้อมูลเพิ่มจากประเด็นที่ตกหล่น ร่วมกันของคนทั้งชุมชน ทำให้ทุกคนเห็นความสำคัญของข้อมูล และตระหนักในปัญหา กล่าวคือ

8.1 การนำเสนอข้อมูลปัญหาและวิกฤตปัญหา จากการศึกษาข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกันแล้ว ทำให้คนในชุมชนเห็นความรุนแรงและวิกฤตปัญหาตนเองชัดเจน นำไปสู่การมีส่วนร่วมแก้ปัญหาในอนาคต

8.2 การเสนอข้อมูลปรากฏการณ์จริง ทำให้เห็นบทบาทหน้าที่และองค์กรรับผิดชอบต่อการแก้ปัญหา ดังนั้นการนำเสนอผลการศึกษาวิจัยสู่ชุมชนและสาธารณะ โดย

ประสานองค์กรท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมารับทราบข้อมูลและให้ความเห็น เพื่อสนับสนุนการแก้ปัญหา และร่วมผลักดัน/ขยายผลวงกว้างต่อไป

9. การเตรียมการก่อนกิจกรรม การสรุปบทเรียนหลังกิจกรรม และการวางแผนงาน เป็นเรื่องสำคัญ เพื่อให้การดำเนินกิจกรรมวิจัยดำเนินไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย หรือตอบคำถามการวิจัย มีลักษณะ ดังนี้

9.1 การเตรียมกิจกรรม เป็นการประชุมทีมงานวิจัย เพื่อวิเคราะห์เป้าหมายและวัตถุประสงค์ กลุ่มเป้าหมาย วิธีการดำเนินการ ความสำเร็จและปัญหาที่อาจเกิดขึ้นเพื่อวิเคราะห์ทางสถานการณ์ และการกำหนดบทบาท หน้าที่ของแต่ละคน ในการจัดกิจกรรมนั้นๆ

9.2 การสรุปงานร่วมกันของทีมงานอย่างต่อเนื่อง ทั้งการสรุปกิจกรรมและการสรุปความก้าวหน้าการดำเนินงานเป็นระยะๆ ทำให้ทีมงานทราบความก้าวหน้าของการดำเนินงาน และสร้างการเรียนรู้ของทีมงานไปพร้อมกัน ขณะเดียวกันก็จะได้ทราบสถานะของโครงการฯ ในเรื่องต่างๆ ทั้งเรื่องงาน ทีมงาน และงบประมาณดำเนินการ นำไปสู่การวางแผนต่อไป

9.3 การวางแผนการดำเนินงานหลังสรุปผลการดำเนินงานและวิเคราะห์บทเรียนการทำงาน จะทำให้ทราบว่าต้องเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงอะไรบ้างตามแผนการเดิมที่วางไว้ รวมถึงการปรับเปลี่ยนบทบาททีมงานให้ทันต่อปัญหาและสถานการณ์ด้วย

10. การบันทึกกิจกรรม และเก็บข้อมูลอย่างรัดกุม ทั้งการเขียนในรูปแบบต่างๆ การบันทึกเสียง การถ่ายภาพ และการบันทึกสังเกตการณ์ โดยไม่ให้ดักหล่นในทุกกิจกรรม และมีการเก็บรวบรวมไว้เป็นอย่างดี มีการสรุปและทบทวนข้อมูลกันแทบทุกกิจกรรมว่า ได้ข้อมูลตามที่วางแผนไว้หรือไม่ หรือได้ข้อมูลตรงตามวัตถุประสงค์หรือไม่ หรือมีข้อมูลอะไรตกหล่นบ้าง อีกทั้งมีเครื่องมือเก็บข้อมูลอย่างหลากหลาย ประกอบกับมีทีมงานบันทึกข้อมูลที่มีความสามารถ และช่วยกันเก็บข้อมูล และบันทึกข้อมูล

11. การศึกษาดูงาน เป็นกิจกรรมวิจัยที่สำคัญมากในการสร้างการเรียนรู้ให้กับทีมวิจัย และคนในชุมชน เป็นการศึกษาดูงานที่มีเป้าหมาย และมีการวางแผนอย่างรอบด้าน และหวังผล ทั้งนี้เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในประเด็นปัญหาและการแสวงหาทางออกของการแก้ปัญหาผ่านกระบวนการวิจัย ขณะเดียวกันก็เป็นกิจกรรมที่สามารถสร้างขวัญกำลังใจให้กับทีมวิจัยเพื่อพัฒนางานให้เกิดขึ้นอย่างมีพลัง มีจินตภาพ มีขั้นตอน มีแบบแผน และแผนงาน และมีเหตุผลผ่านรูปธรรม/นามธรรมจากความสำเร็จของชุมชนอื่น อีกทั้งเป็นการสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นภายในทีมวิจัยและชุมชนอีกด้วย

12. การประชาสัมพันธ์ และขยายแนวคิดงานวิจัยให้กับคนในชุมชนอย่างต่อเนื่องทุกช่องทาง ทั้งกิจกรรมทางสังคมและ ในประเพณี/วัฒนธรรมชุมชน ได้ก่อให้เกิด

12.1 การกระตุ้นจิตสำนึกของคนในชุมชนต่อการตระหนักร่วมในการแก้ปัญหาชุมชน

12.2 การขอความร่วมมือและช่วยเหลือจากคนในชุมชนเกิดขึ้นง่ายและทุกคนให้ความสำคัญ

12.3 การขยายความคิดและเผยแพร่ผลงานวิจัยทั้งระดับกิจกรรมและภาพรวมตลอดเวลาที่มีโอกาสและสร้างการเรียนรู้อย่างกว้างขวาง

12.4 สร้างความสนใจ ความเข้าใจในปัญหาชุมชน และความเข้าใจอันดีต่อทีมวิจัย

12.5 สร้างกระบวนการคิด และการหาทางออกของการแก้ปัญหาจากคนทุกกลุ่ม ในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

13. การเขียนรายงานวิจัย มีขั้นตอนและลักษณะสำคัญดังนี้

13.1 ทีมวิจัย (ชาวบ้าน) แบ่งกันเขียนคนละเรื่อง/คนละบท จากข้อมูลที่ได้บันทึกไว้อย่างดีแล้ว

13.2 นักวิจัยหลัก (นักวิชาการ) ที่รับผิดชอบในเรื่องการเขียนรายงาน โดยรวบรวม และเรียบเรียงข้อมูลจากทีมวิจัยชาวบ้าน ซึ่งได้รับผิดชอบเก็บ ข้อมูลบางประเด็น และข้อมูลจากการช่วยกันบันทึกข้อมูลระหว่างการ ทำกิจกรรม และการสังเกตการณ์

13.3 ทีมวิจัยและที่ปรึกษาช่วยกันแปลภาษาพูด เป็นภาษาเขียน “วิชาการ” และการตรวจสอบภาษาถิ่นให้เป็นภาษาราชการและวิชาการ

13.4 ทีมวิจัย และที่ปรึกษาช่วยกันจัดหมวดหมู่ข้อมูล ผ่านการประชุม และหรือกระบวนการฝึกอบรม “การวิเคราะห์ข้อมูล และการเขียนรายงาน”

13.5 หากคนพิมพ์รายงาน ทั้งการพิมพ์กันเองภายในทีมงานและการจ้างคนข้างนอกช่วยพิมพ์ โดยมีที่ปรึกษาให้คำแนะนำและให้ความช่วยเหลือ ทั้ง วัสดุอุปกรณ์ คนช่วยพิมพ์ แหล่งรับพิมพ์งาน

14. กระบวนการทำงานร่วมกันกับทีมที่ปรึกษา ภายใต้บทบาทการสนับสนุนของที่ปรึกษา กล่าวคือ

14.1 การพัฒนาโจทย์วิจัย เป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับแนวคิดการวิจัยเพื่อท้องถิ่น กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น และการวิเคราะห์ปัญหาอย่างมีส่วนร่วม

14.2 การสร้างทีม และเตรียมทีมวิจัย เป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับ หน้าที่ รวมถึง

คุณสมบัติของนักวิจัย และการกำหนดบทบาทของทีมวิจัย

14.3 การเสริมความรู้ประสบการณ์ในกระบวนการวิจัย ได้แก่ การแตกกรอบประเด็นศึกษา การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การเขียนรายงาน ฯลฯ

14.4 การจัดเวทีนำเสนอผลงานวิจัยทั้งภายในชุมชน และภายนอกชุมชน เป็นการกระตุ้นเตือนทีมวิจัยว่า จะทำเล่นๆ ไม่ได้ ต้องเอาจริงเอาจังกับการทำงานและทำให้เห็นผลงานจริงๆ

14.5 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่ายต่างๆ และการขยายผลการวิจัยไปสู่สาธารณะ ทำให้ทีมวิจัยได้เรียนรู้ชุมชน สังคม และโลกภายนอก ทั้งที่เหมือนและแตกต่างจากชุมชนของตัวเอง ก่อให้เกิดแนวคิดและการปฏิบัติ ใหม่ๆ เพื่อพัฒนาตนเองพัฒนาชุมชนของตนเองให้ดีขึ้น

14.6 การประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเพื่อร่วมสนับสนุนการดำเนินงานของโครงการฯ ทำให้เกิดความเข้าใจในเงื่อนไข/ข้อจำกัดของหน่วยงานเหล่านั้นมากขึ้น รวมถึงวัฒนธรรมการทำงานร่วมกัน

14.7 การประสานสื่อมวลชนเพื่อเผยแพร่ผลงานวิจัย และการผลิตสื่อเพื่อเผยแพร่ในรูปแบบต่างๆ เช่น บทความในจดหมายข่าว หนังสือเล่มเล็ก วิดีโอชุมชน VCD Website เป็นต้น ได้สร้างความตื่นตัว และกระตือรือร้นให้กับนักวิจัย และที่ปรึกษาในการผลักดันการทำงานวิจัยให้มี คุณภาพมากขึ้น

จากการวิเคราะห์ปัจจัย ความสำเร็จของโครงการวิจัยที่มีคุณภาพในภาพรวมทั้ง 20 โครงการดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่าผลสำเร็จของโครงการวิจัยนั้นมีความสอดคล้องกันกับ หลักการสำคัญของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ที่ ปิยะวัติ บุญหลง ได้กล่าวว่า **“งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นต้องแก้ปัญหาของชาวบ้านได้”** โดยมี สมมติฐานที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1) ปัญหาและโจทย์วิจัย (research question) ต้องมาจากชาวบ้านหรือเป็นความต้องการของชาวบ้าน

2) มีปฏิบัติการ (action) เพื่อแก้ปัญหา หรือมีการทดลองดำเนินการเพื่อแก้ปัญหา โดยใช้ความรู้ที่ศึกษาร่วมกันมาใช้วางแผนงาน

3) การมีส่วนร่วม (participation) ของชุมชนในกระบวนการวิจัย หรือชาวบ้านร่วมทีมวิจัย (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546: 7-10)

และจากข้อค้นพบจากการดำเนินงานวิจัย ยังมีหลักการของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่เป็นส่วนประกอบสำคัญเพิ่มเติม และที่ถือว่าเป็นหลักการรองที่ต้องศึกษาและนำไปดำเนินการหากต้องการจะสร้างให้เกิดโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้มีคุณภาพในอนาคต ดังต่อไปนี้

1) ทีมวิจัยต้องเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในชุมชน และมีบทบาทที่หลากหลายในชุมชนนั้น และคนในชุมชนให้ความเคารพ เชื่อมั่น และศรัทธา

2) หัวหน้าโครงการต้องเป็นบุคคลที่มีบุคลิก ลักษณะพิเศษ กล่าวคือ โดดเด่นทั้งทางโลกและทางธรรมผสมผสานกัน ได้แก่ เป็นคนที่มีอุดมการณ์ มีหลักการที่ชัดเจนในขณะเดียวกันก็ยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสม เป็นผู้ที่รักการเรียนรู้ตลอดเวลา และที่สำคัญ มีความซื่อสัตย์ สุจริต เสียสละ มุ่งมั่นและรับผิดชอบสูง

3) เน้นสร้างการมีส่วนร่วมจากกลุ่มคนที่หลากหลายในชุมชน ทั้งเพศ อายุ การศึกษา อาชีพ ไปพร้อมๆ กับการสร้างความเข้าใจร่วมกันในทุกระดับของการดำเนินงานโดยใช้ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิจัยเป็นหลัก

4) เน้นการนำผลการวิจัยที่เกิดขึ้นไปใช้ประโยชน์ทั้งภายใน และภายนอกชุมชน กล่าวคือ นำองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นไปแก้ปัญหาด้านโจทย์วิจัยที่ตั้งไว้ร่วมกัน ในขณะเดียวกันก็นำผลการวิจัยไปเผยแพร่สู่สาธารณะด้วยวิธีการต่างๆ นอกจากนี้ทุกโครงการยังมุ่งเน้นการเชื่อมประสานกับองค์กร หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่นเพื่อให้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและพัฒนาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น วัด โรงเรียน สาธารณสุข ฯลฯ

5) มุ่งสร้างและพัฒนาชาวบ้านให้เป็นนักบริหารจัดการโครงการวิจัย กล่าวคือ ให้ชาวบ้านสามารถทำงานวิจัยได้ทั้งระบบด้วยตัวเอง ตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จสิ้นโครงการ โดยที่เลี้ยงต้องวางแผนเสริมทักษะที่จำเป็นต่อการทำงานวิจัยให้กับทีมวิจัยทั้ง ก่อนวิจัย ระหว่างและหลังวิจัย

ดังนั้น หากที่เลี้ยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นทุกท่าน สามารถเตรียมความพร้อมของโครงการวิจัยและสนับสนุนให้ทุกโครงการเป็นไปตามหลักการหลัก 3 ประการ และหลักการรองอีก 5 ประการดังที่กล่าวไว้แล้วในเบื้องต้นนี้ นักวิจัยเชื่อมั่นว่า โครงการวิจัยดังกล่าวจะสามารถดำเนินงานได้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นนั้นทั้งในระยะสั้น และระยะยาวอย่างแน่นอน

ทั้งนี้ หากสรุปขั้นตอนของการมีส่วนร่วมทั้งหมดที่ได้ประมวลจากโครงการวิจัยที่มีคุณภาพทั้ง 20 โครงการ เมื่อเปรียบเทียบกับที่ Cohen และ Uphoff (1997) และ Vincent (1993) กล่าวว่าขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น ในโครงการพัฒนาสามารถเข้าร่วมตั้งแต่ขั้นตอนเริ่มต้นถึงขั้นตอนสุดท้าย 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ร่วมกำหนดกลุ่มเป้าหมาย 2) ร่วมวางแผนงานโครงการและปฏิบัติการ 3) ร่วมตัดสินใจ 4) ร่วมตรวจสอบ และประเมินผล สำหรับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้นพบว่า ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านต่อการดำเนินงานวิจัย สามารถแบ่งได้เป็น 6 ขั้นตอน ดังนี้

1) ร่วมวางแผนโครงการ ได้แก่ ขั้นตอนการวิเคราะห์ปัญหา พัฒนาโจทย์วิจัย และเขียนข้อเสนอโครงงานวิจัย

2) ร่วมกำหนดทีมวิจัยและกลุ่มเป้าหมายในโครงการ ได้แก่ การคัดเลือกทีมวิจัย (หลัก) การคัดเลือกหัวหน้าโครงการ การคัดเลือกทีมวิจัยรอง (อาสาสมัคร) และกำหนดกลุ่มเป้าหมาย (คนในชุมชน)

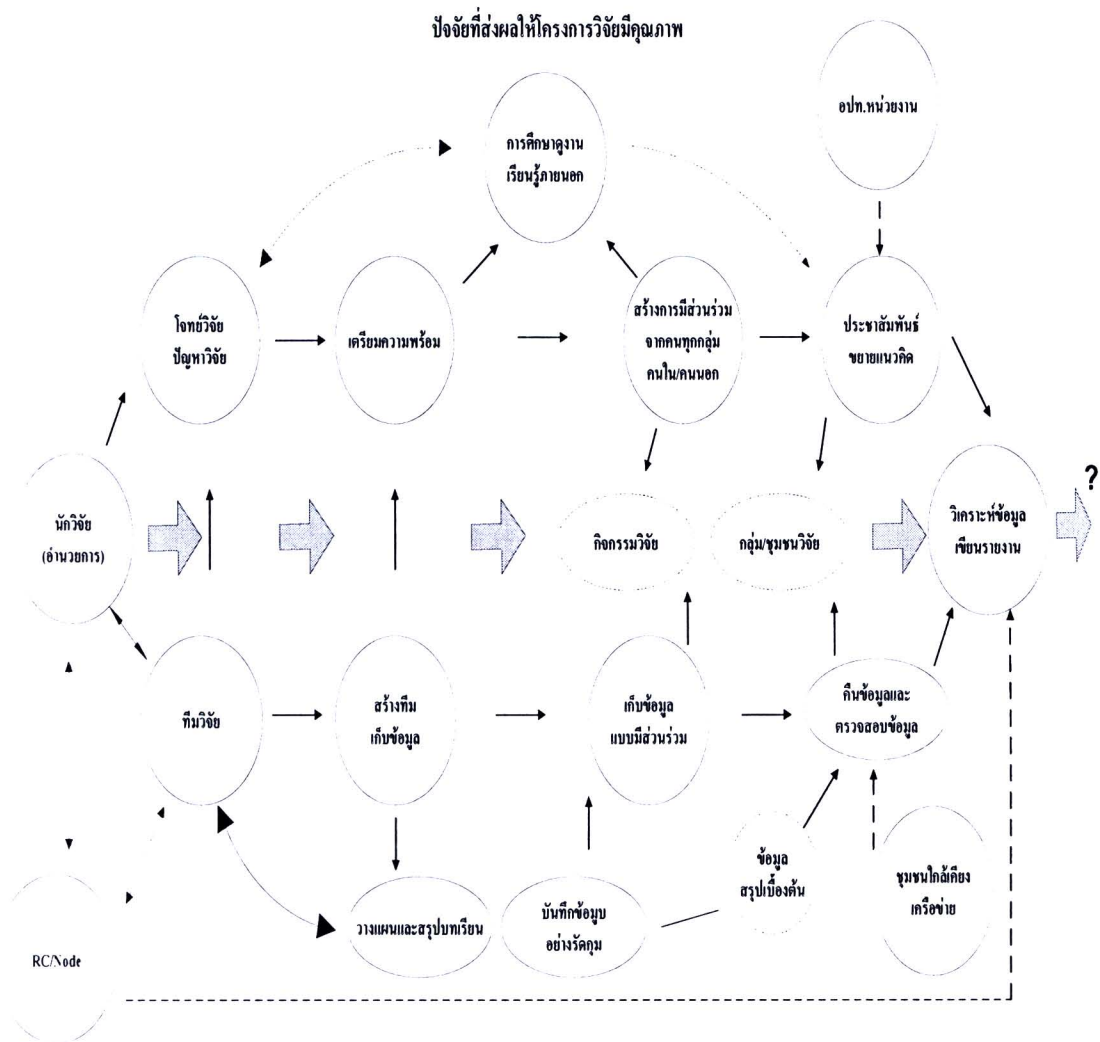
3) ร่วมปฏิบัติการ ทดลองตามแผนงานที่วางไว้ร่วมกัน ได้แก่ การเตรียมความพร้อมและเสริมทักษะทีมในด้านต่างๆ การปฏิบัติการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การทดลองแก้ปัญหาตามแผน

4) ร่วมสรุปผลและประเมินผล ได้แก่ การสรุปทบทวนการดำเนินงานเป็นระยะๆ ร่วมกัน และทดลองปรับปรุงการดำเนินงาน

5) ร่วมเขียนรายงานวิจัย ทั้งรายงานความก้าวหน้าและฉบับสมบูรณ์

6) ร่วมนำเสนอผลงานวิจัยออกเผยแพร่สู่สาธารณะ ได้แก่ การจัดเวทีคืนข้อมูลสู่ชุมชนและเวทีเครือข่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นในภาคอีสาน

ผู้วิจัยได้สรุปภาพรวมปัจจัย ความสำเร็จของโครงการวิจัยที่มีคุณภาพทั้ง 14 ประการ ดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพ 7 ปัจจัยที่ส่งผลให้โครงการวิจัยมีคุณภาพ

ปัจจัยที่ส่งผลให้โครงการวิจัยมีคุณภาพระดับรายโครงการ

ทีมวิจัยได้นำข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการอ่านรายงานวิจัย ทั้งรายงานความก้าวหน้า และรายงานฉบับสมบูรณ์ รายงานชุดประสบการณ์จากพื้นที่ และ การลงพื้นที่ถอดบทเรียน โครงการวิจัยทั้งหมด จำนวน 20 โครงการ มาวิเคราะห์ 2 ระดับ คือ ผู้วิจัยวิเคราะห์เองในเบื้องต้น และ วิเคราะห์ร่วมกับพี่เลี้ยง (RC) ภาคอีสาน ทั้งนี้ เพื่อให้ได้ชุดความรู้บทเรียนโครงการวิจัยที่มีคุณภาพที่สมบูรณ์ในแต่ละ โครงการ ดังต่อไปนี้

1. โครงการรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านวังอ้อ ตำบลหัวดอน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

โครงการนี้มีความเป็นมาเนื่องจาก ชุมชนบ้านวังอ้อมีความเข้มแข็งและมีประสบการณ์ในการรวมกลุ่มของคนในชุมชนในการพยายามแก้ไขปัญหของตนเองในด้านการพัฒนากิจกรรมต่างๆ ได้จัดทำ “กลุ่มโครงการป่าชุมชนดงใหญ่” เพื่อปลูกจิตสำนึกให้ชุมชนเห็นความสำคัญของป่าสาธารณะของหมู่บ้านที่มีพื้นที่ถึง 1,810 ไร่

ที่ผ่านมาคนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมกันในการดูแลรักษาป่าดังกล่าว ไม่ให้ถูกบุกรุกทำลาย โดยกิจกรรมที่ทางกลุ่มได้ดำเนินการไปแล้ว ได้แก่ การปลูกป่าซ่อมแซม การทำแนวกันไฟป้องกันไฟป่า การตั้งกฎระเบียบในการใช้ประโยชน์จากป่า เป็นต้น ซึ่งผลจากการเสียสละร่วมกันในการทำกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอของชุมชน ทำให้ป่าชุมชนดงใหญ่อีกครั้งฟื้นคืนสภาพที่สมบูรณ์ จนเป็นที่ยอมรับจากองค์กรและหน่วยงานภายนอก

ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของป่าที่ชุมชนวังอ้อได้ร่วมกันอนุรักษ์และฟื้นฟู ส่งผลให้คนภายนอกมีความสนใจเข้ามาเยี่ยมชมป่าชุมชนดงใหญ่ในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพิ่มมากขึ้น จากปรากฏการณ์ดังกล่าว ชุมชนได้เล็งเห็นประโยชน์ และผลกระทบที่จะเกิดขึ้น จึงเห็นควรให้มีการหารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวที่เหมาะสมควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ป่าดงใหญ่ เพื่อให้กระแสการท่องเที่ยวจากภายนอกเข้ามาทำลายวิถีชีวิตและทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ที่ชุมชนได้ร่วมกันปกป้องรักษามา และเพื่อให้คนรุ่นหลังของบ้านวังอ้อได้มีป่าที่สมบูรณ์ไว้ใช้ประโยชน์ต่อไป จึงได้จัดทำงานวิจัยนี้ขึ้น

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย แบ่งเป็น 2 ระยะ คือ

ก่อนการวิจัย มีกิจกรรมที่ได้ดำเนินการร่วมกัน คือ 1) การจัดเวทีประชุมหมู่บ้านเพื่อหาคนที่สมัครใจเข้าทำงานวิจัย ได้อาสาสมัคร 5 คน แล้วจึงได้ทีมวิจัยรวมทั้งหมด 42 คน และ 2) การเตรียมทีมก่อนการสัมภาษณ์เรื่องบริบทชุมชน (ประวัติหมู่บ้านวังอ้อ)

ระหว่างการวิจัย ได้แก่ 1) การลงพื้นที่เก็บข้อมูลและสรุปผลหลังเสร็จกิจกรรมทุกครั้ง 2) ลงพื้นที่สำรวจศักยภาพของป่าชุมชน ได้แก่ ข้อมูล ฐานทรัพยากร พันธุ์ไม้ ประวัติศาสตร์ป่าชุมชน โดยใช้เวลาในการสำรวจป่าร่วมกัน 1 วัน 3) การจัดประชุมทีมวิจัยเพื่อทำการวิเคราะห์ข้อมูล 4) ไปศึกษาดูงาน 2 ครั้ง ครั้งที่ 1 ไปดูงานโครงการจัดการกลุ่มท่องเที่ยวบ้านโลกโอง จ.กาฬสินธุ์ ครั้งที่ 2 ไปศึกษาที่แก่งตะนะ ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวของอุทยาน มีการจัดการเป็นฐานเรียนรู้ 5) ถอดบทเรียนการดูงาน ค้นหาแบบการท่องเที่ยวให้เหมาะสมกับชุมชนทั้งในด้านรูปแบบการต้อนรับ, การเข้าพักในชุมชนและฐานการเรียนรู้ต่างๆ รวมไปถึงระบุแหล่ง

ท่องเที่ยวในชุมชน และ 6) กิจกรรมทดลองรูปแบบการท่องเที่ยว ซึ่งทำทั้งหมด 3 ครั้ง รอบแรก เป็นกลุ่มชาวบ้าน รอบที่สองเป็นกลุ่มนักศึกษา และรอบสุดท้ายกลุ่มนักวิชาการ จากมหาวิทยาลัย อุบลราชธานี ศูนย์วิจัยพืชไร่ ศูนย์วิจัยข้าวและเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้สำนักงานป่าไม้เขต 7) กิจกรรม สรุปบทเรียนจากการทดลองท่องเที่ยวร่วมกันระหว่างทีมวิจัยกับกลุ่มผู้มาทดลองเที่ยวทั้ง 3 กลุ่ม เพื่อฟังข้อเสนอแนะและหาแนวทางการปรับปรุงการท่องเที่ยวให้เหมาะสมต่อไป 8) จัดเวที นำเสนอผลการวิจัยร่วมกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และ 9) การเขียนรายงานวิจัยฉบับ สมบูรณ์

ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานวิจัย แบ่งเป็น 2 ระดับ ได้แก่

ผลต่อทีมวิจัย

พบว่า ทีมวิจัยเกิดการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงในหลายด้าน อาทิ ได้ความรู้ ทักษะ การพูดและนำเสนอข้อมูลอย่างเป็นระบบ มีการนำแนวคิดจากการทำงานวิจัยไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันในเรื่องอื่นๆ รู้จักภาษาวิชาการมากขึ้น ทีมทุกคนให้ความสำคัญกับงานวิจัยเพราะทีมวิจัยมีแนวคิดต้องการความรู้มากกว่าผลตอบแทนทำให้เกิดความภูมิใจในงานที่ได้ทำเพื่อส่วนรวม

ผลต่อคนในชุมชน

ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ดังนี้ 1) มีการเปิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์โดยชุมชน เป็นผู้บริหารจัดการท่องเที่ยวเอง โดยใช้รูปแบบที่ได้จากงานวิจัย และมีประชาสัมพันธ์โดยการ ทำแผ่นพับ 2) เกิดการขยายผลการสืบทอดสู่กลุ่มเยาวชน โดยการรวมกลุ่มยุวมัคคุเทศก์ขึ้น และ 3) เกิดถ่ายทอดแนวคิดการอนุรักษ์ป่าสู่เด็กและเยาวชนในโรงเรียนโดยนักเรียนได้เข้าร่วมกิจกรรม ในการปลูกป่าและอื่นๆ

บทเรียนและข้อค้นพบจากโครงการ มีดังนี้

1. การทำงานกับชุมชนอาจจะมีเวลาคลาดเคลื่อนบ้างเรื่องเวลา ต้องเข้าใจบริบทชุมชน
2. จุดเน้นความสำเร็จของโครงการ ต้องมีการทำงานแบบมีส่วนร่วม ทุกคนในชุมชน และหน่วยงาน ภาครัฐที่เกี่ยวข้องต้องประสานความร่วมมือให้ได้
3. ถ้าทีมวิจัยมีจิตอาสา คนนอกไม่สามารถเข้ามาครอบงำทางความคิดได้
4. คนนอกที่เข้ามาต้องเอาชุมชนเป็นตัวตั้ง คนนอกเพียงเข้ามาร่วมเรียนรู้ เข้ามามีส่วนร่วม

5. “อย่าเห็ดถ่มเห็ดถ่ม” หมายถึง อย่าทำงานแบบทิ้งๆ ขว้างๆ การทำงานที่หวังจะประสบความสำเร็จต้องมีการติดตามอย่างต่อเนื่อง
6. ชุมชนต้องรู้สึกว่าการวิจัยเป็นเรื่องของชุมชน อยากแก้ไขปัญหาของชุมชนเอง สังเกตได้จากการจัดเวทีพัฒนาโครงการค้นหาโจทย์ ดูคนทำงานว่ามีจิตอาสาจริงหรือไม่ คนที่ร่วมหัวจมท้ายโดยไม่คิดถึงค่าตอบแทน
7. เมื่องานประสบความสำเร็จ เกิดการขยายงานสู่ชุมชนอื่นๆ มาก ได้รับชื่อเสียง ต้องมีจุดยืนของตัวเองให้ชัดเจน มิฉะนั้นอาจเกิดความขัดแย้งได้ เมื่อมีผลประโยชน์เรื่องเงินเข้ามามากขึ้น
8. พี่เลี้ยงมีความสำคัญมากในช่วงแรก เพราะชุมชนยังไม่เข้าใจแนวคิด และการทำงานวิจัย ต้องคอยมองภาพรวมทีมวิจัย เพื่อกระตุ้นแนวคิด หลักวิชาการ กระบวนการทำงาน คอยตั้งคำถาม ชวนคิด ชวนทำ ประสานงานกับคนภายนอกในการสนับสนุนทีม

ปัจจัยความสำเร็จของโครงการ มีดังนี้

1. โจทย์วิจัยเกิดจากความต้องการของคนในชุมชน (กลุ่มคณะกรรมการดูแลป่าชุมชน บ้านวังอ้อ) ที่อยากเผยแพร่และนำเรื่องการอนุรักษ์ป่าชุมชนที่ทำไว้ดีแล้ว มาพัฒนาเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ เพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์การอนุรักษ์ป่าสู่ภายนอกและเป็นการสร้างรายได้เพิ่มอีกด้วย
2. ประกอบกับมีนักวิจัยคนนอก (คุณกาญจนา ทองทั่ว) ซึ่งเคยทำงานกับชุมชนนี้มานาน เห็นพัฒนาการและเห็นศักยภาพในการอนุรักษ์ป่า จึงร่วมผลักดันให้มีการทำงานอย่างต่อเนื่อง โดยนำเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์เข้ามาผสมผสานอย่างลงตัว และอาสาเข้ามาทำงานวิจัยร่วมกับนักวิจัยชาวบ้าน
3. มีแกนนำชาวบ้านที่เข้มแข็ง และเสียสละ สามารถบริหารจัดการสมาชิกทีมงานได้เป็นอย่างดี ประสานงานกับทุกฝ่ายได้ (คุณสีหา ทีมวิจัย)
4. มีทีมนักวิจัยชุมชนที่ร่วมมือกัน ขยันขันแข็งในการทำวิจัย และคนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน ที่อยากจะทำงานนี้อย่างต่อเนื่องอยู่แล้ว และเป็นนักเรียนรู้ มีความตั้งใจสูง และมีความรับผิดชอบต่อชุมชน
5. การศึกษาดูงานรูปธรรม ความสำเร็จในการบริหารงานวิจัยของโครงการ “ขยะเมืองบัว” และโครงการ “รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวบ้านโคกโก่งฯ) เป็นกิจกรรมที่สำคัญที่ช่วยกระตุ้นให้นักวิจัยทบทวนและวางแผนการทำงานของทีมงานได้ชัดเจนมากขึ้น

6. การสรุปบทเรียนการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องของทีมวิจัย เป็นเรื่องที่สำคัญที่ทำให้ทีมงานได้เห็นพัฒนาการ ความสำเร็จและปัญหา อุปสรรคต่างๆ ทำให้กลุ่มได้มีการปรับตัวและปรับเปลี่ยนแผนงานต่างๆ วิธีการดำเนินงานให้เหมาะสมเป็นระยะๆ

7. การทดลองนำเที่ยว โดยการประเมินร่วมกับคนนอกทั้ง 3 ครั้ง เป็นกิจกรรมที่ทำให้กลุ่มได้เห็นข้อบกพร่องของตนเอง รวมถึงความต้องการของนักท่องเที่ยว ซึ่งทีมวิจัยได้นำมาพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมต่อไป

8. การพัฒนาและกำหนดฐานการเรียนรู้ที่หมู่บ้านและป่าชุมชน ได้ออกแบบตามศักยภาพ บนฐานความรู้ประสบการณ์จริงผ่านประวัติศาสตร์ของชุมชน วัฒนธรรมชุมชน และทรัพยากรในชุมชน ซึ่งสามารถนำมากำหนดเป็นแหล่งเรียนรู้และการท่องเที่ยวได้อย่างลงตัว (ได้ทั้งเนื้อหาสาระและความเพลิดเพลิน)

9. การนำวัฒนธรรมชุมชน เข้ามาผสมผสานในการจัดการท่องเที่ยว ถือว่าเป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่น และสร้างความอบอุ่น ประทับใจ และสร้างความเป็นกันเองให้กับนักท่องเที่ยว ในขณะที่เดียวกันก็ได้สร้างความสุข ความภาคภูมิใจให้กับคนในชุมชนด้วย

10. ความโปร่งใสในการบริหารจัดการการเงิน บัญชี โดยที่หัวหน้าโครงการไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเงิน เพียงแต่ช่วยวางแผน และควบคุม ติดตามการใช้จ่ายเงินให้ถูกต้องเท่านั้น ขณะที่กลุ่มได้จัดตั้งคนมาดูแลที่ไว้ใจได้โดยเฉพาะ

11. อุดมการณ์และแนวคิดการทำงานของกลุ่มอนุรักษ์และชุมชนวังอ้อ แม้จะทำเรื่องการท่องเที่ยว ซึ่งเกี่ยวข้องกับรายได้จากตัวเงินโดยตรง แต่กลุ่มก็ไม่ได้ให้ความสำคัญ แต่ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้โดยพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า “ทำเพื่อต้องการสร้างสำนึกและเผยแพร่ประชาสัมพันธ์เรื่องการอนุรักษ์ป่า ให้กับคนในชุมชน และคนภายนอก” เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด

12. ผู้นำชุมชนให้ความร่วมมือทั้ง ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ ให้ความสำคัญและร่วมมือในการทำงานขึ้นนี้ รวมถึงผู้เฒ่าผู้แก่ที่คนในชุมชนให้การเคารพนับถือ ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่มอนุรักษ์

13. การจัดสรรและการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรมทั้ง ระดับบุคคลระดับกลุ่ม ระดับชุมชน ซึ่งมีกฎระเบียบต่างๆที่ผ่านการมีส่วนร่วม ตัดสินใจร่วมของคนในชุมชน

14. การหนุนให้เยาวชนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว ในบทบาทมัคคุเทศก์น้อย และการสร้างนกออนุรักษ์รุ่นเยาว์ นับว่าเป็นพื้นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

2. โครงการการเพิ่มประสิทธิภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการช่วยเหลือเด็ก และเยาวชนบ้านดอนยุง ตำบลมะขามใหญ่ จังหวัดอุบลราชธานี

ความเป็นมาของโครงการนี้ คือ บ้านดอนยุงเป็นหมู่บ้านที่ราษฎรส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้าง ทำเกษตรกรรม เกือบจะขาด และบางคนก็ไปขอทานในเมือง ทำให้ผู้ปกครองไม่มีเวลาดูแลบุตรหลาน จึงทำให้เกิดปัญหาทางด้านสังคมตามมา ปัญหาที่พบส่วนใหญ่เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาเด็กถูกทอดทิ้ง ไม่ได้เรียนหนังสือ ถูกละเมิดสิทธิล่วงเกินทางเพศ การกระทำทารุณกรรม เด็กคิดสิ่งเสพยาเสพติด รวมถึงเด็กไม่มีชื่อในทะเบียนราษฎร

ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นไม่ได้รับการดูแลแก้ไข จนกระทั่งมีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งที่เห็นความสำคัญของปัญหาเหล่านี้ โดยเริ่มจากจัดการประชุมในหมู่บ้านเพื่อคัดเลือกตัวแทนเข้าอบรมอาสาสมัครคุ้มครองสิทธิเด็ก (อ.ส.ค) ซึ่งได้ร่วมกันทำงานช่วยเหลือเด็กและเยาวชนในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง ต่อมากลุ่มอาสาสมัครได้รวมกลุ่มกันในชื่อว่า “ศูนย์สร้างสรรค์ชุมชนบ้านดอนยุง”

ปัจจุบันพบว่า การดำเนินงานของศูนย์ฯ ยังไม่มีรูปแบบวิธีการที่เหมาะสมที่ชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในการช่วยเหลือเด็กและเยาวชน อาสาสมัครที่จะทำงานร่วมกันยังมีน้อย ทำให้การช่วยเหลือไม่ทั่วถึง คณะกรรมการศูนย์ฯจึงได้ประชุมปรึกษาหารือกันว่าต้องการศึกษาวิจัย โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ซึ่งจะช่วยให้ชาวบ้านรู้ปัญหา และเห็นความสำคัญในการที่จะช่วยเหลือ ปกป้อง คุ้มครองเด็ก และเยาวชน ในชุมชนของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

โครงการมีขั้นตอนการดำเนินงาน แบ่งออกเป็น 2 ระยะ ได้แก่

ก่อนวิจัย มีการดำเนินงาน ดังนี้ 1) จัดประชุมคณะทำงานเพื่อชี้แจงการดำเนินโครงการวิจัย เปิดเวทีประชาคมหมู่บ้าน เพื่อชี้แจงแนวทางของโครงการและทำความเข้าใจกับชุมชน และคัดเลือกอาสาสมัครเพื่อเข้าร่วมโครงการ

ระหว่างวิจัย มีกิจกรรม คือ 1) จัดประชุมระดมความคิดเพื่อค้นหาสาเหตุและแนวทางแก้ไขการละเมิดสิทธิเด็กในชุมชน 2) จัดอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อเพิ่มศักยภาพการเรียนรู้ การเก็บและวิเคราะห์ข้อมูล 3) สัมภาษณ์ข้อมูลชุมชน รวมทั้งจำนวนเด็กที่ต้องช่วยเหลือ ทั้งในด้านสภาพปัญหาเด็กเยาวชน และครอบครัวพร้อมทั้งปัญหาและสาเหตุ จำนวน 471 คน 4) เจาะลึกกรณีศึกษาการเกิดปัญหาเด็ก และเยาวชน จำนวน 4 ราย 5) จัดประชุมคณะทำงานวิเคราะห์ข้อมูลและวางแผน 6) ศึกษาดูงานที่โรงเรียนการกุศลสงเคราะห์ วัดบ้านโนนเมือง อำเภอสะแกแสง จังหวัดนครราชสีมา 7) ทดลองปฏิบัติการแก้ปัญหาโดยการจัดค่ายเยาวชนสัมพันธ์ จำนวน 2 วัน

- 1 คืบ 8) เวทีนำเสนอผลการวิจัยร่วมกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชน และ
9) จัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์

ผลที่เกิดจากการดำเนินงานวิจัย แบ่งเป็น 4 ด้าน ดังนี้

ด้านองค์ความรู้

1. ได้ข้อมูลสภาพปัญหาเด็กและเยาวชนบ้านดอนยูง จำนวน 284 คน
2. ได้ข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านดอนยูง ซึ่งแบ่งออกเป็น 5 ยุคด้วยกัน คือ
1) ยุคก่อตั้ง 2) ยุควิถีชีวิตเปลี่ยนไป 3) ยุคสงครามกลางเมืองสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชน
ลาว 4) ยุคเสื่อมโทรม และ 5) ยุคที่ดินมีราคา คนต่างถิ่นเริ่มอพยพเข้ามา

จากการสืบค้นประวัติศาสตร์ชุมชนร่วมกันทำให้คนในชุมชนเกิดตื่นรู้ถึงรากเหง้า
ที่มาและปัญหาของชุมชนซึ่งเป็นสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชน ซึ่งทำให้ทีมวิจัยและชุมชน
เชื่อมั่นว่าถ้าจะแก้ปัญหาก็ต้องแก้ให้จากปมปัญหาที่แท้จริง คือ คนในชุมชนทุกคนต้องร่วมมือกัน
และโดยเฉพาะผู้ปกครองของเด็กและเยาวชนที่มีปัญหาต้องเอาด้วยเท่านั้น

ด้านการสนับสนุนในระดับหน่วยงาน

1. ศูนย์ชุมชนสร้างสรรค์บ้านดอนยูง มีการปรับกระบวนการทำงานใหม่ จากเดิม
วิธีการช่วยเหลือเด็กคือ จะประสานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและส่งต่อเด็กให้เรียนในโรงเรียนและ
สถานสงเคราะห์ในจังหวัด ซึ่งเป็นการช่วยสงเคราะห์มากกว่าการป้องกัน กลุ่มครองและพัฒนาเด็ก
ซึ่งปัญหาที่ไม่สามารถแก้ไขได้ แนวทางปัจจุบันหลังจากทำงานวิจัย ทางศูนย์จะเน้นสร้างวิทยากร
ชาวบ้านให้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหามากขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มเด็กและผู้ปกครองบางคนที่พอ
มีเวลามาช่วยเหลือทางศูนย์ นอกจากนี้ยังเน้นการจัดทำข้อมูลเด็กและเยาวชนให้ลึกและชัดในราย
กรณีปัญหาเพื่อหาแนวทางแก้ไขให้ถูกจุดมากยิ่งขึ้น

2. กลุ่มเยาวชนได้ร่วมกันจัดทำโครงการด้านยาเสพติดด้วยการกีฬาเยาวชน
ได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก อบต. จำนวน 5,000 บาท

3. เกิดการรวมกลุ่มเยาวชนบ้านดอนยูงมี สมาชิกทั้งหมด 60 คน ได้ร่วมกันเขียน
โครงการ “ทำความดี เพื่อชุมชน” เสนอต่อสำนักงานส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้รับงบประมาณ
สนับสนุนกิจกรรม จำนวน 180,000 บาท ทำให้กลุ่มเยาวชนได้ทำกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ร่วมกัน
อย่างต่อเนื่อง

4. โครงการพัฒนาการเรียนรู้ของเด็กกับการพัฒนาชุมชน (CHILD Project) ของ
สถาบันวิจัยโภชนา มหาวิทยาลัยมหิดล ได้จัดอบรมสร้างความตระหนักรู้ในเรื่องสิทธิเด็กให้กับ

กลุ่มแม่บ้าน ผู้นำชุมชนและเยาวชน ทำให้คนที่ได้รับอบรมได้รับรู้และเข้าใจเรื่องสิทธิเด็ก และเกิดความตระหนักมากยิ่งขึ้น

5. ศูนย์เยาวชนสร้างสรรค์ได้ประสานงานไปยังโรงเรียนบ้านนาคุณและโรงเรียนบ้านหนองปลาปาก ในเรื่องพฤติกรรมเด็กนักเรียนในหมู่บ้าน และได้เชิญอาจารย์เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการศูนย์ฯ และได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีในเรื่องการให้ข้อมูลเกี่ยวกับตัวเด็ก และทางโรงเรียนจะช่วยตามพฤติกรรมของเด็กด้วยและได้ร่วมมือกันแก้ปัญหาเป็นรายกรณีไป

ด้านชุมชนและเยาวชน

1. พบว่าชาวบ้านหลายคนที่ไม่เข้าใจบทบาทการทำงานของศูนย์ฯ ได้เกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้นและให้ความร่วมมือกับทางศูนย์ในการช่วยกันสอดส่องดูแลและมีส่วนร่วมในการป้องกันและคุ้มครองเด็กและเยาวชนในชุมชนมากขึ้น นอกจากนี้ยังเสียสละเวลาและทุนทรัพย์บางส่วนในการสนับสนุน รวมทั้งให้กำลังใจกับอาสาสมัครคุ้มครองสิทธิเด็กมากกว่าเดิมที่เคยมองดูแบบไม่เข้าใจ

2. เยาวชนบางส่วนได้เข้าร่วมเป็นอาสาสมัครคุ้มครองสิทธิเด็ก โดยได้รับการอบรมเป็นผู้นำเยาวชน จากมูลนิธิยุวพุทธพัฒนา ให้เป็นผู้นำยุวพุทธพัฒนาและได้ปฏิบัติงานร่วมกับอาสาสมัครคุ้มครองสิทธิเด็ก ทำงานร่วมกันในชุมชนเพื่อให้เด็กเยาวชนในหมู่บ้านได้รับการพัฒนา

3. ผู้ปกครองได้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องสิทธิเด็กมากขึ้น ทำให้กล้าคิด และกล้าแสดงความคิดเห็นในการหาแนวทางการป้องกันและพัฒนาเด็กและเยาวชนได้อย่างแท้จริงเป็นรายกรณี

4. นางสาววิภาดา ชาวเวียง (น้องตุ๊ก) ได้รับคัดเลือกจากเยาวชนในชุมชนให้เป็นแกนนำเยาวชนในการไปแลกเปลี่ยนในเวทีต่างๆ เพื่อสะท้อนปัญหา และความต้องการของเยาวชนบ้านดอนยูง และยังเป็นนักจัดรายการวิทยุถ่ายทอดเรื่องราวของตน และเพื่อนๆผ่านทางสถานีวิทยุชุมชน

5. คณะนักวิจัยซึ่งเป็นคณะกรรมการของศูนย์ฯ ยังได้รับคัดเลือกเป็นคณะทำงานคุ้มครองสวัสดิภาพเด็ก และสตรีจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นผลต่อเนื่องโดยตรงจากการทำงานวิจัยนี้

ปัจจัยความสำเร็จของโครงการ มีดังนี้

1. ปัญหาเด็กและเยาวชนเป็นปัญหาที่สำคัญของชุมชน เพราะเป็นชุมชนชานเมืองที่มีสมาชิกชุมชนมาจากหลายที่ (เรียกว่าชุมชนไทคร้ว คือ อพยพมาตั้งบ้านเรือนใหม่) ใกล้เคียง

แหล่งราชการ ผลกระทบจากปัญหาเด็กและเยาวชนในหมู่บ้านทำให้เกิดความเป็นห่วง ความไม่สบายใจของพ่อแม่ผู้ปกครองและคนในชุมชน เพราะมีปัญหาทุกรูปแบบและบางปัญหาก็รุนแรงมาก

2. การวิเคราะห์ชุมชนและการวางแผนการทำงานวิจัยกับชุมชนถือเป็นหัวใจสำคัญ เพราะช่วงแรกทีมวิจัยทำไปเพราะอยากแก้ปัญหาย่อยๆ เท่านั้น แล้วก็ทำเลย ก็เลยพบปัญหาความไม่ไว้วางใจของคนในชุมชน ทั้งผู้นำ ผู้ปกครองเด็ก และเยาวชนเอง การเก็บข้อมูลก็เอาแต่ประเด็นปัญหาสำคัญแต่ไม่ได้ลงลึกถึงสาเหตุที่แท้จริงในบางกรณี เพราะส่วนหนึ่งชุมชนก็ยังไม่ให้ความร่วมมือ แลก็มีคำถามต่างๆ มากมาย เลยทำให้ทีมท้อใจ และเสียหลัก จนเกือบล้มเลิกโครงการ ถอดใจจะไม่ทำต่อ

3. ทบทวนการทำงานว่ามันล้มเหลวไปเพราะอะไร ทำไมข้อมูลที่เก็บมามันไม่ตอบวัตถุประสงค์ ทำไมคนในชุมชนไม่ให้ความร่วมมือ เริ่มมาวิเคราะห์กันใหม่หมดตั้งแต่การนำเอาแบบสอบถามมาคุยกันว่า ใช้ได้หรือไม่ จะได้คำตอบตามวัตถุประสงค์หรือไม่

4. ศึกษาชุมชนวิเคราะห์ชุมชน หัวใจของการเริ่มงานใหม่ “รู้เขา รู้เรา” พอสรุปข้อมูลที่เก็บมาใหม่ จึงได้รู้ว่า ชุมชนเองเป็นชุมชน “ไทคร้ว” มาจากคนละที่มาอยู่รวมกัน ปัญหาจึงมีมาก เพราะต่างคนต่างมีที่มากันคนละแบบ มีวัฒนธรรมกันคนละอย่าง และแทบไม่รู้จักกันเลยก็มี เพราะไม่มีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติกันเลย ความสามัคคีในชุมชนจึงเกิดขึ้นน้อย ฐานะฐานะมีตั้งแต่คนเก็บขยะจนถึงข้าราชการซี 9 ก็มี

5. เรียนรู้การสัมภาษณ์ การสอบถามและการบันทึกข้อมูลจากพี่เลี้ยง ซึ่งเป็นเทคนิคที่สำคัญ เพื่อให้ได้ข้อมูลความจริง ตั้งแต่การตั้งคำถาม การชวนคุยสัพเพเหระ จนถึงการเข้าสู่ประเด็น และวิธีการบันทึกข้อมูลกับคนแต่ละกลุ่ม ซึ่งพี่เลี้ยงคนใหม่ (คุณกาญจนา ทองทั่ว) มีส่วนสำคัญมากในการสอนเทคนิคเหล่านี้

6. การชักชวนผู้นำของเด็กๆ มาทำงาน ทีมได้สอบถามกลุ่มเด็กที่มีปัญหาว่า “ใครคือผู้นำของพวกเขา” จึงได้รู้จักผู้นำของพวกเขาที่อยู่ในละแวกบ้าน และได้ไปชักชวนผู้นำเขามาทำงานด้วยเพราะเด็กเหล่านี้ยอมรับและนับถือเขา

7. การจัดค่ายเด็กและเยาวชนจุดเริ่มต้นของสัมพันธภาพ ระหว่างเด็กกับผู้ปกครอง โดยใช้กระบวนการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมด้านความกตัญญูรู้คุณบิดามารดาและความเป็นลูกที่ดีของพ่อแม่ คนที่ดีของสังคมโดย “พระอาจารย์ถวิล” และเปิดโอกาสให้เด็กและผู้ปกครองได้บอกรักกัน ขอโทษกัน และจะสร้างสรรค์สิ่งดีๆ ในครอบครัวร่วมกัน ทำให้ทั้งเด็กๆ และผู้ปกครองซาบซึ้งตรึงใจไปตามๆ กัน ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดกิจกรรมเด็ก และกิจกรรมชุมชนที่สำคัญตามอีกหลายกิจกรรม

8. ทีมวิจัยเป็นกลุ่มคนที่มีจิตอาสา รักเด็ก และมีประสบการณ์งานพัฒนาในด้านนี้มาก่อน เพราะทำงานเป็นอาสาสมัครในศูนย์สร้างสรรค์ชุมชนในด้านการแก้ปัญหาเด็กและเยาวชน จึงมีเป้าหมายร่วมกันและมุ่งมั่นที่จะทำงานนี้ให้สำเร็จ

9. การแก้ปัญหาเด็กต้องรับฟังเด็กก่อน ฟังว่าเด็กคิดอะไรอยู่ อยากทำอะไร ท้อแท้เพราะอะไร ทำไมเขาถึงไปลองทำในสิ่งที่ไม่ดี ทั้งทีมวิจัย และผู้ปกครองต้องฟังเด็กก่อน ค่อยคิดตาม วิเคราะห์ตามอย่างเป็นเหตุเป็นผล

10. การทำงานอย่างมีส่วนร่วมกับเด็ก บางเรื่องก็ต้องคอยแนะนำให้ บางอย่างก็ต้องปล่อยให้เด็กได้เรียนรู้เอง แล้วจึงมาสรุปทบทวนร่วมกันภายหลัง ทีมวิจัยต้องคอยเป็นพี่เลี้ยงอย่างใกล้ชิดด้วยความอดทน ให้กำลังใจ และให้คำแนะนำเมื่อเขาต้องการ ต้องปล่อยให้เด็กได้ตามความถนัด และความสามารถของเด็ก เพื่อให้เขาได้เรียนรู้และจดจำบทเรียนทั้งที่สำเร็จ และมีปัญหาด้วยตัวเอง

3. โครงการ “การศึกษาและพัฒนา รูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับเด็กที่มีความสามารถและพฤติกรรมเรียนที่แตกต่างกัน: กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านคูเมือง (อ่อนนุเคราะห์) อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ”

ความเป็นมาของโครงการนี้เริ่มต้นจาก นักวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลฯ โดยอาจารย์ชญาดา คานวงศ์ ที่มีความสนใจต้องการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ประกอบกับได้รับแรงสนับสนุนจากพี่เลี้ยงชุดโครงการนักวิชาการ (คุณกาญจนา ทองทั่ว) ได้พากันลงพื้นที่โรงเรียนบ้านคูเมืองเพื่อพัฒนาโครงการร่วมกัน ที่เลือกโรงเรียนนี้เพราะเห็นว่า โรงเรียนได้พยายามหาทางจัดการศึกษาให้สามารถตอบสนองความสามารถและความต้องการของผู้เรียน โดยโรงเรียนมีการจัดการหลักสูตรที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง การจัดครูเข้าสอนตรงตามสาขาวิชาที่เรียนจบมา และครูผู้สอน ได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบสอน คนละ 2 กลุ่มสาระหรือ 2 รายวิชา จากการวิเคราะห์ร่วมกันพบว่า หลังจากสอนนักเรียนทั้งสามกลุ่มเป็นระยะเวลาประมาณ 2 เดือน ผู้บริหารและครูผู้สอนยังไม่มีข้อสรุปที่ชัดเจนเกี่ยวกับความเหมาะสมในการจัดกลุ่มนักเรียน เนื่องจากนักเรียนในกลุ่มที่ 2 และ 3 มีความกระตือรือร้นในการเรียนและแสดงให้เห็นว่าสามารถเรียนรู้ได้ดี หรือดีกว่านักเรียนในกลุ่มที่ 1 ซึ่งประสบกับภาวะกดดันทั้งครูผู้สอน และนักเรียน เมื่อผลการสังเกตและการทดสอบออกมาปรากฏว่ามีนักเรียนจำนวนหนึ่งสามารถเลื่อนระดับจากกลุ่ม 3 เป็นกลุ่ม 2 และจากกลุ่ม 2 เป็นกลุ่ม 1 แต่เมื่อทราบผลดังกล่าวนี้ นักเรียนเหล่านี้ไม่ต้องการย้ายกลุ่ม ด้วยเหตุนี้

ก่อให้เกิดคำถามตามมาเกี่ยวกับสาระการเรียนรู้และเนื้อหารายวิชา กระบวนการจัดการเรียนการสอน และการวัดผลประเมินผลที่กำลังใช้อยู่ว่า ควรจะเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร

ดังนั้น ทีมผู้วิจัยและผู้บริหารสถานศึกษาตลอดจนคณะครูโรงเรียนบ้านคูเมืองซึ่งเป็นผู้ช่วยนักวิจัยจึงสนใจที่จะใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มาร่วมกันค้นหารูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับนักเรียนที่มีความสามารถ และพฤติกรรมการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้สามารถใช้ชีวิตในสังคมในอนาคตได้อย่างมีความสุข

ขั้นตอนการดำเนินโครงการ แบ่งเป็น 2 ระยะ ดังนี้

ก่อนวิจัย มีการดำเนินงาน ได้แก่ 1) ขั้นตอนเตรียมการ ประกอบด้วย การสำรวจศักยภาพของชุมชน เพื่อค้นหานักวิจัยในโรงเรียนและเรียนรู้บริบทของพื้นที่ 2) ประชุมชี้แจงโครงการกับชุมชนและค้นหาทีมวิจัยในชุมชน

ระหว่างวิจัย มีกิจกรรม ดังนี้ 1) วางแผนการเก็บข้อมูล วางแนวประเด็นการสัมภาษณ์และฝึกซ้อมการสัมภาษณ์ร่วมกันของนักวิจัย และทีมวิจัย 2) จัดประชุมเพื่อตรวจสอบข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อจัดกลุ่มข้อมูล และแปลผลของข้อมูลเพื่อนำไปใช้วางแผนแก้ปัญหา ร่วมกันระหว่างทีมวิจัย และที่ปรึกษา 3) ศึกษาดูงาน โครงการวิจัยขยะเมืองบัว จังหวัดร้อยเอ็ด 4) วิเคราะห์เอกสารงานวิจัย เพื่อศึกษารวบรวมข้อมูล ความรู้ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 5) ประชุมวางแผนจัดรูปแบบการเรียนการสอนแบบใหม่ที่ร่วมมือกันระหว่างโรงเรียน ครู นักเรียนและผู้ปกครอง 6) ทดลองปฏิบัติการเรียนการสอน โดยปรับหลักสูตรให้เข้ากับกลุ่มเด็กทั้ง 3 กลุ่ม 7) โรงเรียนได้จัดสอบวัดความรู้ความสามารถ และประเมินพฤติกรรม การเรียนของนักเรียน และจัดการสนทนากลุ่มย่อยกับกลุ่มผู้เกี่ยวข้อง 8) จัดเวทีชุมชน เพื่อคืนข้อมูล และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล สังเกตความร่วมมือระหว่างชุมชนและโรงเรียน 9) ติดตามการใช้รูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ และรูปแบบความร่วมมือในการจัดการศึกษาร่วมกับชุมชน รวม 3 ครั้ง 10) ศึกษาดูงานการบริหาร และการจัดการศึกษาโดยเน้นการพัฒนาความฉลาดด้านอารมณ์ของผู้เรียน และ 11) การสรุปผลการดำเนินงานวิจัย และเขียนรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ผลที่เกิดขึ้นจากการวิจัย แบ่งเป็น 3 ระดับ ดังนี้

เกิดองค์ความรู้ใหม่

1. เกิดการจัดการเรียนการสอนใหม่ โดยแบ่งกลุ่มนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2-6 และมัธยมศึกษาปีที่ 2-3 ออกเป็น 3 กลุ่มตามความถนัด และความสนใจ บนฐานพฤติกรรม การเรียนรู้ที่แตกต่างกัน

2. ภายหลังทดลองใช้รูปแบบสอนใหม่ และจัดครูสอนแบบหมุนเวียนกันตามสาระการเรียนรู้ โรงเรียนได้จัดสอบวัดความรู้ความสามารถ และประเมินพฤติกรรมการเรียนของนักเรียน ปรากฏว่า นักเรียนเกือบทั้งหมดในกลุ่มที่ 1 ผ่านเกณฑ์ในระดับที่น่าพึงพอใจ ในกลุ่มที่ 2 พบว่า ส่วนใหญ่ผ่านเกณฑ์ประเมิน และย้ายไปอยู่ในกลุ่มที่ 1 ส่วนกลุ่มที่ 3 ส่วนมากยังมีปัญหาในการอ่าน และเขียนแต่บางส่วน (6 คน) ผ่านเกณฑ์การประเมิน สามารถย้ายไปรวมกับกลุ่มที่ 1 ได้แต่ทั้งหมดไม่ประสงค์จะย้ายกลุ่ม โดยให้เหตุผลว่าไม่ชอบบรรยากาศการเรียนที่มีการแข่งขัน

3. โรงเรียนปรับการเรียนการสอนแบบบูรณาการ โดยเน้นเนื้อหาตามสาระการเรียนรู้ในหลักสูตร และแสวงหาความรู้ด้วยตัวเอง เปลี่ยนรูปแบบการจัดครูหมุนเวียนตามสาระการเรียนรู้ที่แต่ละคนรับผิดชอบ มาเป็นคุณครูคนเดียว รับผิดชอบสอนแบบบูรณาการตามสาระการเรียนรู้ต่างๆ โดยเน้นภาษาไทย และคณิตศาสตร์เป็นหลัก และให้บูรณาการกิจกรรมที่หลากหลายเข้าด้วยกันเพื่อให้เหมาะสมกับความสนใจของนักเรียน และได้มีการนำเอาพิธีกรรม ความเชื่อและประเพณีต่างๆ ในท้องถิ่นมาสอดแทรกเพื่อปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม เช่น การนำนิทานหรือตำนานท้องถิ่น คติชาวบ้าน และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสอน

ผลต่อชุมชน

1. โรงเรียนได้จัดงานแสดงผลงานของนักเรียนในแต่ละกลุ่ม พบว่าผู้ปกครองส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อการจัดการเรียนการสอนมาก และชุมชนได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็นอยากให้โรงเรียนจัดการเรียนการสอนถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ซึ่งชุมชนรับที่จะไปหารื้อร่วมกันต่อไป

2. ชุมชนเพิ่มให้การสนับสนุนการจัดการศึกษาทั้งในด้านทุน วัสดุอุปกรณ์และครูภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น มาช่วยสอนการงานอาชีพที่ทำให้รายได้แก่ลูกหลาน ได้แก่ พานบายศรี ทำข้าวโป่ง ทำขนม งานจักสาน ไม้กวาด ตัดผม สานสวิง ทอเสื่อ ฯลฯ โดยมีครูภูมิปัญญามาร่วมสอนถึง 34 คน

3. เกิดธนาคารขยะในชุมชน ซึ่งได้รับแรงบันดาลใจจากการที่คณะกรรมการส่วนหนึ่งได้ร่วมไปศึกษาดูงานโครงการวิทย์ขยะเมืองบัว จังหวัดร้อยเอ็ด เป้าหมายของการก่อเกิดเพื่อกระตุ้นให้คนในชุมชนตระหนักถึงปัญหาร่วมกัน และร่วมมือกันดูแลรักษาชุมชน และสิ่งแวดล้อม มีสมาชิกเริ่มแรกทั้งหมด 111 คน

ผลต่อโรงเรียน

1. เกิดโครงการโรงเรียนสวยด้วยมือเรา ซึ่งนักเรียน ครู ชุมชนร่วมกันดูแลสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนทั้งแปลงผัก สวนหย่อม ขยะ สัตว์เลี้ยง ภายในโรงเรียน และได้รับรางวัลยอดเยี่ยมด้านสิ่งแวดล้อมจากมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี โดยได้รับโล่พร้อมเงิน จำนวน 13,500 บาท
2. เกิดคลินิกการเขียน การอ่าน เพื่อแก้ปัญหาเด็กเรียนอ่อนให้ตรงจุดที่ต้องแก้ไขเป็นรายบุคคล โดยการสอนเสริมให้นักเรียนกลุ่มนี้วันละ 1 ชั่วโมง
3. เกิดกรรมการขยะในโรงเรียน ซึ่งดำเนินการโดยนักเรียนเอง มีการช่วยกันเก็บขยะ และจัดแยกขยะทิ้ง บางส่วนนำไปขายให้กับธนาคารขยะชุมชน เมื่อได้เงินมาก็เอามาซื้ออุปกรณ์ทำความสะอาด และค่าตอบแทนบางส่วนให้กับคณะกรรมการเพื่อเป็นขวัญ และกำลังใจของอาสาสมัคร
4. เกิดกลุ่มชมรมคฤศณ์ในโรงเรียนในการพาชมสถานที่ เป็นวิทยากรบรรยายรูปแบบการเรียนการสอน และกิจกรรมต่างๆของโรงเรียน มีกลุ่มนักเรียนอาสาสมัคร จำนวน 30 คนคอยต้อนรับคนมาศึกษาดูงาน
5. เป็นแหล่งศึกษาดูงานด้านการบริหารการศึกษา ให้กับโรงเรียนต่างๆในจังหวัดอุบลราชธานี และต่างจังหวัดในภาคอีสานจำนวนหลายแห่ง อาทิ โรงเรียนชุมชนบ้านศรีไคร้ อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี โรงเรียนบ้านหนองหวาย และ อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ

ปัจจัยความสำเร็จของโครงการ

1. โจทย์วิจัยเป็นเรื่องที่ครู และคนในชุมชนอยากทำจริงๆ คือ ปัญหาเด็กติ๊กัน เด็กติดยาเสพติด เพราะเป็นปัญหาที่เห็นได้ชัดและพวกเขาอยากเห็นเด็กเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น
2. เป็นความร่วมมือของคน 4 ฝ่าย คือ 1) อาจารย์มหาวิทยาลัย 2) ครูในโรงเรียน 3) นักเรียน และ 4) ชุมชน ซึ่งมีความสนใจตรงกัน เห็นปัญหาร่วมกัน และลงมือทำด้วยกันอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้งานนี้ก้าวหน้า
3. ความสัมพันธ์แบบพี่น้อง เพื่อน และลูกหลาน จึงทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างเรียบง่าย สะดวกและเป็นกันเอง ไม่เครียด
4. กระบวนการคิด การวางแผน การวิเคราะห์ การสรุปผลในแต่ละขั้นตอน ต้องดำเนินไปอย่างเป็นธรรมชาติและมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่นักวิชาการเองก็ไม่ยึดยึดความคิด ความรู้ที่ตัวเองมีให้กับวงประชุม

5. แบ่งบทบาทกันทำงานตามความถนัดของแต่ละคน แต่ละฝ่ายซึ่งไม่มีผู้นำเดี่ยว ทุกคนมีความสำคัญเท่าๆกันเพราะเป็นปัญหา และความต้องการของทุกคน
6. ผู้บริหารโรงเรียน (ผอ.) เป็นนักวิจัยโดยตรงเห็นปัญหาเห็นความสำคัญ และมุ่งมั่นในการทำงานพร้อมกับมีนโยบายให้ครู และนักเรียนร่วมทำงานนี้อย่างเต็มกำลัง
7. ผู้ปกครอง กรรมการชุมชน กรรมการโรงเรียนก็เห็นปัญหา เห็นความสำคัญ ของการทำงานเพื่อแก้ปัญหานี้ พร้อมรับบทบาทหน้าที่ที่ทีมมอบหมายให้ เพื่อหนุนการแก้ปัญหาร่วมกัน
8. เปิดโอกาสให้พูดคุยกันบ่อยๆทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ อันสะท้อนถึงความจริงใจและจริงจังที่จะแก้ปัญหา เป็นเรื่องสำคัญในการสร้างร่วมมือกับผู้ปกครองเด็ก ผ่านการให้แสดงความคิดเห็น บทเรียน ข้อค้นพบ ข้อสงสัยสู่วงประชุมกันมากขึ้น แล้วให้กระบวนการเวทีเป็นเครื่องมือในการตัดสินใจร่วม ทำให้เกิดความไว้วางใจกันตามมา และเกิดความร่วมมือในเรื่องอื่นๆด้วย
9. ผู้นำเป็นแบบอย่างโดย ผอ. ในฐานะผู้นำเป็นแบบอย่างที่ดีในการทำงาน การคิด การวิเคราะห์ และการสร้างการมีส่วนร่วม ทำให้ผู้ร่วมงาน ร่วมกระบวนการทุกคนมั่นใจ เชื่อใจ และสนุกกับการทำงาน
10. ทำงานร่วมกันด้วย “กติการ่วม” เพื่อชี้ให้เกิดระเบียบวิจัย และงานมีเป้าหมายร่วม ไม่ได้ทำตามอำเภอใจของแต่ละคน
11. องค์กรความรู้จากวิทยากรภายนอกที่มาเติมเต็มเป็นระยะ เป็นขวัญ และกำลังใจที่สำคัญให้กับทีมงาน ที่จะทำงานไปสู่จุดหมายได้
12. สร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับเด็กหลากหลายรูปแบบ ไม่ซ้ำซาก ตามความสนใจ ตามความถนัด ไม่เฉพาะวิชาการอย่างเดียว ทำให้เด็กเรียนรู้อย่างมีความสุขมากขึ้น
13. การที่ครูซึ่งเป็นทีมวิจัยหลัก ทำงานวิจัยให้เป็นงานปกติ ไม่ใช่ภาระใหม่ที่แปลกปลอมเข้ามา ทำให้งานสามารถเดินได้อย่างต่อเนื่อง และทีมก็สนุกกับการทำงาน
14. คนในพื้นที่ต้องร่วมทำและต้องมีใจ ปัญหาต้องเกิดจากพื้นที่ จึงจะสำเร็จ และต้องเกาะติด ทำอย่างต่อเนื่อง
15. นักวิจัยเข้าหาครูในโรงเรียนบ่อย ชวนครูสร้างเงื่อนไข เวลาที่เอื้อต่อการทำ งาน ขณะเดียวกันก็เติมความรู้จากข้างนอก โดยเฉพาะเรื่องระบบวิจัย และมีความเป็นกันเองมาก ไม่ถือตัวว่าเป็นนักวิชาการจากมหาวิทยาลัย ทำให้สร้างร่วมมือกับทีมงานครูได้ง่ายขึ้น
16. กระบวนการมีส่วนร่วมทำให้ “อัตรา” ของคนลดลงเพราะเห็นแก่ส่วนรวมมากขึ้น อยากให้ส่วนรวมดีขึ้นและเราเองก็มีความสุขจากการทำงานให้กับส่วนรวมด้วย

4. โครงการกระบวนการจัดการอย่างมีส่วนร่วมในการจัดการบูรณปฏิสังขรณ์เจ้าพระมหาธาตุของชุมชน บ้านธาตุ และเทศบาลตำบลแสนสุข อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

โครงการนี้มีความเป็นมาเริ่มจาก “เจ้าพระมหาธาตุ” เป็นโบราณสถานเก่าแก่อายุหลายร้อยปีซึ่งชาวบ้านนั้นเชื่อว่าสร้างในสมัยเดียวกับพระธาตุพนม ประดิษฐาน ณ บริเวณหมู่ที่ 5 และหมู่ที่ 15 ตำบลธาตุ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี พระธาตุเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของชาวบ้านในชุมชนบ้านธาตุ และชุมชนใกล้เคียง ชาวบ้านให้ความเคารพศรัทธา มีเรื่องเล่าตำนาน และปาฏิหาริย์ที่เกี่ยวกับองค์เจ้าพระมหาธาตุมากมาย รวมไปถึงประเพณี และวัฒนธรรมของชุมชนที่แสดงออกถึงความผูกพันต่อองค์พระธาตุ

ปัจจุบันองค์เจ้าพระมหาธาตุมีสภาพชำรุดทรุดโทรมลงมาก ด้วยกาลเวลา และขาดการดูแลอย่างถูกวิธี จนกระทั่งปี พ.ศ. 2548 องค์การบริหารส่วนตำบลแสนสุขได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นเทศบาลตำบลแสนสุข ผู้บริหารเทศบาลได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของโบราณสถาน และโบราณวัตถุที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในตำบล และชุมชน จึงได้มีแนวคิดในการบูรณะปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุให้สวยงามและถูกต้องตามหลักวิชาการขึ้น โดยได้มีดำเนินการประสานงานกับนักวิชาการกรมศิลปากรที่ 11 ให้มาช่วยออกแบบ และในปัจจุบันอยู่ระหว่างขั้นตอนการศึกษาข้อมูลพื้นฐานเบื้องต้น ก่อนการบูรณะปฏิสังขรณ์

จากการปรึกษาหารือกันของนักวิชาการกับผู้บริหารเทศบาล พบว่าเทศบาลมีแนวคิดในการใช้งานวิจัยนำการพัฒนาเพื่อแสวงหาการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และความตระหนักในการเป็นเจ้าของร่วมกัน เพื่อความยั่งยืนของการดูแลองค์พระธาตุต่อไป จึงเกิดโครงการนี้ขึ้น

ขั้นตอนการดำเนินงานโครงการวิจัย แบ่งเป็น 3 ระยะ ได้แก่

ก่อนวิจัย มีการดำเนินงานดังนี้ 1) ลงพื้นที่เป้าหมายเพื่อพัฒนาโจทย์วิจัย และทำการเขียนโครงการ 2) ชี้แจงโครงการ และหาอาสาสมัครในพื้นที่ดำเนินโครงการเป็นทีมวิจัย และ 3) เตรียมทีมวิจัย โดยการประชุม และหาแนวทางในการทำงานร่วมกัน

ระหว่างวิจัย มีกิจกรรม ดังนี้ 1) อบรมให้ความรู้แก่ทีมวิจัยในการเก็บข้อมูลในพื้นที่ 2) ทีมวิจัยร่วมกันออกแบบสัมภาษณ์ในการจัดเก็บข้อมูลอย่างมีส่วนร่วม 3) ลงพื้นที่เก็บข้อมูลเบื้องต้น โดยให้ชาวบ้านในชุมชนบ้านธาตุมีส่วนร่วม 4) ติดต่อประสานงานกับกรมศิลปากร ในการขอข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ และการออกแบบการบูรณปฏิสังขรณ์เจ้าพระมหาธาตุ 5) จัดเวทีในชุมชนบ้านธาตุเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล ความคิดเห็นของชาวบ้าน 6) สังเคราะห์ความรู้

ที่ได้จากการเก็บข้อมูล และการจัดเวทีในชุมชนภายในทีมวิจัย 7) เดินทางไปดูงานการจัดการดูแลโบราณสถานต่างๆ ได้แก่ พระธาตุก่องข้าวน้อย จังหวัดยโสธร โบราณสถานกู่กาสิงห์ และพระมหาเจดีย์ชัยมงคล (วัดผาน้ำทิพย์เทพประสิทธิ์วราราม) จังหวัดร้อยเอ็ด 8) ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์เจ้าพระมหาธาตุอย่างมีส่วนร่วม 9) จัดเวทีชุมชนเพื่อสรุปผลการดำเนินงานให้ชุมชนบ้านธาตุ และเทศบาลตำบลแสนสุขรับทราบ และ 10) เขียนรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

หลังวิจัย มีการดำเนินงาน คือ เผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับประวัติเจ้าพระมหาธาตุผ่านสื่อต่างๆ เช่น สารคดี ศูนย์ข่าวประชาสัมพันธ์ จังหวัดอุบลราชธานี

ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานวิจัย แบ่งเป็น 4 ด้าน คือ

ด้านองค์ความรู้

จากการดำเนินงาน ทำให้ชุมชนได้รวบรวมความเป็นมาของเจ้าพระมหาธาตุ มีความเชื่อว่าสร้างในสมัยเดียวกับการสร้างพระธาตุพนม มีโครงสร้างเดิมเป็นอิฐก่อใหญ่ สีดำแดง ลักษณะคล้ายหินทราย ใกล้เคียงกับอิฐที่ใช้ก่อสร้างปราสาทขอม โดยมีความเชื่อสองแนวทาง คือ 1) เจ้าพระมหาธาตุสร้างโดยพระยาขอม และ 2) คนขอมเป็นผู้สร้างเจ้าพระมหาธาตุ

ด้านรูปธรรมการแก้ปัญหาในระดับชุมชน

1. เกิดรูปแบบการดูแลเจ้าพระมหาธาตุโดยชุมชนบ้านธาตุ ประกอบด้วย 5 กิจกรรม คือ การดูแลรักษาความสะอาด การจัดการดอกไม้ ธูปเทียน การดูแลตู้บริจาค การประชาสัมพันธ์ผ่านเสียงตามสาย และการจัดให้มีัคคุเทศก์น้อย

2. โดยกระบวนการวิจัยทำให้ชุมชนเกิดจิตสำนึกร่วมกันในการดูแลเจ้าพระมหาธาตุเพิ่มขึ้น ลูกหลานในชุมชนเห็นความสำคัญของเจ้าพระมหาธาตุ และความเป็นมาของชุมชนมากขึ้นชุมชนนำรูปแบบการจัดการดูแลเจ้าพระมหาธาตุไปใช้ในการบริหารจัดการ นำการฟ้อนสักการะเจ้าพระมหาธาตุไปใช้ในพิธีสมโภชน้องค์เจ้าพระมหาธาตุในงานประเพณีประจำปี

ด้านการสนับสนุนจากหน่วยงาน

1. เทศบาลตำบลแสนสุขได้จัดการดูแลองค์เจ้าพระมหาธาตุ คือ การติดต่อสำนักงานกรมศิลปากรที่ 11 อุบลราชธานี เพื่อออกแบบและดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์องค์เจ้าพระมหาธาตุ การสนับสนุนงบประมาณในการบูรณปฏิสังขรณ์ และปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณองค์เจ้าพระมหาธาตุ การนำข้อมูลและประวัติความเป็นมาของเจ้าพระมหาธาตุบรรจุลงในแผ่นพับ

ประชาสัมพันธ์เทศบาลตำบลแสนสุข และมอบหมายให้กองการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม และกองช่าง เทศบาลตำบลแสนสุขเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลองค์เจ้าพระมหาธาตุ

2. โรงเรียนบ้านธาตุเห็นความสำคัญของโบราณสถานในท้องถิ่น และได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนเพิ่มขึ้น และนำประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไปใช้ ในการเรียนการสอน
3. เทศบาลตำบลแสนสุขเห็นผลที่ชุมชนได้รับจากการการวิจัย จึงได้จัดสรรเงินงบประมาณ ปี 2552 เพื่อการวิจัยประเด็นพฤติกรรมการใช้ยาของชุมชนในพื้นที่บ้านไม้ค่าง ตำบลแสนสุข อำเภอวารินชำราบ โดยมีทีมอาจารย์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีเป็นที่เลี้ยง
4. ทีมวิจัยในส่วนมหาวิทยาลัยได้ร่วมกันวางแผน และจัดการการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นได้อย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนั้นทีมวิจัยได้ทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมในพื้นที่อื่น และขยายผลให้นักวิชาการในสถาบันอุดมศึกษาร่วมทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมเพิ่มขึ้น และนักศึกษาที่ร่วมทีมวิจัยได้นำความรู้ไปใช้ในการทำงาน เมื่อจบการศึกษา เช่น ทำงานเป็นผู้ช่วยนักวิจัย นักพัฒนา เป็นต้น

ด้านการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์

หลังเสร็จสิ้นการดำเนินงานโครงการได้ประชาสัมพันธ์ข้อมูลการวิจัย และเจ้าพระมหาธาตุผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น สารคดี “พระมหาธาตุ” ศูนย์ข่าวประชาสังคม จังหวัดอุบลราชธานี (ดูข้อมูลที่ www.psuneews.net/tv) พุดคุยในรายการเปิดอกคุย ตอน “สืบตำนานเจ้าพระมหาธาตุ” เมื่อวันที่ 23 มกราคม 2551 ทางช่องเคเบิลทีวีจังหวัดอุบลราชธานี การเผยแพร่ข้อมูลผ่านเว็บไซต์

บทเรียน และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่อทีมวิจัย มีหลายด้าน ดังต่อไปนี้

1. ทีมวิจัยได้เรียนรู้การทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยการลงพื้นที่ปฏิบัติงานจริง และมองเห็นถึงความสำคัญของการวิจัยแบบ PAR ว่าสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการทำวิจัยได้จริง และชุมชนเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์จากการวิจัยอย่างแท้จริง
2. ทีมวิจัยเรียนรู้การทำงานร่วมกับชุมชนมากขึ้น เข้าใจความแตกต่างระหว่างคนในชุมชน และสามารถมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับคนในชุมชนได้
3. ทีมวิจัยเรียนรู้การทำงานเป็นทีม ระหว่างอาจารย์ นักศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และชุมชน อย่างเป็นระบบ
4. ทีมวิจัยเรียนรู้การดำเนินงานในการจัดเวทีชุมชน การพูดในที่สาธารณะ การวางแผนการทำงาน การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ทำให้ทีมวิจัยมีทักษะมากยิ่งขึ้น

5. ทีมวิจัยได้เรียนรู้และเห็นความสำคัญของวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อในชุมชนอย่างแท้จริง
6. ทีมวิจัยสามารถนำความรู้และประสบการณ์ในการทำวิจัยและการลงพื้นที่ชุมชน ไปถ่ายทอดให้ความรู้ในการสอนนักศึกษาในชั้นเรียนได้เข้าใจมากยิ่งขึ้น
7. ทีมวิจัยได้รับประสบการณ์ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างทีมวิจัย ทั้งทีมวิจัยอื่นที่มาศึกษาดูงานกับทีมวิจัย และการไปศึกษาดูงานทีมวิจัยอื่น และสามารถนำความรู้ ประสบการณ์ มาปรับใช้ในการทำงานวิจัยได้

ข้อเสนอแนะต่อนักวิชาการกับการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

1. ทีมวิจัยที่มีปัญหาเรื่องภาษาท้องถิ่นควรเชิญชวนอาจารย์และนักศึกษาที่สามารถสื่อสารภาษาอีสานได้มาร่วมเป็นทีมวิจัย จะทำให้การสื่อสารระหว่างทีมวิจัยส่วนมหาวิทยาลัยและทีมวิจัยส่วนชุมชนเป็นไปอย่างราบรื่น
2. ในการประสานทีมวิจัยควรประสานทุกกลุ่มล่วงหน้าทั้งอาจารย์ นักศึกษา ตัวแทนเทศบาล และชาวชุมชนบ้านธาตุ เพื่อกำหนดวันเวลา ในการลงพื้นที่ทำการวิจัยให้ตรงกัน
3. ทีมวิจัยควรอ่านหนังสือเกี่ยวกับการทำงานวิจัยแบบ PAR เพิ่มเติม และให้ทีมวิจัยที่มีประสบการณ์ในการทำงานวิจัยแบบ PAR มาถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ให้ทีมวิจัย
4. ทีมวิจัยควรอธิบายทำความเข้าใจกับชาวชุมชนบ้านธาตุถึงสาเหตุที่เข้ามาทำงานวิจัยในพื้นที่ และประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับ เพื่อให้ชาวชุมชนบ้านธาตุเข้าใจมากขึ้น และพยายามสร้างความเป็นกันเองระหว่างทีมวิจัยและชาวชุมชนบ้านธาตุ
5. ควรปรับเปลี่ยนแผนการดำเนินงานวิจัยให้สอดคล้องกับฤดูกาลทำนา งานบุญประเพณี และงานต่างๆในชุมชน เพื่อให้สามารถทำงานวิจัยได้ตามแผนการดำเนินงาน ภายในระยะเวลาที่กำหนดไว้

ปัจจัยความสำเร็จของโครงการ

1. โจทย์วิจัยเป็นประเด็นที่ตอบความต้องการของทุกฝ่าย ทั้งชุมชน อบต. และนักวิชาการ (ในฐานะนักวิจัย) และเป็นโจทย์ที่เกี่ยวข้องกับ ความเชื่อและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจคนในชุมชน สามารถสร้างความร่วมมือกับชุมชนได้ ประการสำคัญโจทย์มาจากการแนะนำแนวทางของพี่เลี้ยง
2. เป็นช่วงเหมาะสมที่จะทำวิจัยในประเด็นนี้ ซึ่งเทศบาลให้กรมศิลปากรออกแบบ

ปฏิสังขรณ์องค์เจ้าพระมหาธาตุ แต่ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน คือ จะวางแผนการก่อสร้างเป็นหลัก ดังนั้น จึงกลายเป็นโจทย์วิจัย

3. นักวิจัย (นักวิชาการ) ทำให้ปัญหาวิจัย โครงการวิจัยเป็นงานของชาวบ้าน เขาเป็นเจ้าของ เป็นผลประโยชน์ของเขาไม่ใช่ประโยชน์ของเรา ซึ่งนักวิจัยต้องยับยั้ง

4. นักวิจัยหลักทำหน้าที่อำนวยความสะดวกโครงการ ประสานทีม จัดประชุม สรุปภาพรวมและแจกแจงงาน

5. ทีมติดตามประเมินผลชุมชน โดยกลุ่มนักศึกษาภายใต้โปรแกรม คอยลงตรวจสอบสัญญาณจากชุมชนว่ากำลังอยู่ในอาการอย่างไร มีผลอย่างไรต่อการดำเนินงานโครงการ เพื่อช่วยในการวางแผนการทำงานกับชุมชนเป็นระยะ “ทำแล้วได้อะไร”

6. การทำงานเป็นทีมเป็นสิ่งสำคัญมาก ทั้งทีมอาจารย์ และทีมนักศึกษาช่วยงาน และทีมนักวิจัยชุมชน ต่างติดตามช่วยงานกันตามที่แต่ละฝ่ายถนัดและรับผิดชอบ

7. ทบทวนกิจกรรมกันก่อนมีการเปิดประชุมเรื่องใหม่ทุกครั้ง ว่าทำมาแล้วได้อะไร บรรลุวัตถุประสงค์ตามเป้าหมายหรือยัง มีปัญหาติดขัดอะไรบ้างและจะแก้ไขอย่างไร

8. ทีมวิจัยหลัก (กลุ่มนักวิชาการรุ่นใหม่ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี) เข้าร่วมงานบุญประเพณีชุมชนตามจารีต ฮีต 12 เดือนเสมอๆ กระทั่งงานย่อยในระดับครัวเรือนก็ไปมิได้ขาด เพื่อสร้างความสนิทสนมคุ้นเคยและศรัทธาจากคนในชุมชน

9. การวางแผน และเตรียมการก่อนการจัดกิจกรรมสำคัญมาก เพราะเป็นการกำหนดบทบาทของทีมงานแต่ละคนเข้าไปในกระบวนการกิจกรรมเพื่อ ประกอบหน้าที่ซึ่งกันและกัน และสานให้เป้าหมายร่วมของโครงการบรรลุผล

10. ทีมวิจัยได้รู้ว่า การทำงานกับชุมชนเป็นอย่างไรและรู้ว่าการทำงานกับคน (มีส่วนร่วมหลายคน) ทำอย่างไร ยอมรับว่ายากมากเพราะใช้ทั้งความอดทน และการปรับตัวเราให้เข้าหาเขาก่อน

11. ความเป็นนักวิชาการ ต้องเปิดใจกว้างรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นและ เปิดใจยอมรับชาวบ้าน ยอมรับคนในพื้นที่ ยอมรับทีมงานถึงแม้ว่าจะเป็นนักศึกษาก็ตาม

12. ต้องมีใจรักที่จะทำงานกับชาวบ้าน งานเพื่อส่วนรวม และต้องพยายามเรียนรู้ลองทำบ่อยๆ ชาวบ้านมีทัศนคติที่แตกต่างหลากหลาย อาจขัดแย้งหาข้อสรุปได้ยาก ต้องไม่ท้อแท้และมุ่งมั่นที่จะทำงานให้สำเร็จ

13. ทีมวิจัยที่มีปัญหาเรื่องภาษาท้องถิ่น ควรเชิญชวนให้อาจารย์ และนักศึกษาที่สามารถสื่อสารภาษาท้องถิ่นได้มาร่วมเป็นทีมวิจัย จะทำให้การสื่อสารระหว่างนักวิจัย (นักวิชาการ) และทีมวิจัยชุมชนเป็นไปอย่างราบรื่นและเข้าใจตรงกัน

14. พี่เลี้ยงมีส่วนสำคัญมาก ในความสำเร็จของโครงการนี้ เพราะจะหนุนช่วยให้คำปรึกษา คอยดูแลช่วยเหลือ ให้กำลังใจอย่างใกล้ชิด และเข้าร่วมกิจกรรมที่สำคัญของโครงการตามที่นักวิจัยร้องขอให้ช่วยได้ตลอดเวลา

5. โครงการศึกษารูปแบบการจัดการน้ำที่มีอยู่อย่างจำกัดให้มีประสิทธิภาพสูงสุด: กรณีสถานบ้านผาชัน ตำบลลำโรง อำเภอโพธิ์ไทร จังหวัดอุบลราชธานี

ความเป็นมาของโครงการนี้ คือ บ้านผาชัน หมู่ที่ 7 ตำบลลำโรง อำเภอโพธิ์ไทร จังหวัดอุบลราชธานี มีบ้านเรือน 134 ครัวเรือน มีประชากร 562 คน อาชีพหลักคือทำนาประมาณ 70 % โดยใช้น้ำจากธรรมชาติ มีพื้นที่ทำนา 1,500 ไร่ และอาชีพรองคือหาปลาตามแม่น้ำโขงประมาณ 30 % โดยหาปลาได้ตลอดทั้งปี ลักษณะภูมิประเทศของบ้านผาชันส่วนใหญ่เป็นหิน ตั้งอยู่ติดกับริมฝั่งแม่น้ำโขง จากสภาพพื้นที่หมู่บ้านเป็น ภูเขา และเป็นหิน ประกอบกับการลาดเอียงของพื้นที่ลงสู่แม่น้ำโขง ทำให้ไม่มีการดูดซับ และกักเก็บน้ำจากธรรมชาติ จึงทำให้ชุมชนขาดน้ำในการ อุปโภค บริโภค ในครัวเรือน ระหว่างเดือนพฤศจิกายน ถึง เดือนพฤษภาคม และรุนแรงที่สุดในช่วงเดือน กุมภาพันธ์ – เมษายน ของทุกปี

ลักษณะการใช้น้ำในชุมชนเป็นการใช้น้ำเพื่อทำน้ำประปา โดยใช้น้ำจากบึงพระสะทอน ห่างจากหมู่บ้าน 300 เมตร มีน้ำตลอดทั้งปี แต่เครื่องสูบน้ำมีกำลังไม่พอ เนื่องจากพื้นที่มีความลาดชันของพื้นที่มาก จึงทำให้ไม่สามารถนำน้ำมาใช้ได้อีก ที่ผ่านมามีวิธีการในการแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำโดย 1) ใช้น้ำจากบ่อน้ำตื้นของหมู่บ้านซึ่งมีน้ำตลอดปี แต่ปริมาณน้ำไม่เพียงพอความต้องการใช้ของชุมชน โดยเฉพาะในช่วง เดือน พฤศจิกายน – มีนาคม 2) ใช้น้ำขั้วจากลำห้วยซึ่งมีน้ำตลอดปี แต่ปริมาณน้ำไม่เพียงพอความต้องการใช้น้ำของชุมชน 3) ชื้อน้ำใช้จากชุมชนข้างเคียง และ 4) องค์การบริหารส่วนตำบล และ อำเภอ ชื้อน้ำมาให้ โดยวิธีการเก็บน้ำไว้ที่ถังเก็บน้ำของโรงเรียนสมาคมจักรยานสมัครเล่นบ้านผาชัน รวมทั้งชุมชนได้มีการประสานกับหน่วยงาน องค์กร ต่างๆ เข้ามาช่วยเหลือแต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ

ความพยายามในการแก้ไขปัญหาการขาดน้ำใช้ของชาวบ้านมีอยู่อย่างต่อเนื่อง รวมทั้งมีหน่วยงานภายนอกพยายามที่จะเข้ามาช่วยเหลือ ด้วยวิธีการต่างๆแต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ ชาวบ้านต้องทนต่อความลำบาก ในช่วงเวลาที่ขาดน้ำ และต้องเสียค่าใช้จ่ายในการซื้อน้ำใช้สูง ชาวบ้านจึงร่วมกับโรงเรียนหารือกันว่าอยากศึกษาวิจัยเพื่อให้ทราบปริมาณการใช้น้ำในการอุปโภค บริโภค ในครัวเรือน ของชุมชนบ้านผาชัน เพื่อหารูปแบบการบริหารจัดการน้ำที่เหมาะสมสอดคล้อง กับสภาพพื้นที่และวิถีชีวิตของชาวบ้านบ้านผาชัน

ขั้นตอนการดำเนินงานของโครงการ แบ่งออกเป็น 3 ระยะ คือ

ก่อนทำการวิจัย มีขั้นตอน ดังนี้ 1) ประชาคมชาวบ้านทั้งหมดเพื่อสร้างความเข้าใจการทำงานวิจัยร่วมกัน ค้นหาสาเหตุการวิจัยชาวบ้าน 2) ประชุมทีมวิจัยเพื่อทำความเข้าใจและวางแผนการปฏิบัติงาน และ 3) อบรมทีมวิจัยเรื่องการสำรวจข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลชุมชน ศักยภาพพื้นที่ ภูมิปัญญาชาวบ้าน หลักวิชาการ เทคโนโลยี และนวัตกรรม ในเรื่องการบริหารจัดการน้ำ

ระหว่างทำการวิจัย มีขั้นตอน ดังนี้ 1) สำรวจสภาพภูมิศาสตร์ และแหล่งน้ำในชุมชน บริบทชุมชนและศักยภาพพื้นที่ 2) การสรุปและวิเคราะห์ข้อมูล 3) จัดเวทีคืนข้อมูลสู่ชุมชนเพื่อตรวจสอบและเพิ่มเติมข้อมูล 4) สำรวจความคิดเห็นชาวบ้านเกี่ยวกับความต้องการใช้น้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค ในครัวเรือน 5) ศึกษาฐานงานของทีมวิจัยเรื่องการจัดการน้ำ 6) เวทีนำเสนอผลการศึกษาคูณงา นสรุปข้อมูล ความต้องการใช้น้ำของชุมชน และ 7) ประชาคมหมู่บ้านกำหนดรูปแบบ การใช้น้ำ การบริหารน้ำที่เหมาะสม 8) ทดลองปฏิบัติการแก้ปัญหา น้ำ เป็นเวลา 5 เดือน 9) ประชาคมหมู่บ้านเพื่อนำเสนอผลการดำเนินงานวิจัย และสรุปรูปแบบการใช้น้ำที่เหมาะสมของชุมชน และ 10) จัดทำรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ระยะหลังทำการวิจัย พบว่าโครงการได้นำข้อมูลงานวิจัยไปต่อยอด โดยการเสนอต่อโครงการบริหารจัดการน้ำ ตามแนวพระราชดำริ ด้านการจัดการทรัพยากรน้ำโดยชุมชน และได้รับรางวัลชนะเลิศ นอกจากนี้ ชุมชนบ้านผาชันได้เสนองานวิจัยต่อยอดมายัง สกว. เพื่อขอรับทุนสนับสนุนในเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนฯ ในระยะต่อไปด้วย

ผลที่เกิดขึ้นจากโครงการวิจัย แบ่งเป็น 3 ด้าน ดังนี้

ด้านองค์ความรู้

1. ชุมชนได้ข้อมูลแหล่งน้ำและปริมาณที่มีอยู่ในบ้านผาชันทั้งหมด รวมถึงสภาพปัญหาการใช้น้ำในปัจจุบัน ช่วงระยะเวลาที่ขาดแคลนน้ำ ปริมาณการใช้น้ำในแต่ละวัน (นำมาเทียบเป็นลิตร)

2. ได้องค์ความรู้ภูมิปัญญาการใช้น้ำในอดีต วิธีการนำน้ำมาใช้ในอดีต ความเชื่อในเรื่องการจัดการน้ำของชุมชน

3. การมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำของชุมชนบ้านผาชันในอดีตถึงปัจจุบัน

ด้านรูปธรรมการแก้ปัญหา

หลังจากพิจารณาร่วมกันแล้วทุกคนในชุมชนเห็นว่าหากต่อเติมฝายวังอีแรงให้มีพื้นที่ในการเก็บน้ำมากขึ้น เพื่อสามารถนำน้ำมาใช้ได้เพียงพอกับความต้องการของทุกครัวเรือน จึงได้มีการสรุปแนวทางในการจัดการน้ำดังนี้

1. ชุมชนร่วมกันทำความสะอาดฝายวังอีแรง
 2. ทำการติดตั้งกัลก้น้ำระบบแรงดันอากาศจากฝายวังอีแรงโดยการต่อท่อ PVC จากฝายวังอีแรงลงมาสู่หมู่บ้าน ความยาว 400 เมตร ตามความลาดเอียงของพื้นที่และใช้ระบบแอร์เว ช่วยเสริมแรงเครื่องสูบน้ำบุงพะละคร
 3. ทดลองใช้กติกาในการบริหารจัดการน้ำ โดยใช้กฎระเบียบที่ร่วมกันร่างขึ้นร่วมกัน โดยแบ่งระบบประปาหมู่บ้านเป็น 2 ระบบ คือ ถูฉน ใช้ระบบกัลก้น้ำจากฝายวังอีแรงปล่อยน้ำให้ทั้งหมู่บ้าน จำนวน 134 ครัวเรือน และถูฉน ใช้ระบบกัลก้น้ำจากฝายวังอีแรง ใช้เฉพาะ 21 ครัวเรือน และใช้ระบบนวัตกรรมแอร์เว ในประปาหมู่บ้านจากบุงพะละครใช้สำหรับ 113 ครัวเรือน
 4. จัดให้มีคณะกรรมการในการควบคุมดูแลระบบประปาหมู่บ้าน และกำหนดกฎระเบียบในการรักษาฝายวังอีแรงและบุงพะละคร
 5. การรณรงค์การประหยัดน้ำ และสร้างจิตสำนึกประชาสัมพันธตามงานประเพณีต่างๆ ของชุมชนและเวทีประชาคมของหมู่บ้าน
 6. กิจกรรมครัวเรือนประหยัดน้ำ ได้แก่
 - 6.1 ประชาสัมพันธ์ทำความเข้าใจการจัดกิจกรรมประกวดครอบครัวประหยัดน้ำ
 - 6.2 ตรวจสอบข้อมูลการใช้น้ำของแต่ละครอบครัวจากมิเตอร์ การใช้น้ำประปาและหาครอบครัวที่ได้รับรางวัลชนะเลิศ และเก็บข้อมูลไว้เปรียบเทียบในแต่ละเดือน
 - 6.3 มอบรางวัลแก่ครอบครัวที่ชนะเลิศ
- จากการทำกิจกรรมแก้ปัญหาดังกล่าวทั้งหมดมาแล้วพบว่า ปริมาณน้ำอุปโภคบริโภคของชุมชนมีพอใช้ตลอดทั้งปี ทำให้ชุมชนสามารถแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องเหมาะสม

ด้านการสนับสนุนจากหน่วยงาน

พบว่า ทุกปี จะมีชุมชนทั่วประเทศจะนำโครงการไปเสนอที่โครงการบริหารจัดการน้ำตามแนวพระราชดำริ การจัดการทรัพยากรน้ำโดยชุมชน ที่เขื่อนสิรินธร และจะมีการลงพื้นที่มาดูรูปธรรมจริง เพื่อตัดสินใจและมอบรางวัลโดยการพิจารณาประกอบด้วย 3

ส่วน คือ 1) พื้นที่ 2) รายงาน และ 3) การอบรม และปี 2551 นี้เอง ราชบัณฑิตได้แก่โครงการ การบริหารจัดการน้ำโดยชุมชนบ้านผาชัน ได้รางวัลเป็นเงิน 200,000 บาท จากนั้นชุมชนบ้านผาชันได้เสนองานวิจัยต่อยอดมายัง สกว. ในเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนฯ โดยวางเป้าหมายร่วมกันว่าต้องการมีน้ำสะอาดไว้ใช้ ไว้กิน และขายให้กับนักท่องเที่ยวที่จะมาเที่ยวบ้านผาชันได้ด้วย

ปัจจัยความสำเร็จของโครงการ

1. ประชาคมหมู่บ้านเพื่อวิเคราะห์ปัญหาร่วมและภาพรวมการพัฒนา เห็นปัญหาของแต่ละจุด ชี้ชัดประเด็นปัญหาหลักๆและความจำเป็นต่อการวิจัยและพัฒนาแต่ละจุด ทำให้เห็นความสนใจและอยากทำงานร่วมกัน เห็นคนที่จริงจังและความคิดที่นำมาทำต่อ
2. เป็นประเด็นปัญหาร่วมกันของทั้งชุมชน ทุกคนอยากทำอยากให้ทำ และเห็นควรทำ และจะร่วมมือทำ นำไปสู่การกำหนดบทบาทคนทำงานและการมีส่วนร่วมของชุมชนในแต่ละกิจกรรม
3. สร้างเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างหมู่บ้าน เปิดโอกาสให้คนเล็ก คนน้อย ได้แสดงความคิดเห็น ไม่ผูกขาดเฉพาะกลุ่มผู้นำ ทำให้คนคิดใจ อยากให้เห็นว่าตัวเองก็มีความสำคัญ คนและชุมชนยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของการแก้ปัญหา
4. การกำหนดประเด็นศึกษา เก็บข้อมูลแต่ละกลุ่มข้อมูลร่วมกันของทีมวิจัยหลัก ที่มาจากหัวหน้ากลุ่มแต่ละกลุ่ม เพื่อวิเคราะห์ว่าจะศึกษาข้อมูลอะไร ข้อมูลนั้นศึกษามาแล้วจะเอาไปใช้ประโยชน์อะไร
5. การกำหนดบทบาทการเก็บข้อมูลภายใต้การรับผิดชอบของหัวหน้ากลุ่ม และสมาชิกกลุ่มทั้ง 7 กลุ่ม
6. ระบบกลุ่มเป็นจุดเด่นในแง่ เป็นเครือข่ายที่มีการช่วยเหลือกันพึ่งพากัน เห็นใจกัน เข้าใจกันเป็นต้นทุนที่ดี จึงสามารถดำเนินกิจกรรมร่วมกันได้ง่าย ขณะเดียวกันสมาชิกกลุ่มจะเป็นคนเลือกหัวหน้ากลุ่มเพื่อมาทำหน้าที่ประสานงานกลุ่มจัดการเรื่องต่างๆรวมทั้งเรื่องข้อมูลงานวิจัยด้วย
7. บทบาทหัวหน้าโครงการที่สามารถจัดการกับ ความคิดของทีมวิจัย และชุมชน สามารถสรุปสาระสำคัญออกมาให้ทุกคนเห็นร่วมกันและเข้าใจตรงกัน ซึ่งอาจมีความเหมือนและความแตกต่างของความคิดที่หลากหลาย มีความสำคัญต่างระดับกัน หัวหน้าโครงการสามารถสรุปออกมาได้
8. หัวหน้าโครงการเป็นข้าราชการครูในชุมชน ซึ่งชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ ประสานภายนอกได้ดีมีความพร้อมทุกด้าน ทั้งความรู้ ความคิด เวลา ค่าใช้จ่าย และการเสียสละประโยชน์เพื่อส่วนรวม

9. บทบาทหัวหน้าโครงการในแง่ตัวประสานความรู้ข้างนอก กับความรู้ข้างใน
ประสานคนภายนอกมาหนุนคนภายใน

10. การสมัครเข้าร่วมทำงานในทีมวิจัยของคนในชุมชนผ่านการประชาคม

11. หมู่บ้าน เลือกคนที่สมัครใจ มีเวลา และเสียสละ อยากเรียนรู้ร่วมกัน และมา
ด้วยความไว้วางใจ

12. หัวหน้าทีมวิจัย และผู้นำชุมชนต้องทำเป็นแบบอย่าง คือ เอาการเอางาน ร่วม
เป็นทีมงานวิจัย เป็นตัวตั้งตัวตี หรือมีบทบาทหนึ่งบทบาทใดในทีมวิจัย ซึ่งทีมมอบหมายให้ทำและ
เสนอตัวทำ ตามบทบาทหน้าที่ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่ รวมถึง เจ้าหน้าที่ อบต.

13. ทีมวิจัยทุกคนต้องทำความเข้าใจกับคนในครอบครัวให้ชัดเจนตั้งแต่แรก ว่า
เป็นงานที่ต้องเสียสละ และทำเพื่อหมู่บ้าน เพื่อให้คนในครอบครัว แม่บ้านและลูกๆให้การ
สนับสนุนการทำงานวิจัย

14. ความเชื่อมั่นว่างานวิจัยจะสามารถแก้ปัญหาได้ ทั้งหัวหน้าทีม และทีมงานมี
ความเชื่อมั่นต่อกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นว่าจะหาทางแก้ปัญหาได้แน่นอน ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง
อันเกิดจากการร่วมกันคิด ร่วมกันทำของคนในชุมชน

15. การสร้างข้อตกลงร่วม และข้อสรุปร่วมในเวทีประชาคม เพื่อให้การพิจารณา
เรื่องต่างๆ หาข้อสรุปและข้อยุติ และเลือกอะไรบางอย่างเพื่อดำเนินการต่อหรือไม่เลือก ผ่านระบบ
เวทีประชาคมหมู่บ้าน เมื่อประชาคมผ่านแล้วจะไม่มีใครพูดถึงเรื่องเก่าและประเด็นที่ตกไป เพื่อ
ไม่ให้เกิดข้อขัดแย้ง และความไม่เข้าใจกันในภายหลัง ซึ่งสมาชิกทุกคนต้องยอมรับ

16. วงเสวนา (โตเล่) ทั้งระดับกลุ่มย่อย และกลุ่มใหญ่ เพื่อให้ทุกคน ได้แสดง
ความคิดเห็นอย่างเป็นอิสระ ผิดถูกไม่ว่ากัน เสนอออกมาได้เต็มที่ เพราะเป็นความคิดที่เสนอออกมา
เพื่อพัฒนาชุมชนของเขา การมีส่วนร่วมจึงเกิดขึ้น

17. การสร้างอาสาสมัครเก็บข้อมูลระหว่างคุ้ม จำนวน 25 คน เป็นนักเรียนในคุ้ม
ที่ชอบการขีดๆเขียนๆ ส่วนใหญ่เต็มใจมาทำงานเพราะมีค่าตอบแทนให้เล็กน้อย ซึ่งอาสาสมัครจะ
ได้รับการเตรียมความพร้อมจากทีมวิจัยในเรื่องการเข้าไปเก็บข้อมูลด้วยแบบสัมภาษณ์
แบบสอบถาม และประเด็นคำถามต่างๆ วิธีการถาม วิธีการเข้าไปพูดคุยกับผู้ใหญ่พร้อมกับการนัด
หมายเพื่อสรุปวิเคราะห์ข้อมูล

18. การนำข้อมูลจริงมาพูดกับคนในชุมชน โดยข้อมูลจากการศึกษารวบรวม และ
วิเคราะห์หามายืนยันจะได้รับความเชื่อถือ เชื่อมั่น และอยากมีส่วนร่วมลดปัญหา “เล่นด้วยข้อมูล”
ไม่ได้เล่นด้วยความรู้สึกและอำนาจผู้นำเหมือนแต่ก่อน

19. การเขียนรายงานวิจัยจากการคิดวิเคราะห์ และเขียนจากทีมวิจัยทุกคน และ

สามารถอธิบายให้คนอื่นในชุมชนเข้าใจในเรื่องที่กำลังทำได้ โดยใช้ทั้งระบบอาสาเขียนแต่ละหัวข้อ การระดมความคิดบางหัวข้อ และการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลทั้งหมดร่วมกัน

6. โครงการการศึกษารูปแบบการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืนของชุมชนบ้านชาติ ตำบลหนามแท่ง อำเภอศรีเมืองใหม่ จังหวัดอุบลราชธานี

โครงการนี้เริ่มต้นจาก คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านชาติ ได้ร่วมประชุมกันเพื่อค้นหาปัญหาในชุมชน พบว่า ชาวบ้านชาติ มีวิถีชีวิตพึ่งพิงอยู่กับป่ามานานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คนในชุมชนเห็นความสำคัญของป่าจึงได้ร่วมมือกันรักษาป่าหัวไร่ปลายนา และป่าชุมชนอย่างเข้มแข็ง จนกระทั่งป่าที่เคยเสื่อมโทรมกลับฟื้นคืนความอุดมสมบูรณ์กลับมาในระยะเวลา ประมาณ 5-7 ปี ทำให้ ชาวบ้านมีโอกาสได้ใช้ประโยชน์จากป่าอย่างพอเพียงในการยังชีพ รวมถึงการสร้างรายได้ เช่น เห็ด ผลไม้ ลูกไม้จากป่า ผัก สมุนไพร รวมทั้งอาหารประเภทเนื้อ เช่น กบ แมลง ปลา เป็นต้น

ผลสำเร็จ เนื่องมาจากการ มีกิจกรรมในการดูแลรักษาป่าอย่างต่อเนื่อง มีกฎระเบียบที่ชุมชนร่วมกันตั้งขึ้นและปฏิบัติ มีคณะกรรมการรับผิดชอบ และสมาชิกในชุมชนต่างให้ความร่วมมืออย่างจริงจัง อย่างไรก็ตามปัจจุบัน ชุมชนยังไม่มีข้อมูลปริมาณการใช้ประโยชน์จากป่าเลยทั้งป่าชุมชนและป่าหัวไร่ปลายนา ทำให้คนในชุมชนไม่รู้ว่าการใช้ประโยชน์จากป่าหัวไร่ปลายนาและป่าชุมชนในปัจจุบันมีผลกระทบต่อความอุดมสมบูรณ์ของป่า และตนเองอย่างไร และในอนาคตจะเกิดปัญหาอะไรขึ้นอีก หากมีโครงการพัฒนาต่างๆของรัฐลงมา ดังนั้น ชุมชนจึงต้องการทำวิจัยเพื่อจะหาวิธีการในการเตรียมพร้อมเพื่อไม่ให้เกิดปัญหา โดยการสำรวจข้อมูลสิ่งที่มี และการใช้ประโยชน์จากป่าของคนในชุมชนเพื่อวางแผนการใช้ให้เกิดความสมดุล เพียงพอ และยั่งยืนต่อไป

ขั้นตอนการดำเนินงานโครงการ แบ่งเป็น 3 ระยะ ได้แก่

ก่อนการวิจัย คือ 1) การศึกษาเอกสารมือสอง เอกสารจากหน่วยงานราชการ สมุดบันทึก รายงานผลการดำเนินงาน ต่างๆที่ชุมชนทำร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน 2) การเตรียมชุมชน โดยประชาคมชาวบ้านเพื่อสร้างความเข้าใจการทำงานวิจัยร่วมกัน ค้นหาอาสาสมัครวิจัยชาวบ้าน

ระหว่างการวิจัย คือ 1) การเตรียมทีมโดยประชุมเพื่อทำความเข้าใจและวางแผนการปฏิบัติงาน ทุกครั้งก่อนทำกิจกรรม และมีการประชุมสรุปผลทุกครั้งหลังจากทำกิจกรรม

2) การอบรมทีมวิจัยเรื่อง การสำรวจ การสัมภาษณ์ การออกแบบสอบถาม การจัดเก็บ การจัดทำฐานข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติ การวิเคราะห์ข้อมูล 3) เก็บข้อมูลการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนและป่าหัวไร่ปลายนา 4) การสัมภาษณ์เจาะลึกกับกลุ่มเฉพาะ เพื่อเก็บข้อมูล องค์ความรู้ในการใช้ประโยชน์ ปัญหา และผลกระทบ ในการใช้ประโยชน์จากป่าในอดีตและปัจจุบัน 5) ประชุมกลุ่มย่อยเพื่อหาข้อมูลเพิ่มเติมที่ไม่ครบถ้วน 6) การประชุมชมหมู่บ้าน เพื่อคืนข้อมูลสู่ชุมชน ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล และต้องการประชาคมให้รับรอง และร่วมกันปฏิบัติ 7) ศึกษาดูงานก่อนการปฏิบัติจริง และสรุปผลการศึกษาดูงาน 8) จัดเวทีกำหนดรูปแบบแผนงานในการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน 9) การปฏิบัติการทดลอง 10) ประชุมสรุปผลการทดลอง จัดปรับ และพัฒนารูปแบบการใช้ประโยชน์จากป่าเป็นระยะๆ 11) การติดตามการดำเนินงาน โดยทีมอาสาสมัครวิจัย 12) ประชาคมหมู่บ้านเสนอผลการดำเนินงาน และสรุปรูปแบบและแผนการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน และ 13) เขียนรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

หลังการวิจัย ทีมได้มีการนำเสนอผลโครงการไปยังคณะกรรมการลูกโลกสีเขียว และได้รางวัลชนะเลิศลูกโลกสีเขียวระดับกลุ่มในด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชน และ ทีมได้ขยายผลโดยการจัดเวทีสัญจรไปอบรมสร้างจิตสำนึก และประชาสัมพันธ์ทำความเข้าใจกฎกติกาการเก็บหาของป่าของบ้านชาด ให้แก่ชุมชนข้างเคียงได้รับทราบและวางกติการ่วมกันในการดูแลป่าชุมชน ซึ่งได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี

ผลที่เกิดขึ้นจากงานวิจัย แบ่งออกเป็น 3 ด้าน ดังนี้

ด้านองค์ความรู้

1. ชุมชนได้รวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาในด้านแหล่งที่อยู่ของพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์แต่ละชนิด วิธีการเก็บหา การใช้ประโยชน์จากป่า ที่สามารถนำไปใช้เพื่อการอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืน
2. ข้อมูลผลกระทบจากการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนที่เพิ่มมากขึ้น เนื่องจากการลดพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนาซึ่งเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญปรับเปลี่ยนมาเป็นการทำสวนยางพารา ไร่มันสำปะหลัง และการใช้ประโยชน์จากป่าโดยไม่มีการนำความรู้ภูมิปัญญาด้านการเก็บหาของป่าที่ยั่งยืน

ด้านรูปธรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน

1. ชุมชนได้ร่วมกันปลูกไม้ใช้สอยเพิ่มเติมในพื้นที่หัวไร่ปลายนาของแต่ละครอบครัวและป่าชุมชน พืชที่ปลูกได้แก่ ไม้ไผ่ ยูคาลิปตัส ไม้ยืนต้นต่างๆที่จะนำมาใช้เป็นไม้ฟืน

2. การแบ่งโซนพลัดเปลี่ยนกันใช้ประโยชน์ระยะเวลาพลัดเปลี่ยน 3 ปีครั้ง ในระยะแรกยังมีการเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่อนุรักษ์พื้นที่ 3 ปี คือ จ่ายค่าเสีย เพราะคนในชุมชนบางคนยังไม่รู้ว่ามีกฎแบ่งโซนเพื่อฟื้นฟู และการแบ่งโซนยังไม่ได้ทำป้ายอาณาเขตที่แน่ชัด แต่ระยะหลังก็ได้แก้ปัญหาโดยการประชาสัมพันธ์ทางหอกระจายข่าวหมู่บ้าน และได้จัดทำป้ายบอกอาณาเขตไปตามแนวจ่ายค่าเสีย จึงช่วยให้การอนุรักษ์ได้รับการปฏิบัติตาม

3. มีการส่งเสริมการใช้เตาเผาถ่านประหยัดพลังงาน เพราะสามารถใช้เผาไม้พื้ขนาดเล็กได้หรือกิ่งไม้ก็ได้ ทำให้ชุมชนสามารถผลิตถ่านได้ด้วยการตัดแต่งกิ่งต้นไม้ที่อยู่ในสวน แทนการใช้ไม้พื้จากหัวไร่ปลายนา

4. ปรับปรุงกฎระเบียบป่าชุมชนใหม่ในบางเรื่องเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน เช่น การใช้ประโยชน์และการลักลอบตัดไม้ รวมไปถึงการล่าสัตว์ต้องห้ามบางชนิด เป็นต้น นอกจากนี้ยังเน้นเรื่องการรักษาพันธุ์พืชพันธุ์ต่าง ๆ อย่างถูกวิธี ซึ่งชาวบ้านให้ความร่วมมือในการปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ได้ช่วยกันตั้งขึ้นมาเป็นอย่างดี

5. เกิดมีตลาดบ้านชาดที่เก็บของจากป่ามาขาย หลังจากที่เรามีของจากป่ามากขึ้น อบรมหนามแท่ง ก็มาทำเอาดินมาถมให้ รวมกันขายจุดเดียว คนผ่านไปมาก็มาซื้อของป่า บ้านชาดเป็นราคาจากสวน ไม่ได้ผ่านคนกลาง ชนิดที่ขายก็ตามฤดูกาล ทั้งสัตว์ และพืช

ด้านการเผยแพร่ขยายผล

1. เกิดการขยายผลโดยการจัดเวทีสัญจร อบรมสร้างจิตสำนึก และประชาสัมพันธ์ทำความเข้าใจกฎกติกาการเก็บหาของป่าของบ้านชาด ให้แก่ชุมชนข้างเคียงได้รับทราบ คือ บ้านนาทอย บ้านดงบาก บ้านนาคอ บ้านไร่สีสุก เพื่อสร้างจิตสำนึก และตระหนักในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนร่วมกัน

2. โครงการฯ ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ระดับกลุ่มในด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชน

3. เขียนโครงการขอทุนสนับสนุนจากกองทุนสิ่งแวดล้อมโลก โดยจัดทำโครงการป่าครอบครัวขึ้นในหัวไร่ปลายนาของตัวเอง ตรงนี้ตอบโจทย์อย่างมาก เป็นคำตอบแน่นอนปลูกตามหัวไร่ ปลายนา นอกจากเกิดความยั่งยืนแล้ว ยังมีอีกส่วนแทนที่ป่าชุมชน เพราะป่าจะเพิ่มขึ้นอย่างน้อยก็คนละไร่ ขยายกับ 80 ครัวเรือน ในบ้านชาด และขยายไปที่หมู่บ้านอื่นอีกเป็นโครงการต่อยอด สุดท้ายเราสามารถขยายได้ถึง 161 ครัวเรือน มีคนมาร่วมสมัครมาก ซึ่งทีมวิจัยภูมิใจมาก

ปัจจัยความสำเร็จของโครงการวิจัย

1. การสร้างทีมวิจัยจากตัวแทนกลุ่มๆละ 3 คน จาก 6 กลุ่ม รวมจำนวน 18 คน ทำให้การบริหารจัดการงานง่ายทั้งการจัดการงานวิจัยและการสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชน
2. การหาทีมอาสาสมัครช่วยงานวิจัยในแต่ละกลุ่ม สร้างความเข้าใจและเตรียมความพร้อมให้อาสาสมัครเพื่อหนุนกิจกรรมวิจัยทั้งในระดับกลุ่มและในระดับชุมชนอีกทีหนึ่ง
3. การเก็บข้อมูลด้วย “แบบสอบถาม” และ “แบบสัมภาษณ์”
 - 3.1 ทีมวิจัยช่วยกันทำแบบแบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ แล้วเลือกแบบที่ดีที่สุดพร้อมกับช่วยกันเติมเต็ม
 - 3.2 ทั้งทีมวิจัยและทีมอาสาสมัครเรียนรู้ไปด้วยกันในกระบวนการนี้เพื่อทำความเข้าใจร่วมกัน
 - 3.3 ช่วยกันปรับภาษาวิชาการให้เป็นภาษาชาวบ้านเพื่อสะดวกในการตั้งคำถามและผู้ตอบเข้าใจง่าย
 - 3.4 การตีความคำตอบให้เข้าใจตรงกันและยกระดับความหมายเชิงวิชาการ
 - 3.5 ตรวจสอบคำถามว่ามันจะได้คำตอบที่ตอบโจทย์วิจัยหรือไม่ ตอบวัตถุประสงค์หรือไม่ อาจต้องเดาคำถามล่วงหน้า ถ้าไม่ใช่ไม่ได้คำตอบตรงก็จะปรับคำถามให้ชัดเจนตรงประเด็นมากขึ้น
4. การเก็บข้อมูลและข้อมูลที่ได้จากงานวิจัยเป็นเรื่องสำคัญกับชาวบ้านมาก เพราะข้อมูลเป็นตัวกำหนดทิศทางการพัฒนา ข้อมูลทำให้รู้ว่าเรามีสภาพปัญหาอย่างไรและเราดำรงอยู่ด้วยความรู้ภูมิปัญญาอะไรอะไรและได้ประโยชน์จากอะไรบ้าง และมีผลกระทบจากปัญหานั้นอย่างไร ใครเป็นคนสร้างปัญหา และจะช่วยกันแก้ไขปัญหานั้นได้อย่างไร ซึ่งข้อมูลจะเป็นตัวบอกออกมา
5. เห็นความรุนแรงของปัญหาจากข้อมูลที่เก็บมาร่วมกันทำให้เกิดความตระหนักต่อปัญหา และผลกระทบที่จะตามมาในอนาคต หากไม่มีการปรับทัศนคติ และพฤติกรรม จึงนำไปสู่การวางแผนพัฒนาอย่างยั่งยืนมากขึ้น
6. การคืนข้อมูลสู่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับปัญหา โดยเลือกเฉพาะข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบและความรุนแรงของปัญหาชัดเจน (เพราะข้อมูลจากงานวิจัยมีมาก)
 - 6.1 ทีมวิจัยเตรียมความพร้อมเรื่อง “เลือกข้อมูลที่สำคัญที่สุดนำเสนอ”
 - 6.2 เตรียมวิธีการนำเสนอที่เหมาะสม
 - 6.3 เตรียมคำถาม วิธิตาม เลือกที่ดีที่สุด วิเคราะห์ว่าแบบไหนชาวบ้านจะให้ความสำคัญกับปัญหาและการมีส่วนร่วมแก้ปัญหากับเรา

7. การปรับบทบาททีมงานในระหว่างการวิจัย และการเสริมทีมงานเข้ามา ระหว่างทาง โดยไม่ขัดติดกับบทบาทเดิม และทีมเดิม ปรับตามศักยภาพ เพื่อเติมเข้ามาในส่วนที่เป็น จุดอ่อนของทีมวิจัย เช่น บทบาทในการบันทึก การเขียน ซึ่งเด็กและเยาวชนจะช่วยเก็บเติมเต็มได้ ระหว่างทาง จึงทำให้งานสามารถเดินต่อไปได้

8. ทีมวิจัยมีบทบาทเด่นเรื่องการแสดงความคิดเห็นและการจับประเด็นสำคัญ ทำให้การทำงานลื่นไหลต่อไปได้ไม่สะดุด ซึ่งทีมวิจัยส่วนใหญ่เป็นระดับแกนนำกลุ่มที่ผ่านงานพัฒนา มาระดับหนึ่ง ซึ่งมีผลต่อกระบวนการวิจัยในแง่การวิเคราะห์ข้อมูลและการวางแผนการทำงาน ตลอดจนการแบ่งบทบาทหน้าที่กันทำ

9. การประชาสัมพันธ์สร้างความเข้าใจและความร่วมมือในระดับชุมชนข้างเคียง ในประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกัน เช่น การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ผ่านทางอำเภอ และ ผู้ใหญ่บ้านด้วยเอกสารและการไปแนะนำการทำงาน ทำให้สามารถขยายผลงานวิจัยและสร้าง เป็นเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันได้

10. การเขียนรายงาน โดยใช้วิธีแบ่งกันเขียนคนละหัวข้อและมีเยาวชนมาช่วยเขียน

10.1 เอาข้อมูลจากภาษาพูดมาแปลงเป็นภาษาวิชาการ “ภาษาเขียน”

10.2 จัดหมวดหมู่ข้อมูล เรียงลำดับข้อมูลตามหัวข้อ

10.3 เขียนเสร็จไปจ้างเขาพิมพ์

11. ความใกล้ชิดสนิทสนมกันของทีมวิจัย ปรึกษากันตลอดเวลา บ้านใกล้กัน มี กิจกรรมพัฒนาด้านอื่นๆทำร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ทำให้การทำงานวิจัยมีความต่อเนื่อง ปัญหาถูก แก้ไขได้ทันที่และสามารถวางแผนงานร่วมกันได้ตลอดเวลา

12. ความอยากรู้อยากเห็นในงานวิจัย “อยากรู้ว่าทำวิจัยทำอะไร” “อย่างไรเขา เรียกว่างานวิจัย” จึงเกิดความอยากรอง อยากรู้ และตั้งใจทำงาน คือ “ทำงานแบบพิถีพิถันจริงๆ”

7. โครงการการฟื้นฟูและอนุรักษ์ภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการละเล่นพื้นบ้านญ้อ บ้านท่าซอนยาง ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

โครงการนี้เริ่มต้นจาก นักวิชาการในมหาวิทยาลัยมหาสารคาม อาจารย์บัญญัติ สาลี มีความสนใจในเครื่องมืองานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงได้ร่วมกับพี่เลี้ยง Node นักวิชาการ มหาสารคาม ลงพื้นที่ไปพัฒนาโครงการร่วมกับคนในชุมชนชาว “ญ้อ” บ้านท่าซอนยาง อ.กันทร วิชัย จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นชุมชนดั้งเดิมที่อยู่ติดกับมหาวิทยาลัย

จากการพูดคุยกันสรุปว่า ปัญหาที่ชาวญ้อบ้านท่าขอนยางมีกันมากที่สุดคือ ตำนานประวัติศาสตร์ และการละเล่นพื้นบ้านดั้งเดิมทั้งหมดที่เริ่มหายไป นี่ไม่เพียงเกิดขึ้นเพราะ กระแสโลกาภิวัตน์ แต่ยังเป็นผลจากความเจริญรุ่งเรืองจากการตั้งมหาวิทยาลัยมหาสารคาม รวมไปถึง ปัญหาที่เกิดจากชาวญ้อเองด้วยที่เริ่มละเลยวัฒนธรรม ประเพณีดั้งเดิมของตนเอง

เหตุนี้เอง ทำให้ชาวบ้านหลายกลุ่มสนใจที่จะศึกษาวิจัยเชิงฟื้นฟูและอนุรักษ์ เอกลักษณ์ท้องถิ่น ด้านภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการละเล่นพื้นบ้านญ้อ โดยใช้ กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม เพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์ภาษา และวัฒนธรรมญ้อให้คงอยู่สู่ รุ่นลูกหลานสืบไป

ขั้นตอนการดำเนินงานโครงการ แบ่งเป็น 2 ระยะ ดังนี้

ระยะก่อนการวิจัย คือ 1) การค้นหา การกำหนดโจทย์โดยการทำเวทีสนทนา สภาพวิถีชีวิตญ้อและเวทีพัฒนาโครงการ 2) กระบวนการสร้างทีมและพัฒนาศักยภาพทีม เริ่ม ตั้งแต่ การค้นหาทีมวิจัยการพัฒนาศักยภาพทีมวิจัยและจัดอบรมวิธีการเขียนแผนที่ชุมชนและเก็บ มูลภาคสนาม และ 3) การชี้แจงโครงการวิจัยกับชุมชน

ระหว่างทำการวิจัย คือ 1) กระบวนการศึกษาข้อมูล เริ่มตั้งแต่ การทำแผนที่ทาง วัฒนธรรมชุมชน การเก็บข้อมูลพื้นฐานตามประเด็นที่ศึกษาวิจัย 2) กระบวนการวิเคราะห์และ สรุปข้อมูล 3) การปฏิบัติการทดลองสืบทอด ในด้านภาษา การละเล่นพื้นบ้าน และเวทีชำระ ประวัติศาสตร์ ตำนาน ภาษา และการละเล่น 4) ปฏิบัติการฟื้นฟูและการอนุรักษ์ โดยการคืนข้อมูล สู่ชุมชน การทำกิจกรรมฟื้นฟูและอนุรักษ์ภาษาญ้อในท้องถิ่นบ้านท่าขอนยาง การแข่งขันตอบ คำถามเกี่ยวกับศัพท์ญ้อที่ควรรู้ การจัดสาธิตการละเล่นพื้นบ้านญ้อ การเล่าตำนานจระเข้ และ ประวัติการตั้งถิ่น และ เวทีนำเสนอผลการวิจัย ชื่อว่า “โฮมเจ้าชาวญ้อ สานต่อวัฒนธรรมท่าขอน ยาง” 5) การเก็บข้อมูลเรื่องตำนานเพิ่มเติม และ 6) จัดทำรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ระยะหลังทำการวิจัย พบว่ามีการเผยแพร่ผ่านทางสื่อต่างๆ อาทิ เมื่อวันที่ 29 มีนาคม 2552 ทางสถานีโทรทัศน์ ทีวีไทย (Thai PBS) ได้ทำการถ่ายทอดเรื่องราวของโครงการวิจัย ผ่านทางรายการชุมชนต้นแบบ

ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานวิจัย แบ่งเป็น 4 ด้าน ได้แก่

ด้านองค์ความรู้

พบว่าชาวบ้านท่าขอนยางได้จัดเวทีชำระตำนานและประวัติศาสตร์ตำนาน ภาษา และการละเล่นอุ้อท่าขอนยาง จนได้ข้อมูลเป็นเอกภาพอันหนึ่งอันเดียวกัน แล้วเป็นข้อมูลพื้นฐานให้ครัวเรือนได้นำไปเล่าสืบต่อแก่บุตรหลานต่อไป

ด้านรูปธรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟู

1. เกิดการฟื้นฟูและการอนุรักษ์ โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วม ของชาวอุ้อบ้านท่าขอนยางทุกรุ่นและทุกฝ่าย โดยมีการสร้างกระบวนการฟื้นฟู และการอนุรักษ์อย่างมีส่วนร่วม ดังนี้

- 1.1 กระบวนทดลองปฏิบัติการสืบทอดภาษา และการละเล่น
- 1.2 การเล่าตำนาน และประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากรุ่นเก่าสู่รุ่นใหม่
- 1.3 เยาวชนร่วมปฏิบัติการละเล่นพื้นบ้านอุ้อท่าขอนยาง
- 1.4 จัดเวทีชำระประวัติศาสตร์ ตำนาน ภาษา และการละเล่นอุ้อท่าขอนยาง

2. จัดนิทรรศการนำเสนอข้อมูลงานวิจัยต่อสาธารณชน โดยชุมชนได้ประสานกับหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องมารับฟังพร้อมก็นำเสนอ นโยบายต่อเทศบาลได้นำเข้าสู่แผนงานประจำปีในการดำเนินงานฟื้นฟูและอนุรักษ์ภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและการละเล่นอุ้อบ้านท่าขอนยาง

3. ทีมวิจัยและชาวบ้านได้กำหนดแนวทางในการฟื้นฟูและการอนุรักษ์ในงานเทศกาลต่าง ๆ ที่ชุมชนกำหนดจัดขึ้นในแต่ละช่วงในปีหนึ่งๆ เช่น งานไหลเรือไฟ งานสงกรานต์ และงานเข้าพรรษา เป็นต้น ทุกครั้งจะต้องมีการอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ทุกงาน

4. การสร้างฐานข้อมูลด้านภาษาและวัฒนธรรมอุ้อ ชาวบ้านได้เริ่มต้นเก็บข้อมูลต่าง ๆ เพื่อเป็นฐานข้อมูลที่เป็นเอกภาพเดียวกัน และจัดทำเอกสาร วิดิทัศน์ พร้อมทั้งเผยแพร่ในที่สาธารณะ ทั้งนี้ยังมีมติชาวบ้านให้จัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมอุ้อท่าขอนยางเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ในด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม และการแก้ปัญหาการสูญหายทางด้านวัฒนธรรม

ด้านการสนับสนุนจากหน่วยงานและองค์กรชุมชน

1. พระสงฆ์ในวัดเจริญผล วัดสว่างวาริ และวัดมหาผล ซึ่งเป็นวัดในเขตบริการชุมชนท่าขอนยาง ได้เป็นศูนย์กลางการยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวอุ้อ และสืบสานต่อวัฒนธรรมดั้งเดิม

ได้มีการทำป้ายติดต้นไม้ เรียกว่า ต้นไม้พูดรู้ใจ ไว้ตามต้นไม้ต่างๆ ในวัด และเทศน์สอนให้เยาวชน
สำนึกถึงในภาษา และวัฒนธรรมรู้ใจ

2. โรงเรียนท่าขอนยางพิทยาคมและโรงเรียนท่าขอนยางได้นำเนื้อหาจากการ
ศึกษาวิจัยครั้งนี้สร้างเป็นหลักสูตรท้องถิ่นซึ่งเกี่ยวกับภาษา ดำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และ
การเล่นพื้นบ้านรู้ใจ เพื่อสอนนักเรียนในรายวิชาหมวดภาษาไทย หมวดสังคมศึกษา และเกิด
ชุมชนนักเรียนรู้ใจในโรงเรียน

3. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มีกิจกรรมการบริการวิชาการ ของมหาวิทยาลัยโดย
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะการท่องเที่ยว และการโรงแรม
และคณะวิศวกรรมศาสตร์ ได้ร่วมมือกับชุมชนพัฒนาการแหล่งเรียนรู้ชุมชนดั้งเดิม ท่องเที่ยวชุมชน
การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่น การย้อนรอยวิศวกรรมท้องถิ่น คือรถพลังงานไอน้ำ และยังมีการ
เรียนรู้ภาษา ดำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการละเล่น มีรายวิชาที่นำไปสอนในมหาวิทยาลัย
ได้แก่ ภาษาถิ่นไท (รู้ใจ) ดำนาน และประวัติศาสตร์ท้องถิ่นรู้ใจในท่าขอนยาง และคติชนวิทยา
(การเล่นพื้นบ้านรู้ใจ)

4. นิสิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม วิชาเอกภาษาไทยพัฒนาชุมชน และวิชาเอก
สถาปัตยกรรมศาสตร์ ได้ร่วมกันสร้างเครือข่าย และจัดตั้งกลุ่มกล้าใหม่สายใหญ่วัฒนธรรมท่าขอน
ยางขึ้น โดยได้ร่วมกันปลูกจิตสำนึกแก่เยาวชนใน โรงเรียนท่าขอนยาง (ระดับประถมศึกษา) และ
โรงเรียนท่าขอนยางพิทยาคม (ระดับมัธยมศึกษา)

5. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ได้ร่วมสร้างเครือข่ายกับทีมวิจัยชาวบ้าน โดยมี
ธนาคารไทยพาณิชย์ จัดทำป้ายวัฒนธรรมรู้ใจ ป้ายแหล่งวัฒนธรรมดั้งเดิม และเกิดการส่งหมู่บ้าน
เข้าประกวดในระดับประเทศ โดยได้รับรางวัลที่ 2 และร่วมมือกับธนาคารทอตกฐินสามัคคีเพื่อร่วม
สร้างอาคารศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมรู้ใจท่าขอนยางขึ้น

6. นอกจากการสนับสนุนขององค์กรแล้ว ยังพบว่า ผลจากงานวิจัยนี้ยังช่วยลด
ความขัดแย้งระหว่างชุมชนและมหาวิทยาลัย แต่ก่อนมีกระแสได้นำเรื่องของการกำลังจะสร้าง
พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรม ซึ่งตอนนี้กำลังสร้างอยู่ที่วัด เมื่อก่อนชาวบ้านไม่เห็นด้วยกับนักวิชาการที่
ลงมา หลังจากมีงานวิจัยนี้เข้ามา ช่วยลดการขัดแย้ง มีการพูดคุยกันมากขึ้น มีการจัดประชุมโดยให้
ชุมชนเข้าร่วมกับมหาวิทยาลัย เข้าใจกันมากขึ้น

ด้านการเผยแพร่สู่สาธารณะ

หลังจากเสร็จสิ้นการดำเนินงาน โครงการได้มีการสืบทอดภาษาและวัฒนธรรม
รู้ใจโดยการเผยแพร่ผลงานผ่านทางสื่อต่างๆ ล่าสุดเมื่อวันที่ 29 มีนาคม 2552 ทางสถานีโทรทัศน์

ทีวีสไทย (Thai PBS) ได้ทำการถ่ายทอดเรื่องราวของโครงการวิจัย ผ่านทางรายการชุมชนต้นแบบ ซึ่งเป็นโครงการที่มีเป้าหมายเพื่อให้ความรู้ สร้างแรงบันดาลใจ หรือเป็นแบบอย่างชุมชนต่างๆ ที่ต้องการค้นคว้าข้อมูล หรือยังขาดแรงกระตุ้น ผลักดัน กับการก้าวไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนตนเอง โดยมีเวลาออกอากาศ ในทุกวันอาทิตย์เวลา 13:00 น.

ปัจจัยความสำเร็จของโครงการ มีดังนี้

1. ค้นหาทีมที่รู้จักกันและเป็นคนที่มีชุมชนให้ความเคารพศรัทธา (อ.บรรหาร ทีมวิจัย) และให้คนๆ นั้นช่วยมองคน วิเคราะห์คน และประสานคนที่จะมาร่วมทีมงานวิจัยได้
2. เลือกคนที่รู้ข้อมูลใกล้ชิดกับชาวบ้าน และชาวบ้านเชื่อถือมาร่วมทีมวิจัย ซึ่งเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำ แม่บ้าน และปราชญ์ชาวบ้าน โดยที่ทุกคนพร้อมร่วมงานหลังจากที่ถูกชักชวน และเห็นเป้าหมายการทำงานร่วมกันแล้ว
3. สืบผ่านสายตระกูล และทำแผนที่ครอบครัว โดยการช่วยเหลือจากอาจารย์ คณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ร่วมกับนักศึกษาและนักเรียนในโรงเรียนบ้านท่าขอนยาง ซึ่งได้ร่วมกันศึกษาข้อมูลสายตระกูลต่างๆ “ระบบเครือญาติ” ของคนบ้านท่าขอนยางแล้วนำมาทำเป็นแผนที่ครอบครัว
4. รู้สภาพปัจจุบันก่อนสืบสาวอดีต เพื่อวิเคราะห์อนาคตเป็นประเด็นสำคัญที่ทีมงานให้ความสำคัญ โดยการเก็บข้อมูลจากทีมงานกลุ่มเดิมเพื่อจะได้รู้ว่า ชุมชนท่าขอนยางในปัจจุบันมีความเป็นอยู่อย่างไร ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม รวมถึงการเข้าออกของคนภายนอกที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งที่บ้านท่าขอนยางในฐานะชุมชนที่กำลังเติบโตอย่างรวดเร็วจากการย้ายมาตั้งของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม
5. กำหนดกรอบการเก็บข้อมูลจากวัตถุประสงค์การวิจัย เป็นสิ่งที่ทีมให้ความสำคัญมาก เพราะมีการชวนทีมมาคุยในเรื่องนี้ 4-5 ครั้ง เพื่อกำหนดกรอบการเก็บข้อมูลว่าจะถามเรื่องอะไร จะเอาข้อมูลอะไรบ้าง จากคนกลุ่มใด และจะนำข้อมูลที่คาดว่าจะได้มาใช้ประโยชน์อะไร ใครจะเป็นคนเก็บ เก็บอย่างไร มีเทคนิคการเก็บข้อมูลอะไรบ้าง
6. เป้าหมายการวิจัยนี้เพื่ออะไร “ชุมชนจะได้อะไรจากงานวิจัย” เป็นทั้งคำถามและความคิดของทีมงานและชาวบ้าน ที่ถามนักวิจัยในฐานะนักวิชาการซึ่งเป็นคนนอกที่ในอดีตชาวบ้านเคยเห็นมาทำวิจัยกับชุมชนบ่อยๆ ทำเสร็จแล้วก็หายไป ชุมชนแทบไม่ได้อะไรเลย การวิจัยนี้จะเป็นเช่นเดียวกันหรือไม่ ทั้งทีมงานและชาวบ้านต่างก็สงสัยและตั้งหน้ารอคิดว่าสุดท้ายแล้วชุมชนจะได้ประโยชน์อะไร จึงเป็นสิ่งที่นักวิจัยต้องตอบคำถามและพิสูจน์ตัวเอง

7. ทีมทำงานเสมือนชาวบ้านด้วยกัน เป็นความพยายามของนักวิจัยในฐานะคนนอกที่ต้องสร้างศรัทธาและสร้างความเชื่อมั่นให้กับทีมงานและชาวบ้าน และการพิสูจน์ตัวเองว่าการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยที่ทำได้เพื่อชุมชนของพวกเขาเอง นักวิจัยอาสาช่วยเหลือ ไม่ได้มาคอยเอาผลประโยชน์จากชาวบ้านแต่อย่างเดียว

8. แบ่งส่วนชุมชน แบ่งทีมงานลงเก็บข้อมูล โดยเลือกตามความถนัดทั้งทีมงานวิจัยและนักศึกษาและนักเรียนที่มาช่วยเก็บข้อมูล เป็นการทำงานแบบทีมย่อยและเห็นผลในเวลาอันรวดเร็ว ขณะเดียวกันก็ได้สรุปข้อมูลร่วมกัน ทำให้ทีมงานทุกคนเห็นข้อมูล ปรากฏการณ์ต่างๆจากข้อมูลไปพร้อมๆกัน

9. เก็บข้อมูลโดยคนในร่วมเก็บด้วย มีผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านร่วมเก็บกับนักเรียน นักศึกษาด้วย เพราะจะทำให้ชาวบ้านมีความเกรงใจและสามารถตอบข้อมูลได้ตรงกับความจริงมากกว่าให้นักศึกษาเข้าไปเก็บกับนักเรียนตามลำพัง เพราะชาวบ้านจะเล็งไม่ให้ข้อมูลมากกว่าเพราะคิดว่ามันเสียเวลาการทำงานของเขา

10. ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล เป็นกระบวนการที่สำคัญที่ทีมวิจัยทำร่วมกันหลังจากที่เก็บข้อมูลมาได้ทั้งหมดแล้วเพราะบางทีชาวบ้านเร่งรีบที่จะให้ข้อมูลหรือผู้เฒ่าผู้แก่ให้ข้อมูลผิดพลาดบ้างก็มี

11. อบรมทีมนักเรียนก่อนลงเก็บข้อมูลจริง โดยลักษณะให้นักศึกษาฝึกงานสอนทีมนักเรียน “พี่สอนน้อง” โดยการเปิดรับสมัครทีมเก็บข้อมูลจากนักเรียนในโรงเรียนบ้านท่าขอนยาง เพื่อคัดนักเรียนที่สนใจจะร่วมงานจริงๆ

12. สร้างศรัทธาและสำนึกรักท้องถิ่น ก่อนเชิญชวนเข้ามาร่วมทีมงาน เป็นการปูพื้นฐานให้เด็กนักเรียนได้เกิดกระบวนการคิดและตัดสินใจเข้าร่วมงานวิจัยอันเกิดจากการรับรู้รับฟัง ความรู้มุมมองความคิดต่างๆของผู้รู้ (ปราชญ์ชุมชน) ที่คอยให้แนวคิดดีๆก่อนที่จะมีการรับสมัครทีมงาน จึงทำให้เกิดการขยายผลเร็ว

13. เอาจานวิจัยเข้าไปสู่วัฒนธรรมประเพณีของชุมชนในแต่ละเดือน ซึ่งชุมชนจะมีงานบุญประเพณีเป็นประจำทุกเดือน เช่น ไหลเรือไฟ ฟ้อนนาดัง เป็นต้น ทีมงานก็จะแทรกข้อมูลความก้าวหน้าของโครงการวิจัยเข้าไปในงานพร้อมกับปรึกษาหารือกับคนในชุมชนว่าต้องการข้อเสนอแนะในเรื่องอะไร นั่นคือ “การสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับคนในชุมชน” อย่างต่อเนื่องและมีส่วนร่วมของคนในชุมชนด้วย

14. เชื่อมโยงคนหลายรุ่น เพื่อสานต่อฮึดฮอยประเพณี เป็นแนวคิดที่สำคัญที่ทีมงานนำมาใช้ในการออกแบบกิจกรรมและกระบวนการเรียนรู้ จึงต้องมีองค์ประกอบของกลุ่มคนที่หลากหลายอายุ เพศและวัย รวมถึงการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียนบ้านท่าขอนยางด้วย

15. บทบาทการนิเทศงานของพี่เลี้ยงต่อทีมวิจัยอย่างต่อเนื่องและเข้าร่วมกิจกรรมหลักๆ ของชุมชน เป็นการเสริมพลังและให้กำลังใจกับทีมงานเป็นอย่างดีและได้แนวทางในการทำงานที่หลากหลายมากขึ้น

16. การวิเคราะห์ข้อมูลของทีมวิจัยหลัก เป็นเรื่องสำคัญซึ่งมีการประชุมหารือกันอย่างต่อเนื่อง พบเจอกันบ่อยๆ มีปัญหาที่ช่วยกันคลี่คลาย วางแผนงานอะไรก็กำหนดบทบาทภาระหน้าที่ของแต่ละคนให้ชัดเจน และนัดวันติดตามงานเป็นระยะๆ จะทำให้งานมีความเคลื่อนไหวและก้าวหน้า

17. การเลือกคนที่เหมาะสมกับงานที่จำเป็น ตั้งแต่เริ่มต้นการทำงานวิจัย ทำให้ไม่เกิดปัญหาตามมาภายหลัง ตั้งแต่คนประสานงาน คนจดบันทึก คนเขียนรายงาน คนทำบัญชีการเงิน และบทบาทอื่นๆ ที่จำเป็นและทีมงานมีพื้นฐานประสบการณ์ด้านการเขียนอยู่พอสมควร

18. นักวิชาการ (หัวหน้าโครงการ) มีบทบาทสำคัญที่มาช่วยดูแลงานเขียน งานข้อมูล ซึ่งชาวบ้านไม่ถนัด ส่วนการจัดการงานและกระบวนการอื่นๆ ให้ชาวบ้านเป็นคนทำงานหลัก ซึ่งเขาดำเนินอยู่แล้ว เพียงแต่ใช้การประชุมทีมงานเป็นระยะๆ ในการควบคุมเป้าหมายทิศทางของงาน

19. หากคนที่มีศรัทธาและมีเป้าหมายเดียวกันมาร่วมทีมงาน “ใจตรงกันและใจต้องมาก่อน” และบริสุทธิ์ใจไม่มีผลประโยชน์เคลือบแฝง คุณธรรมด้านความจริงใจและความมุ่งมั่นนี้ จะทำให้การทำงานส่วนรวมประสบความสำเร็จเป็นพื้นฐานสำคัญ

20. หัวใจสำคัญ คือ

20.1 จริงใจ มุ่งมั่น ทำงานเพื่อส่วนรวม

20.2 ประสานงานดี มีเวลาให้กลุ่ม มีระเบียบวินัยในกลุ่ม

20.3 มีการติดตามนิเทศงานของพี่เลี้ยงอย่างสม่ำเสมอ

8. โครงการการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อนำไปสู่ความเป็นเครือข่ายตลาดนัดสีเขียวอย่างมีส่วนร่วม

โครงการนี้เกิดขึ้นจาก นักวิชาการในมหาวิทยาลัย โดยอาจารย์ กนกพร รัตนสุธีระกุล ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ซึ่งรู้จักกันเป็นอย่างดีกับ Node นักวิชาการ มหาสารคาม (อ.ชูศักดิ์ สุทธิสา) จึงได้ชักชวนกันให้มาทำโครงการวิจัย ประกอบกับ อ.กนกพร มีประสบการณ์ทำงานร่วมกันมานานกับเครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืน จังหวัดมหาสารคาม จึงเห็นความสำคัญในการนำเครื่องมืองานวิจัยแบบมีส่วนร่วมไปใช้แก้ปัญหาพร้อมกับกลุ่มเกษตรกร

โดยได้เลือกโจทย์วิจัยในเรื่อง เครือข่ายตลาดนัดสีเขียว เพราะจากการพูดคุยกับ กลุ่มแกนนำตลาดสีเขียวได้สรุปร่วมกันว่า ได้เริ่มเปิดตลาดเขียวในทุกๆวันอาทิตย์ตั้งแต่เวลา 14.00-19.00 น. ณ สวนสุขภาพเทศบาลศรีสวัสดิ์ มีเกษตรกรที่นำสินค้าพื้นบ้าน และผลิตภัณฑ์ปลอดสารพิษมาจำหน่ายแก่ผู้บริโภคจำนวน 65 คน โดยเป้าหมายตลาดสีเขียว คือ การสร้างระบบความมั่นใจทั้งในระบบผู้ผลิตและผู้บริโภค มีกระบวนการขยายแนวคิด รูปแบบการทำการเกษตรที่ปลอด (ไร้) สารพิษ มีคุณธรรม จริยธรรม ซื่อสัตย์ ยุติธรรม และมีระบบความสัมพันธ์ทั้งภายในกลุ่มเกษตรกร และเกษตรกรกับผู้บริโภค

แต่การดำเนินงานยังคงประสบปัญหาในกระบวนการขับเคลื่อนได้แก่ ความเชื่อมั่นของผู้บริโภคต่อผลผลิตว่าปลอดสารจริงหรือไม่ ยังคงมีผู้ผลิตหรือเกษตรกรบางรายลักลอบใส่ปุ๋ยเคมี เกษตรกรแต่ละรายมาจากหลายองค์กร และมีระดับความรู้และแนวคิดต่อระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในทัศนะที่แตกต่างกัน กลุ่มจึงเห็นความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการกระบวนการศึกษาวิจัย เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว ตลอดจนสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้ผลิต และผู้บริโภค อันจะนำมาซึ่งเป้าหมายสูงสุดของระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในสังคมไทย

ขั้นตอนการดำเนินงาน แบ่งเป็น 3 ระยะ ได้แก่

ก่อนการวิจัย คือ 1) กระบวนการพัฒนาโครงการในรูปของการเสวนากลุ่มย่อย โดยอาศัยช่วงเวลาของทุกวันอาทิตย์ที่มีตลาดนัดสีเขียวเกิดขึ้น

ระหว่างการวิจัย คือ 1) กระบวนการสร้างทีมและพัฒนาศักยภาพทีม 2) กระบวนการศึกษาข้อมูล โดยการประชุมร่วมกันเพื่อสร้างกรอบคำถาม อบรมเทคนิคการตั้งคำถาม และฝึกทักษะการเก็บรวบรวมข้อมูล 3) การเก็บข้อมูลนั้นจะดำเนินตลาด เก็บจากคณะกรรมการ เก็บข้อมูลอยู่ 3 ระดับ คือ ข้อมูลระดับแปลง ข้อมูลระดับผู้บริโภค ข้อมูลการบริหารจัดการการของตลาด 4) จัดเวทีสะท้อนข้อมูลทั้งสิ้นจำนวน 5 ครั้ง และจัดเวทีระดับเครือข่ายเพื่อนำเสนอข้อมูลระดับเครือข่าย ทั้ง 5 เครือข่าย 6) การวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล 7) การวางแผนและปฏิบัติการ 8) การติดตามระหว่างดำเนินโครงการ 9) กระบวนการสรุปผลการนำเสนอผลการวิจัย และ 10) เขียนรายงานฉบับสมบูรณ์

หลังการวิจัย พบว่าทีมวิจัยได้มีการนำเสนอข้อมูลของผู้ผลิตระดับแปลง ประชาสัมพันธ์ผ่านตลาดในทุกวันอาทิตย์ รวมถึงนำเอาข้อมูลที่ได้จากการตรวจหาสารปนเปื้อนในผลผลิตทางการเกษตรภายในตลาดนัดสีเขียวแจ้งให้สมาชิก หรือผู้บริโภคภายในตลาดนัดสีเขียวรับทราบอย่างต่อเนื่อง ซึ่งได้รับความสนใจจากผู้บริโภคเป็นอย่างมาก

ผลที่ได้จากงานวิจัย

การดำเนินงานได้ส่งผลให้เกิดรูปธรรมการแก้ปัญหาในหลายด้าน ดังต่อไปนี้

1. เกิดเครือข่ายความร่วมมือของ 5 องค์กรในจังหวัด ได้แก่ 1) เครือข่ายสร้างเสริมสุขภาพจังหวัดมหาสารคาม 2) เครือข่ายเทศบาลเมืองมหาสารคาม 3) เครือข่ายโครงการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมในเขตปฏิรูปที่ดินด้วยการทำการเกษตรผสมผสาน 4) เครือข่ายโรงพยาบาลเมืองมหาสารคาม และ 5) เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกจังหวัดมหาสารคาม

2. เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนางานตลาดสีเขียว โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลการผลิต แนวคิด และองค์ความรู้ในการทำการเกษตรอินทรีย์หรือเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรในระดับแปลง และระดับตลาด จำนวนทั้งสิ้น 208 คน

3. เกิดรูปแบบการหนุนเสริมงานกันอย่างลงตัวของสมาชิกเครือข่ายและองค์กรพี่เลี้ยง การเชื่อมประสานการทำงานร่วมกับภาคีในการวางแผนการบูรณาการขับเคลื่อนงานตลาดนัดสีเขียวร่วมกัน ภายใต้แผนงานความปลอดภัยด้านอาหาร และพัฒนาระบบช่องทางในการเข้าถึงหรือได้รับมาตรฐานการทำการเกษตรที่ดี (GAP: Good Agriculture Practices) และสนับสนุนนักวิชาการเข้าร่วมเป็นคณะทำงานเครือข่ายตลาดนัดสีเขียว เป็นต้น

4. เกิดระบบระเบียบการบริหารจัดการตลาดที่ลงตัว เช่น การจัดระบบโครงสร้างการทำงาน การเฝ้าระวัง และตรวจสอบในระดับตลาด เพื่อป้องกันไม่ให้บุคคลที่ไม่เป็นสมาชิกเครือข่ายเข้ามาขายสินค้าภายในตลาด มีการจัดกิจกรรมการศึกษาดูงานโครงการ rainbow plan ในพื้นที่ อำเภอกุฉินารายณ์ โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนการจัดกิจกรรมจากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

5. รู้จัก รู้ความต้องการ และเข้าถึงกลุ่มผู้บริโภค ก่อให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค เกิดระบบช่องทางการสื่อสารประชาสัมพันธ์ภายในตลาด เกิดระบบการตรวจสอบย้อนกลับของผลผลิตที่นำมาจำหน่ายภายในตลาด หากพบว่าเป็นผลผลิตที่น่าเสีย กรรมการตลาดจะดำเนินการห้ามขายสินค้านั้นอีก

6. เกิดกลไกการตรวจสอบระดับแปลง และระดับตลาด เพื่อสร้างความมั่นใจให้แก่ผู้บริโภค มีการจัดตั้งกฎระเบียบของสมาชิกภายในเครือข่ายตลาดนัดสีเขียว (การจำหน่ายสินค้า และการพัฒนาระบบการตรวจสอบทั้งในระดับแปลงและในระดับตลาด)

7. หนุนเสริมแนวคิดเกษตรกรรมยั่งยืนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร โดยได้ร่วมกันกำหนดสินค้าที่นำมาจำหน่ายในตลาด คือ ต้องเป็นผลผลิตในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนจากแปลงสมาชิกเท่านั้น และผลผลิตที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติในเขตพื้นที่สมาชิกเครือข่าย พร้อมทั้งสามารถตรวจสอบแหล่งผลิตได้

8. พัฒนาทักษะตรวจสอบสารพิษสารเคมีโดยชาวบ้านเอง โดยองค์กรพี่เลี้ยงเป็นผู้สนับสนุนอุปกรณ์เท่านั้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นการพัฒนาคนเพื่อการพึ่งตนเองในระยะยาวต่อไป รวมถึงทักษะในการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และการนำเสนอข้อมูลอย่างเป็นระบบ นักวิจัยชาวบ้านก็สามารถดำเนินการได้ด้วยตนเอง

นอกจากนี้นักวิจัยได้ร่วมกับสำนักงานจังหวัดวางกรอบในการทำงานร่วมกัน โดยจะมีการลงนาม (MOU) เพื่อแสวงหาความร่วมมือร่วมกัน ซึ่งคาดว่าจะนำมาสู่การสร้างนโยบายเกษตรปลอดสาร อาหารปลอดภัย ในระดับจังหวัด

ปัจจัยความสำเร็จของโครงการ

1. เป็นโครงการต่อเนื่องจากการทำงานที่ผ่านมา “เกษตรปลอดสารอาหารปลอดภัย” เป็นการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์จังหวัดว่า เราจะหันมาพัฒนาตลาดทางเลือก “ตลาดสีเขียว” ได้อย่างไร
2. พัฒนาโครงการจากสมาชิกเครือข่ายฯ 108 คน ว่าอยากเห็น ตลาดสีเขียว เป็นแบบใด ขณะเดียวกันสมาชิกในเครือข่ายฯบางคน บางกลุ่มยังไม่เคยรู้จักกันเลยและผู้บริโภคถามเสมอว่า “สินค้ามันเขียวจริงหรือเปล่า” จึงได้พัฒนาโครงการวิจัยภายใต้โจทย์นี้ขึ้นมา
3. ใช้ตลาดสีเขียวทุกวันอาทิตย์เป็นจุดนัดพบพูดคุยกันในทุกเรื่อง เพราะเป็นโครงการที่มีสมาชิกมาจาก 5 อำเภอ 9 หมู่บ้าน
4. สร้างทีมวิจัยหลักจากกรรมการตลาด 12 คน ข่ายละ 2 คนรวมกับนักวิชาการและผู้ช่วยเป็น 12 คน ใช้ระบบโครงสร้างเครือข่ายทำงานสนับสนุนสมาชิก พัฒนาสมาชิกไปพร้อมๆกัน
5. แบ่งบทบาทการทำงานของทีมวิจัย พร้อมกับทำความเข้าใจในเป้าหมายโครงการวิจัยก่อนเริ่มงานจริง เพื่อเตรียมความพร้อมในการวิเคราะห์ปัญหา พร้อมกับแนวทางในการแก้ไขปัญหา ร่วมกันและการหนุนเสริมช่วยกันของทีมงานเป็นพื้นฐานสำคัญ
6. กระบวนการเก็บข้อมูลร่วมกับสมาชิก เป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้กรรมการเครือข่ายเข้าใจสภาพปัญหาที่แท้จริงและพื้นฐานสมาชิกแต่ละคน แต่ละพื้นที่ ทำให้รู้ว่าสมาชิกมีศักยภาพอะไรและมีจุดอ่อนอะไร และเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันไปในตัว
7. สร้างทีมวิจัยเสริมจากคนพื้นที่ เพื่อติดตามเก็บข้อมูล ด้วยว่าเวลาคนนอกเข้าไปเก็บข้อมูลมักจะไม่ได้ข้อมูลจริง แต่หากใช้คนในพื้นที่เก็บ ซึ่งเขาค้นเคย และรู้จักกันก่อนอยู่แล้วจะทำให้ได้ข้อมูลจริงมากกว่า ข้อมูลในพื้นที่จะช่วยทีมวิจัยได้อีกต่อหนึ่งในการวางแผนพัฒนาและแก้ปัญหาได้อย่างตรงจุด

8. ใช้นักศึกษาฝึกงานจาก มมส. (มหาวิทยาลัยมหาสารคาม) ช่วยทำข้อมูล เนื่องจากนักวิจัยเป็นนักวิชาการใน มมส. สามารถดึงนักศึกษามาฝึกงาน และเป็นหน่วยสนับสนุน ด้านข้อมูลให้กับโครงการวิจัยได้อีกทางหนึ่ง

9. เตรียมความพร้อมทีมเก็บข้อมูลพื้นที่ก่อนลงเก็บข้อมูลจริง มีการซักซ้อมเรื่องการตั้งคำถาม การเข้าหาชาวบ้านและการบันทึกข้อมูล จะทำให้ไม่พลาด

10. สร้างเวทีการสรุปบทเรียนร่วมกันทุก 3- 4 เดือน อันเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมที่ดี

11. การทำให้งานวิจัยเป็นของทุกคน การคืนข้อมูลสู่ชุมชนพื้นที่ โดยบทบาทของทีมวิจัยชุมชน (กรรมการตลาด) สร้างให้เป็นบทบาทโดยตรง โดยนักวิชาการช่วยออกมา เป็นบทบาทการทำงานการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรงโดยทีมวิจัยชาวบ้าน ซึ่งสร้างความเชื่อมั่นให้กับ กรรมการตลาดให้สามารถวางแผนการทำงานต่อไปได้

12. เรียนรู้ร่วมกันผ่านบทเรียนของแต่ละองค์กร แต่ละพื้นที่ สร้างความเป็นปึกแผ่น ความสามัคคี เห็นอกเห็นใจกันระหว่างสมาชิกเครือข่าย ผู้บริโภค และองค์กรสนับสนุน นำไปสู่การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในภายหลัง

13. การติดตามงานของสมาชิกตลาด ภายใต้อาณัติของ 3 ประเด็นหลัก คือ 1) สถานการณ์พื้นที่เป็นอย่างไร 2) สถานการณ์ตลาดเป็นอย่างไร และ 3) แผนงานต่อไปของงานวิจัย ทำให้เห็นความก้าวหน้าของการทำงานแต่ละส่วน และทิศทางอนาคตที่สมาชิกทุกคนต้องพัฒนาไปให้ถึงร่วมกัน

14. อุดมการณ์ตลาดทางเลือก “ปลอดภัยพิช” เพื่อชีวิตและสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องสำคัญสำหรับการพัฒนาตลาด สมาชิกทุกคนทำงานด้วยอุดมการณ์ ไม่ได้พูดถึงความคุ้มค่าที่เป็นตัวเงิน ไม่ได้มองเรื่องกำไร แต่จะพูดถึงคุณค่าของแหล่งอาหารที่ปลอดภัย และการพึ่งพาตนเองของคน

15. ความสามารถในการทำงานเพื่อปรับเปลี่ยนทัศนคติ และพฤติกรรมในการผลิต และการบริโภค มาสู่เกษตรอินทรีย์ ผลผลิตจากอินทรีย์เป็นกำลังใจ และแรงบันดาลใจให้ทีมอยากทำงานต่อ แม้ไม่มีผลตอบแทนที่เป็นตัวเงิน

16. เวทีผู้ผลิตพบผู้บริโภค “ทัวร์ผักปลอดภัย อาหารท้องถิ่น” เป็นกิจกรรมที่เป็นหัวใจสำคัญที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิต ผู้บริโภค ให้เกิดความเข้าใจ และมั่นใจในระบบการผลิตของสมาชิกเครือข่ายตลาดนัดสีเขียว

17. การสร้างกติการ่วมในการจัดการปัญหาร่วมกัน มีปัญหาหันหน้าพูดคุยกัน ความขัดแย้งทางความคิดเป็นเรื่องปกติ แต่ใจและอุดมการณ์ต้องเป็นหนึ่งเดียวกัน

18. นักวิชาการ (หัวหน้าโครงการ) ทำตัวเป็นคนใน ทั้งกรอบคิด ทฤษฎี เรียนรู้ไปพร้อมกับชาวบ้าน เพียงแต่วางเป้าหมายไว้ในใจว่า เราต้องการข้อมูลอะไร แบบไหน แล้วค่อยวิเคราะห์ตอนท้ายว่ามันจะไปตรงกับแนวคิดทฤษฎีอะไร ก็ค่อยว่ากัน

19. หัวหน้าโครงการไม่ครอบงำ ไม่ใส่ความคิด ความรู้ของตัวเอง เปิดโอกาสให้ทีมแสดงความคิดเห็น และเป็นเจ้าของโครงการร่วมกันอย่างเต็มที่ ซึ่งบทบาทหัวหน้าเป็นเพียงคนคอยกระตุ้น ตั้งคำถาม และจับประเด็นที่สำคัญจะชวนทีมสรุปวิเคราะห์ร่วมกันเพื่อดูว่าข้อมูลที่ได้มาตอบวัตถุประสงค์ที่วางไว้แล้วหรือยัง ถ้ายังจะต้องเพิ่มในส่วนไหน และชวนทีมหาแนวทางการเคลื่อนงานต่อจากข้อมูลที่สรุปได้

9. โครงการการศึกษาประวัติศาสตร์ ตำนานเมืองโกสุมพิสัย เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วม

โครงการนี้ เริ่มต้นจากนักวิชาการในมหาวิทยาลัย มหาสารคาม คือ อาจารย์ นารีรัตน์ ปริสุทธิวุฒิพร สอนอยู่ที่ภาควิชาประวัติศาสตร์ ได้มีความสนใจในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงร่วมกันกับพี่เลี้ยง Node ชุมนักวิชาการ มหาสารคาม ลงพื้นที่ไปพัฒนาโครงการร่วมกับตัวแทนกลุ่มผู้นำในชุมชนชาวโกสุม จากการพูดคุยกันในเบื้องต้น พบว่า เมืองโกสุมเดิมมีชื่อว่า “บ้านคงวังท่า” มีทรัพยากรที่หลากหลาย ทั้งป่า หนองน้ำ และน้ำชีไหลผ่าน จนมีตำนานเกิดขึ้นมากมาย อย่างกรณีหนองบุง พื้นที่ที่เป็นป่าโดยรอบ ป่าแห่งนี้ชาวบ้านรำลึกว่าเจ้าปู่แรง เป็นที่ยำเกรงของชาวโกสุมพิสัย ชาวบ้าน และผู้สัญจรไปมาเรียกชื่อเจ้าปู่ใหม่ว่า “เจ้าปู่มหัศจรรย์” หอเจ้าปู่ จึงได้ชื่อว่า “หอเจ้าปู่มหัศจรรย์” จนถึงปัจจุบัน

ปัจจุบันพบว่า ชาวโกสุมพิสัยมีความรู้ ความเข้าใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมน้อยมาก ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายทั้งที่รู้ตัวและไม่รู้ตัวของคนในชุมชนเอง ซึ่งไม่ใช่แต่वनอุทยานนี้เท่านั้นที่ประสบปัญหา แหล่งทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆก็ประสบปัญหานี้เช่นกัน นอกจากนี้ยังพบว่า ตำนาน ประวัติศาสตร์ ความเชื่อถูกลดคุณค่าลง จากคนรุ่นเก่าเอง และลูกหลาน คนรุ่นใหม่ที่ขาดความสืบทอดเนื่องในการถ่ายทอด เยาวชนคนรุ่นใหม่ไม่รู้จักประวัติศาสตร์ และของดีของบ้านตนเอง ทำให้ขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ หวงแหนสมบัติสาธารณะของตน และภูมิปัญญาของท้องถิ่น ดังนั้น จากการประชุมหารือร่วมกันของคนในชุมชน จึงเห็นร่วมกันว่าน่าจะมีการทำงานวิจัยขึ้น

ขั้นตอนการดำเนินงานโครงการ แบ่งเป็น 2 ระยะ ได้แก่

ก่อนการวิจัย คือ 1) ประชุมทีมวิจัย และทีมที่ปรึกษาทีมวิจัย เพื่อพัฒนาโครงการ 2) เวทีชี้แจงโครงการวิจัยกับกลุ่มเป้าหมายในชุมชน

ระหว่างการวิจัย คือ 1) อบรมแนวคิด และเทคนิคการเก็บข้อมูลทางประวัติศาสตร์เพื่อการพัฒนา 2) ศึกษาข้อมูลตามกรอบที่วางไว้ 3) จัดเวทีค้นหาผู้รู้เมืองโกสุมพิสัย 4) การประชุมสรุปข้อมูลผลการศึกษา 5) จัดเวทีแสดงความคิดเห็น/ตรวจสอบ และเพิ่มเติมข้อมูล 6) เวทีย่อยระดมแผนพัฒนาท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วมกับ 5 โรงเรียน และ 5 ชุมชน 7) เวทีชาวบ้านเพื่อวิเคราะห์ปัญหา และค้นหาแนวทางการพัฒนาโกสุมพิสัยอย่างมีส่วนร่วม 8) ทดลองปฏิบัติการ ตามประเด็นใดประเด็นหนึ่งที่ชุมชนสนใจ ทั้งเรื่องป่า น้ำ และประเพณี 9) สรุปผลการดำเนินงาน และ 10) จัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์

ผลที่เกิดขึ้นจากงานวิจัย

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ ดำเนิน และทรัพยากรธรรมชาติของเมืองโกสุมพิสัย ทำให้ประชาชนในเขตตัวเมืองโกสุมพิสัย และชุมชนที่อยู่ริมน้ำชี และละแวกใกล้เคียงเกิดการตื่นตัว จึงได้มีการรวมกลุ่มกันจัดตั้งเป็นคณะกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ประเพณี เมืองโกสุมพิสัยขึ้น โดยมีนายอำเภอโกสุมพิสัยเป็นประธาน คณะกรรมการกลุ่มนี้ ได้เห็นปัญหาการเสื่อมโทรมของวนอุทยานโกสัมพี และแม่น้ำชี โดยได้มีการประชุมหาแนวทางแก้ไขมาตั้งแต่เดือนพฤษภาคม 2551 และได้ประชุมติดต่อกันเรื่อยมา สรุปแนวทางแก้ไขดังนี้ คือ

1. คณะกรรมการลงความเห็นว่าจะยกเลิกการจัดงานสงกรานต์ในวนอุทยานโกสัมพี

2. เร่งปลูกป่าเพื่อเป็นอาหารของสัตว์ในบึง โดยเฉพาะลิง

3. ควรให้งานนมัสการองค์พระมิ่งเมือง นมัสการศาลหลักเมือง และสักการะพระสุนทรพิพิธเป็นงานประจำอำเภอ

4. ส่วนเรื่องน้ำชีนั้น เป็นเรื่องระดับจังหวัดจึงต้องหารือในระดับสูงขึ้นไป

จากการประชุมนี้ ในวันที่ 30 มิถุนายน 2551 คณะกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ประเพณีเมืองโกสุมพิสัย ทั้งฝ่ายอำนวยการและฝ่ายปฏิบัติการ รวมทั้งนักเรียนโรงเรียนโกสุมวิทยาสรรค์ และโรงเรียนมัธยมวัดกลาง ได้มาร่วมกันปลูกต้นยางนา ซึ่งเป็นไม้ที่ทนต่อความแห้งแล้ง เติบโตได้เร็ว และเป็นไม้ที่ใหญ่ที่ให้อาหาร โดยในเวลาต่อไปได้เริ่มมีการวางแผนที่จะปลูกต้นไม้สำหรับเป็นอาหารของลิง และสัตว์อื่นในป่าให้มากขึ้น

ปัจจัยความสำเร็จของโครงการ

1. นักวิจัยเข้าหาชุมชนผ่านผู้ประสานงาน Node และได้แนะนำนายกเทศมนตรีให้รู้จักกับอาจารย์ผู้พักรู้
2. สนใจในประเด็นประวัติศาสตร์ ตามสาขาวิชาที่สอนของนักวิจัยหลัก (นักวิชาการภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (มมส.))
3. ทีมครูทั้ง 2 โรงเรียน ทีมเทศบาล และผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนมีความพร้อมแต่นักวิจัยขาดกระบวนการหนุนเนื่องให้เกิดกระบวนการคิดร่วม อุดมการณ์ท้องถิ่นร่วมอันจะนำไปสู่การวางแผนกิจกรรม และบทบาทในการทำงานเป็นขั้นตอน
4. ผลักดันให้ชุมชนเป็นคนพัฒนางาน นักวิจัยถอยออกมาเป็นพี่เลี้ยง คอยดูแลและแนะนำอยู่ห่างๆ
5. กำหนดกรอบข้อมูลและออกแบบกระบวนการเก็บข้อมูล พร้อมแบ่งงานกันเก็บข้อมูลออกเป็น 3 ประเด็น ผ่านกระบวนการเรียนรู้ของผู้เฒ่าและคนในชุมชน ครู และนักเรียน 2 โรงเรียน
6. การอบรม การแตกกรอบ และประเด็นการเก็บข้อมูลตามวัตถุประสงค์โครงการ เพื่อเตรียมความพร้อมของทีมวิจัย และซักซ้อมความเข้าใจที่ตรงกันของทีมงานทั้งหมด เพื่อให้เห็นความสำคัญของข้อมูล และการนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์
7. ประธานนายอำเภอเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมกับคนในชุมชน ด้วยไม่สามารถสร้างการมีส่วนร่วมกับกลุ่มผู้ใหญ่ได้ในขณะที่เด็กนักเรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้ที่ดีผ่านกิจกรรมการเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชน
8. นักวิจัย และทีมงานต้องชัดเจนในเป้าหมายของการวิจัยและประเด็นศึกษาว่าเราต้องการอะไร จะทำอะไร เพื่ออะไร กำหนดทิศทางให้แน่นอน และมีแนวทางการทำงานอย่างไร ไม่อย่างนั้นจะเดินหลงทางทำให้เสียเวลา ทำอย่างไรให้ทีมงานรู้และเข้าใจปัญหาวิจัย และกระบวนการทำงานทั้งหมดร่วมกันไปพร้อมๆกัน
9. ปัญหาที่เกิดขึ้นทุกอย่างเป็นเรื่องที่ต้องช่วยกันแก้ไข ตั้งแต่ปัญหาการวิจัยจนถึงปัญหาในกระบวนการวิจัย ไม่ต้องกลัวปัญหา ไม่ต้องแก้คนเดียว ทุกคนต้องรู้ต้องช่วยกันแก้
10. การสรุปภาพรวมการเคลื่อนไหวของกระบวนการวิจัยเป็นระยะภายในทีมงาน เพื่อช่วยกันพิจารณาวิเคราะห์ เหตุ ปัจจัยต่างๆในการทำงานให้สำเร็จ และส่งผลกระทบ ทั้งนี้ เพื่อหาแนวทางทำงานในกิจกรรมต่อไป และการตัดสินใจ และไม่เลือกทำในกิจกรรมที่วางแผนไว้
11. การวางแผนการวิจัยร่วมกันของทีมงานเป็นเรื่องสำคัญ ทั้งระยะสั้นและระยะกลาง และระยะยาว เพื่อกำหนดผลที่คาดหวัง และบทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่ายร่วมกัน

12. บทบาทนักวิจัยหลักคือ ต้องมองให้เห็นภาพรวมทั้งโครงการ และกลุ่มข้อมูลทั้งหมด และเชื่อมโยงกลุ่มข้อมูลแต่ละกลุ่มให้ประสานกันให้ได้ จึงจะรู้ว่าคุณค่า ความหมายของข้อมูลอยู่ตรงจุดไหน หลังการประกอบส่วนของข้อมูลทั้งหมดแล้ว

10. โครงการกระบวนการเปลี่ยนแปลงทัศนคติการทำเกษตร ไปสู่แนวทางการส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ในพื้นที่ตำบลหนองตอกเป็น อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์

โครงการนี้เริ่มต้นจากการที่ อบต.หนองตอกเป็น โดยการนำของนายกทรงเดช ก้อนวิมล ในขณะนั้นมีความสนใจในการนำเครื่องมืองานวิจัยเพื่อท้องถิ่นไปใช้แก้ปัญหา และพัฒนาการทำงานของบุคลากรในองค์กร จึงได้ร่วมมือกันกับ พี่เลี้ยง Node เกษตรกรรมยั่งยืนลงพื้นที่ไปพัฒนาโครงการในตำบลหนองตอก พบว่า ปัญหาหลักของชาวบ้านคือ เรื่องการทำเกษตรในปัจจุบันของเกษตรกรไม่ว่าจะเป็นการทำนา การปลูกผัก ทั้งเพื่อการบริโภคเองในครอบครัว และเพื่อการค้าขาย ส่วนมากจะมีการใช้สารเคมีกันเป็นจำนวนมาก และเป็นสาเหตุไปสู่ปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาสารพิษสะสมในร่างกาย การไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ในด้านปัจจัยการผลิต ต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกเกือบทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็น เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง รวมไปถึงการไม่สามารถกำหนดราคาได้เอง

ทีมวิจัยเกือบทั้งหมดเป็นเจ้าหน้าที่ อบต. และมีความเกี่ยวข้องโดยตรงในการพัฒนาชุมชน ได้มองเห็นความสำคัญของปัญหาที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรในตำบล จึงได้พัฒนาโจทย์ร่วมกัน โดยมีตัวแทนจาก อบต. ผู้นำชุมชน ตัวแทนเกษตรกร ร่วมเป็นทีมวิจัย ทางออกที่เห็นพ้องต้องกัน คือ ต้องการศึกษาวิจัยเพื่อปรับเปลี่ยนแนวคิดทัศนคติการทำเกษตรที่ใช้สารเคมีกลับมาสู่การเกษตรแบบอินทรีย์ เพื่อจะนำแนวทางนั้นมาจัดกระบวนการส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ให้กับกลุ่มเกษตรกรที่สนใจในพื้นที่ตำบลหนองตอกเป็น ตามแนวทาง “เศรษฐกิจพอเพียง” ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวต่อไป

ขั้นตอนดำเนินงานโครงการ แบ่งออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ก่อนการวิจัย คือ 1) การค้นหาปัญหาและการกำหนดโจทย์วิจัย โดยมีการเชิญทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วม 2) การพัฒนาโครงการ มีการนำปัญหาจากที่ประชุมมาวิเคราะห์กำหนดแนวทางการวิจัยและเขียนโครงการ

ระหว่างการวิจัย คือ 1) การสร้างทีมวิจัย โดยคัดเลือกผู้ที่มีบทบาทหน้าที่ ในโครงสร้าง อบต. และตัวแทนของเกษตรกรเป็นทีมวิจัยร่วมกัน 2) ศึกษาสถานการณ์การทำเกษตร

ในพื้นที่ทุกด้าน 3) นำเสนอและร่วมวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาการทำเกษตรด้วยข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาต่อกลุ่มเป้าหมาย 40 ครอบครัว 4) เวทีนำเสนอข้อมูลต่อกลุ่มเป้าหมาย กลุ่มย่อย 3 กลุ่ม 5) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงการทำเกษตรจากอดีตถึงปัจจุบันจาก 10 ผู้รู้ 6) ศึกษาบทเรียนการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของครอบครัวต้นแบบ 4 ครอบครัว 7) ศึกษาสถานการณ์การทำเกษตรอินทรีย์และพันธุ์พืชพื้นบ้าน 2 แห่ง คือ จังหวัดร้อยเอ็ด และ จังหวัดยโสธร 8) เวทีสรุปข้อมูลจากการศึกษาดูงานจากทั้ง 2 แห่ง 9) เวทีสัมมนาร่วมกับวิทยากรภายนอกเรื่องแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง และการพึ่งตัวเอง 10) ประชุมกลุ่มเป้าหมาย “สรุปผลจากการศึกษาดูงาน และวางแผนปฏิบัติการ” 11) อบรม “เทคนิคการทำเกษตรอินทรีย์ชีวภาพ” ที่บ้านกุดร่อง 12) เวทีจัดตั้งกลุ่ม “เกษตรอินทรีย์ตำบลหนองดอกลั่น” 13) ปฏิบัติการตามแผนกิจกรรมกลุ่มเกษตรอินทรีย์ และมีการประชุมสรุปผลทุกเดือน 14) กิจกรรมเผยแพร่โครงการวิจัยในระดับตำบล และ 15) เขียนรายงานฉบับสมบูรณ์

หลังการวิจัย พี่เลี้ยงได้มีการจัดทำหนังสือชุดประสบการณ์ (เล่มเล็ก) โดยถอดบทเรียนร่วมกับทีมวิจัยเพื่อเผยแพร่และใช้ประโยชน์ต่อไป

ผลที่เกิดขึ้นจากโครงการ แบ่งเป็น 3 ด้าน ดังนี้

ด้านองค์ความรู้

1. ได้องค์ความรู้เรื่องพันธุ์ข้าวพื้นบ้าน และพันธุ์ข้าวที่ปลูกในพื้นที่หนองดอกลั่น เช่น ข้าวป่องแก้ว ข้าวปลาชีวิต และรู้ถึงแหล่งที่มา จากที่ไม่เคยรู้มาก่อนเลย ไม่รู้จักเลย พอพูดเรื่องพันธุ์ข้าวพื้นบ้านก็นึกอยู่ว่าไม่น่าจะมี ที่รู้จักก็มีแค่ กข 6 ข้าวมะลิ และข้าวเก่า ที่กินเท่านั้น ทำให้รู้ว่าการวิจัยก็เริ่มจากศูนย์เหมือนกัน

2. ได้ข้อมูลด้านรายได้นอกภาคการเกษตร ที่แสดงให้เห็นว่า รายได้ส่วนใหญ่ของเกษตรกรกลุ่มเป้าหมาย 40 ครอบครัว มาจากการรับจ้างมากกว่า เช่น การเย็บผ้า หาของเก่าก่อสร้าง เป็นต้น และจากข้อมูลเรื่องรายได้ ทำให้ส่งผลตามมาในส่วนของการถ่ายทอดการเกษตรที่เห็นได้ชัดเจนว่า รายจ่ายส่วนใหญ่ นั้น เป็นเรื่องของค่าอาหาร ซึ่งสาเหตุที่ทำให้รายจ่ายในส่วนค่าอาหารสูงมากเพราะ การประกอบอาชีพของกลุ่มเป้าหมายที่มีการเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตจากการ “หาอยู่ หากิน” ไปเป็นการ “ซื้ออยู่ ซื้อกิน” ใช้เวลาส่วนมากให้กับการทำงาน ไม่มีเวลาให้กับเรื่องอื่นๆแม้กระทั่งครอบครัว จากสถานการณ์ดังกล่าว ทำให้ทีมวิจัยตั้งข้อสังเกต และได้วิเคราะห์ถึงผลกระทบในด้านต่างๆ ที่จะตามมาดังนี้

2.1 ไม่สามารถพึ่งพาตนเองในปัจจัยด้านอาหารได้ ทำให้รายรับที่ได้มาสูญเสียไปกับรายจ่ายส่วนนี้สูงมาก

2.2 ผลกระทบจาก ความไม่ปลอดภัยในอาหารที่ซื้อจากบริโภคนิยม เช่น สารพิษตกค้าง อาหารไม่สะอาด ส่งผลให้ร่างกายมีการสะสมสารพิษ และมีความเสี่ยงต่อการเป็นโรคมะเร็งตามมา

2.3 ส่งผลทำให้เกิดปัญหาเยาวชนตามมา เพราะเกิดจากการที่พ่อแม่ไม่มีเวลาดูแลเอาใจใส่ลูก จึงทำให้เยาวชนส่วนใหญ่ ต้องกลายเป็นปัญหาของสังคม

จากข้อมูลสภาพปัญหา ที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้ ทำให้ทีมวิจัยทราบถึงปัญหาที่แท้จริงที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน และได้้นำข้อมูลดังกล่าว นำเสนอเพื่อสะท้อนกลับไปยังกลุ่มเป้าหมาย เพื่อที่จะทำให้เกิดการตระหนักในสถานการณ์ปัญหาดังกล่าว และเพื่อที่จะเป็นจุดเริ่มต้นของการ เปลี่ยนแปลงทัศนคติในการทำเกษตร ไปสู่ แนวทางการทำเกษตรอินทรีย์ต่อไป

ด้านการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ

1. งบประมาณจาก อบต. หนองตอกเป็น ให้การสนับสนุนจำนวน 40,000 กว่าบาท ในการไปอบรมเทคนิคอยู่ที่คูร่อง
2. เกิดการจัดตั้งกลุ่มเกษตรอินทรีย์หนองตอกเป็น ซึ่งมีพ่อปลอด (ทีมวิจัย) เป็นผู้เสนอให้มีกลุ่ม และถูกเลือก เป็นหัวหน้ากลุ่ม มีสมาชิก 38 คน มีการระดมเงินฝาก ในฐานะที่ทีมวิจัยและหัวหน้าโครงการก็เป็นนายกอบต.อยู่ขณะนั้น อบต. จึงมีมติให้อนุมัติเงินกู้ยืมให้กับกลุ่มเกษตร จำนวน 60,000 บาท ปัจจุบันสมาชิกเพิ่มขึ้นเป็น 84 คน
3. ประสานกับกรมพัฒนาที่ดินขอถั่วพลามาปลูก เพื่อทำเป็นปุ๋ยพืชสดเอามาใส่เป็นพืชบำรุงดิน และกรมพัฒนาที่ดินยังสนับสนุนสละน้ำให้ด้วยจำนวน 20 กว่าบ่อ ให้กลุ่มไปบริหารจัดการเอาเองว่า ใครที่เหมาะสมที่จะได้บ้าง ให้ เป็นการตัดสินใจจากกลุ่มเอง

ด้านรูปธรรมในการแก้ปัญหา

กลุ่ม “เกษตรอินทรีย์ตำบลหนองตอกเป็น” ที่เกิดขึ้นมีสมาชิกทั้งหมด 84 คน อย่างไรก็ตาม สมาชิกกลุ่มทั้งหมดมีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและแนวคิดต่อการทำเกษตรอินทรีย์ที่แตกต่างกัน ออกไป ซึ่งพอจะแยกได้ดังนี้

กลุ่มที่ 1 มีการเปลี่ยนแปลงแนวคิด ทัศนคติ อย่างชัดเจน ปรากฏการณ์ที่เป็นรูปธรรม คือ จากเดิมแปลงนาที่ใช้สารเคมี และไม่มีพื้นฐานการทำเกษตรอื่นๆในแปลงมาก่อนเลย ถูกปรับรูปแบบ เป็นการขุดสระกักเก็บน้ำ ทำคันคู เลี้ยงปลา ปลูกต้นไม้ จัดระบบน้ำเลิกใช้สารเคมี เปลี่ยนเป็นปุ๋ยอินทรีย์ทั้งหมด (ภายในช่วงระยะเวลาการวิจัย) กรณีนี้มี 2 คน คือ นายทรงเดช ก้อนวิมล (หัวหน้าโครงการวิจัย) และนายสุนัน มิทะลา (ทีมวิจัย)

กลุ่มที่ 2 เป็นกลุ่มที่เดิมมีแนวคิดทัศนคติที่ดีต่อการทำการเกษตรผสมผสาน เกษตรพึ่งตนเอง และเกษตรอินทรีย์ (ก่อนหน้านี้จะเข้าร่วมงานวิจัย) มีรูปธรรมในแปลงนาอยู่แล้ว คือ ปลุกต้นไม้ พืชผักสวนครัว จัดปรับเปลี่ยนนาอยู่แล้ว เป็นการดำเนินการโดยลำพังใน ครอบครัว แบบยังไม่มีกลุ่มให้การส่งเสริม เมื่อผ่านกระบวนการวิจัย คนกลุ่มนี้มีความมั่นใจมากขึ้น เรียนรู้เทคนิคการทำเกษตรอย่างรวดเร็ว เร่งทำแปลงเกษตรของตนให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น กลุ่มนี้มี 3 คน คือ นายปลด ศรีบุญเรือง นายเฉลิม ภูแข่งหมอก และนายสุนทร พาขุนทด

กลุ่มที่ 3 เป็นกลุ่มที่มีการเปลี่ยนทัศนคติและแนวคิดในระดับที่มีการปฏิบัติการ ในแปลงเกษตร เช่น ปลุกพืชผัก ต้นไม้ จัดการระบบน้ำ ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ น้ำหมักชีวภาพ ในแปลง เกษตร ซึ่งหลายอย่างกำลังอยู่ในระยะเริ่มต้น เห็นรูปธรรม แต่ยังไม่ชัดเจน และการได้รับ ผลประโยชน์จากแปลงนายังไม่เต็มที่ คาดว่าหลังการเก็บเกี่ยวข้าว จะเร่งรีบดำเนินการในแปลง นา กลุ่มนี้มีจำนวน 4 คน คือ นายทองบ่อ ยบุญชิต นายสมเพท กองบัญชา นายหนูพร ไชยลุม และนางปาริชาติ นนทะน้า

กลุ่มที่ 4 เป็นกลุ่มมีความสนใจ และเริ่มเปลี่ยนแปลงทัศนคติ มีการลงมือปฏิบัติ ในแปลงเล็กน้อย เช่น ปลุกผักใช้น้ำหมักชีวภาพ ปุ๋ยอินทรีย์ แต่ยังขาดการจัดรูปแบบแปลงนา ทั้งนี้ อาจจะเนื่องจากความไม่พร้อมในปัจจัยการผลิตหลายประการ เช่น ที่นา เงินทุน หรือที่สำคัญ อาจด้วยแนวคิดที่ยังไม่เปลี่ยนแปลงมากพอและ เป็นกลุ่มที่ต้องการการสนับสนุนต้นทุนดำเนินการ มาก กลุ่มนี้เป็นกลุ่มคนที่เหลือทั้งหมดจำนวน 27 คน ส่วนอีก 4 คนได้ลาออกจากกลุ่มด้วยเหตุ ดังที่กล่าวมาแล้ว

ปัจจัยความสำเร็จของโครงการ

1. ใช้นโยบายรัฐ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” มาใช้พัฒนาชุมชนเพื่อการพึ่งพา ตนเองนักวิจัยเป็นผู้บริหาร อบต. (นายก อบต.) สนใจทำวิจัยเพื่อแก้ปัญหาชุมชน โดยใช้ แนวนโยบายรัฐมาสนับสนุนการทำงาน
2. พี่เลี้ยงมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุน และปูพื้นฐานความคิดการทำงานวิจัย ในประเด็น อบต.
3. บทบาทผู้นำที่ต้องทำ เพื่อแก้ปัญหาชุมชนตามบทบาทหน้าที่และภาวะผู้นำที่ ต้องทำเป็นแบบอย่าง
4. แสวงหาทีมวิจัยในวงประชุม อบต. เพื่อหาคนสนใจเข้าร่วมทีมวิจัยและมี สมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (ส.อบต.) เข้าร่วมทีมจำนวนหนึ่ง

5. มองงานวิจัยเป็นการมองภาพรวมรายรับ รายจ่ายของชุมชน ภายใต้อำถามว่า ทำไมชุมชนจึงต้องซื้ออยู่ ซื้อกินทุกอย่าง ทำให้มีการจ่ายมากและจะเสียอยู่เสียกินไม่ได้หรือ (ทำอยู่ ทำกินไม่ได้หรือ)

6. การหากลุ่มเป้าหมายต้องคัดจากความสนใจและอยากเปลี่ยนแปลงจริงๆ ไม่ควรคัดจากผู้ใหญ่บ้านเพราะจะเอารายชื่อจากคนที่ใกล้ชิดสนิทสนมเป็นหลักก่อน ซึ่งบางคนไม่ได้สนใจเข้าร่วมเลย

7. สร้างความรู้ ความเข้าใจในแนวคิดและรูปธรรมปัญหาการเกษตรในปัจจุบัน ก่อนผ่านสื่อ เครื่องมือ และวิธีการที่หลากหลาย เพื่อให้เกิดความรู้ และความเข้าใจร่วมกันก่อนที่จะร่วมงานกันต่อหรือถอนตัวได้หากไม่ได้สนใจหรือไม่ตรงกับใจ

8. การใช้สื่อ “วีดิทัศน์” และ “สื่อภาพและเสียง” อื่นประกอบการพูดคุยเสวนา ประชุมสัมมนาในวาระต่างๆ ทำให้กลุ่มเป้าหมายสนใจมากกว่าการพูดคุยกันธรรมดา

9. การศึกษารูปธรรมการเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนการผลิต ของครอบครัวต้นแบบ 4 ครอบครัวและจากผู้รู้ 10 คน เป็นส่วนสำคัญที่เป็นแรงผลักดันให้กลุ่มเป้าหมายหันมาสนใจการทำเกษตรอินทรีย์มากกว่าเดิม

10. การแบ่งบทบาททีมงานให้ชัดเจน ก่อนจัดเวทีประชุมตามวาระต่างๆในชุมชน พร้อมกับซักซ้อมความเข้าใจของทีมงานในบทบาทแต่ละคน รวมถึงการวิเคราะห์ปัญหาที่อาจเกิดขึ้นมาพร้อมแนวทางแก้ไข จะทำให้การประชุมได้ผลมาก

11. การศึกษาดูงานภายนอก ก่อให้เกิดความฮึกเหิมและพลังใจที่อยากเปลี่ยนแปลงตนเอง เห็นคนอื่นทำได้ก็อยากทำบ้าง ซึ่งอาจจัดขึ้น 2-3 ครั้ง ตามวาระโอกาส ส่วนจำนวนคนเน้นที่คนที่สนใจและคนที่จะกลับมาเปลี่ยนแปลงคนอื่น

12. สรุปบทเรียนจากการศึกษาดูงาน เพื่อดูตัวเองว่าเราสามารถทำได้ระดับไหน และอยากจะทำจริงหรือไม่ ซึ่งแต่ละคนมีระดับความสนใจที่เข้มข้นต่างกัน ตามพื้นฐานของแต่ละคน ทำให้การวางแผนสนับสนุนต้องสอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายแต่ละระดับจริงๆ

13. การเตรียมความพร้อมของทีมงาน การวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่ม เพื่อวางแผนเพิ่มเติมข้อมูล ความรู้ต่างๆที่จำเป็นเป็นเรื่องสำคัญ เพื่อให้สามารถจัดกระบวนการเสริมความรู้ประสบการณ์ได้ตรงจุดและเกิดความต่อเนื่องในการทำงาน

14. รวมกลุ่มเกษตรกร เป็นเครื่องมือสำคัญในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเสริมสร้างประสบการณ์จริง และตรงไปพร้อมๆกัน ก่อให้เกิดพลังทางความคิด พลังการเรียนรู้ และพลังที่จะเปลี่ยนแปลงตนเอง และชุมชน

15. การประสานงานกับหน่วยงานราชการ เพื่อสนับสนุนการทำงานกลุ่มในแง่ปัจจัยการผลิต สร้าง และกระตุ้นให้กลุ่ม และชาวบ้านให้เกิดทัศนะพุดิกรรณอยากรู้ อยากรทำ และอยากเปลี่ยนแปลงและแก้ปัญหาตนเอง

16. การสนับสนุนงบประมาณจาก อบต. เป็นหัวใจสำคัญต่อการสร้างแรงจูงใจ และผลักดันที่จะพัฒนาเกษตรอินทรีย์มีความก้าวหน้าและเห็นผลจริง

17. ความคุ้นเคยและการเจอกันบ่อยๆของทีมวิจัย ทำให้การวางแผน และแก้ปัญหา ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะหัวหน้าทีม แวะเยี่ยมเยียน และพูดคุยกับลูกทีมเป็นประจำ

18. หัวหน้าโครงการวางตัวเป็นกลาง ดูตัวอย่างทั่วถึงและเน้นความโปร่งใส เท่าเทียมและเป็นธรรม อารมณ์ดี ใจเย็น อ่อนน้อมถ่อมตน ทำให้การบริหารโครงการเป็นไปอย่างราบรื่น

19. ทีมวิจัยขยันและอดทนทำงาน แม้จะต้องทำงานหนักทุกกิจกรรมทั้งก่อน ระหว่างและหลังกิจกรรม รวมถึงการติดตามในระดับกลุ่มเป้าหมายแต่ละพื้นที่ จึงจะทำให้งานก้าวหน้าไปได้

20. พี่เลี้ยงและวิทยากรภายนอกมาช่วยให้ความรู้ ติดตามสนับสนุนการแก้ปัญหาแต่ละระยะ จะช่วยสร้างขวัญและกำลังใจ และช่วยแนะแนวทางการทำงานต่อให้กับทีมวิจัยได้ และความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างพี่เลี้ยงกับนักวิจัยส่งผลให้งานวิจัยดำเนินไปได้และเกิดผลสำเร็จสูง

21. ความแตกต่างทางความคิดเป็นเรื่องปกติ เป็นเรื่องที่ต้องยอมรับ ไม่มีผิด ไม่มีถูก เป็นเพียงช่วงเวลาของความพร้อม ความเข้าใจที่ต่างกันของแต่ละคน ไม่ได้มองว่าเป็นปัญหาที่ต้องตั้งกำแพงกันไว้

11. โครงการวิจัย การศึกษาพันธุ์กรรมข้าวพื้นบ้านเพื่อการขยายผลผลิตข้าวในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน พื้นที่บ้านกุดหิน บ้านท่าแมด บ้านโนนยาง ตำบลท่าแมด อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร

ความเป็นมาของโครงการนี้ เริ่มจาก กลุ่มแกนนำชาวบ้านในชุมชนร่วมกับทีมพี่เลี้ยงชุดโครงการเกษตรกรรมยั่งยืนภาคอีสานตอนกลางได้พูดคุยหารือร่วมกันถึงสถานการณ์ปัญหาการทำงานของเครือข่าย พบว่าเรื่องพันธุ์กรรมข้าวพื้นบ้าน เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่สำคัญที่ใช้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมาพัฒนาเพราะ ตำบลท่าแมด อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร ทั้งหมด 18 หมู่บ้านชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาข้าวเป็นหลัก และพบว่าเกษตรส่วนใหญ่มีการใช้ปุ๋ยเคมี และใช้พันธุ์กรรมข้าวจากภายนอก ทำให้มีการจ้างแรงงานสูง ซึ่งระบบการเกษตรแบบนี้ทำให้เกษตรกร ต้องพึ่งพิงปัจจัยจากภายนอก นำมาซึ่งการไม่สามารถพึ่งตนเองได้ในระดับครัวเรือน และชุมชน ก่อให้เกิดปัญหานี้สืบตามมา

ในขณะที่ในอดีต เกษตรกรมีการเก็บรักษาพันธุ์กรรมพื้นบ้าน ทั้งข้าว ผัก สัตว์ ไม้ ผล ไร่ ครัวเรือนของตนเอง มีการจัดการวางแผนการผลิตอย่างสอดคล้องกับสภาพธรรมชาติ มีแรงงานอย่างเพียงพอต่อการผลิต มีการวางแผนการทำงานที่สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ ปัจจุบันเกษตรกรส่วนใหญ่หันไปใช้ข้าวพันธุ์ใหม่ที่ได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐ คือพันธุ์ข้าว กข. 6 กข. 15 และข้าวหอมมะลิ 105 ส่งผลให้พันธุ์กรรมข้าว และผักพื้นบ้านหลายชนิดสูญหายไป บางชนิดกำลังสูญหาย ข้าวบางชนิดคนรุ่นปัจจุบันไม่รู้จัก

ผลจากการทำงานที่ผ่านมาของกลุ่มอาสาและเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภูมินิเวศน์ยโสธร ได้มีการรักษาพันธุ์กรรมข้าวพื้นบ้านไว้ได้บางส่วน แต่ยังไม่สามารถสืบค้นและรวบรวมข้อมูลไว้ได้ทั้งหมด ประกอบกับยังไม่สามารถขยายพันธุ์กรรมข้าวพื้นบ้านไปสู่ สมาชิกเครือข่าย และเกษตรกรคนอื่นๆในชุมชนได้มากนัก แม้ว่าพันธุ์กรรมข้าวพื้นบ้านจะเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาระบบเกษตรยั่งยืนก็ตาม จึงเป็นโจทย์ที่กลุ่มแกนนำทั้ง 3 ชุมชนเห็นความสำคัญร่วมกันในการทำวิจัย

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย แบ่งเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ก่อนการวิจัย คือ 1) พัฒนาโครงการร่วมกันในเวทีเครือข่าย 2) ปรับแก้เอกสารโครงการจนมีความสมบูรณ์

ระหว่างการศึกษา คือ 1) เวทีชี้แจงโครงการวิจัย 2) ประชุมทีมวิจัย (ประจำเดือน) 3) การเก็บข้อมูลบริบทชุมชน 4) เวทีเสวนาค้นหาคุณค่าของพันธุ์ข้าวพื้นบ้าน และระบบการผลิตจากอดีตสู่ปัจจุบัน 5) เก็บข้อมูลพันธุ์กรรมข้าวพื้นบ้าน 6) ศึกษาพันธุ์กรรมข้าว

พื้นที่บ้านกับเกษตรกรต้นแบบ และแปลงสาธิต 3 หมู่บ้าน 7) เวทีสรุปและตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล 8) เวทีวิเคราะห์ข้อมูล และกำหนดแนวทางการปฏิบัติการขยายผล 9) ปฏิบัติการทดลอง 10) ประชุมติดตามและประเมินผลการทดลอง 3 หมู่บ้าน 11) เวทีประชุมสรุปผลการวิจัย 12) เวทีนำเสนอผลการวิจัย และ 13) จัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์

หลังการวิจัย พบว่า ทีมวิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากโครงการไปนำเสนอต่อ อบต. กำแมดเพื่อผลักดันใน 2 เรื่อง คือ การรับรองพันธุ์ข้าวพื้นบ้านและขอให้ประเด็นพันธุ์กรรมข้าวพื้นบ้านเป็นวาระของ อบต.ในการส่งเสริมด้านการเกษตรในพื้นที่ โดยการผลักดันให้ตำบลกำแมดเป็นตำบลแห่งพันธุ์กรรมข้าวพื้นบ้าน ซึ่ง อบต.ตอบรับข้อเสนอเป็นอย่างดี

นอกจากนี้ ยังมีการขับเคลื่อนต่อในเรื่อง การสร้างศูนย์ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวพื้นบ้าน และ แนวทางการสร้างตลาดข้าวพื้นบ้าน เพื่อเป็นทางเลือกหนึ่งของการสร้างรายได้เพื่อใช้จ่ายในชีวิตประจำวันของเกษตรกร ซึ่งปัจจุบันทีมได้มีการประสานไปยังหน่วยงาน และภาคธุรกิจเอกชน เพื่อเปิดพื้นที่เจรจาในเรื่องนี้แล้ว

ผลที่เกิดขึ้นจากโครงการวิจัย มีหลายประการ ดังนี้

องค์ความรู้เกี่ยวกับข้าวพื้นบ้านในพื้นที่เป้าหมาย

1. ความสำคัญและคุณค่าของพันธุ์กรรมข้าวพื้นบ้าน ที่มีต่อวิถีชีวิต วิถีการผลิต วัฒนธรรมและฮีดของพื้นที่เป้าหมาย การจัดการแรงงาน ลักษณะนิเวศน์ ข้าวกับสุขภาพ และการรักษาโรค รวมถึงปัญหา และผลกระทบของการปลูกข้าวเพียง 2 สายพันธุ์ (หอมมะลิ 105 และ กข. 6) ดังคำกล่าวที่ว่า “ชาวนาบ่เอ็ดพันธุ์ข้าว ข้าวผูกคอตาย” และ “พันธุ์ข้าวคือลูกบุญใจ ที่จะไขประตูไปสู่การพึ่งตนเอง”

2. การสูญหาย และการคงอยู่ของพันธุ์กรรมข้าว ได้แก่ ช่วงเวลาที่พันธุ์ข้าวสูญหายไป ชนิด/สายพันธุ์ของข้าวพื้นบ้านที่เคยมีแล้วสูญหาย สาเหตุของการสูญหาย รวมถึงพัฒนาการการหายไปของพันธุ์ข้าวพื้นบ้าน และความรู้เรื่องพันธุ์ข้าวที่คงอยู่ในชุมชน สาเหตุของการคงอยู่จำนวน พื้นที่ แหล่งผลิต และการใช้ประโยชน์ ซึ่งเหล่านี้ล้วนเกี่ยวพันกับปัจจัยทั้งภายในและภายนอกชุมชนทั้งสิ้น

3. ลักษณะประจำของข้าวพื้นบ้านแต่ละสายพันธุ์ จำนวน 62 ชนิด ซึ่งทีมได้ศึกษาทั้งผ่านการเก็บข้อมูลจากแปลงทดลอง และเอกสารมือสอง โดยศึกษาในประเด็น ลักษณะประจำสายพันธุ์ จุดเด่น จุดอ่อน อายุการเก็บเกี่ยว ผลผลิต และคุณค่าต่าง ๆ ทั้งทางโภชนาการ และทางวัฒนธรรมความเชื่อ

4. องค์ความรู้เชิงพื้นที่ (ข้าวพื้นบ้านกับภูมินิเวศน์ที่เหมาะสม) ซึ่งจากการสำรวจฐานทรัพยากร สภาพพื้นที่ และลักษณะประจำสายพันธุ์ข้าวแต่ละชนิด ทำให้สามารถวิเคราะห์สภาพพื้นที่ปลูกข้าวในพื้นที่เป้าหมายว่า มีความเหมาะสมกับข้าวชนิดใด แล้วนำความรู้ด้านสภาพพื้นที่ และลักษณะประจำพันธุ์ของข้าวไปใช้ในการขยายผล ซึ่งองค์ความรู้นี้สามารถสร้างความน่าเชื่อถือให้กับชุมชนได้อย่างดียิ่ง อีกทั้งเป็นความรู้สำคัญในการตัดสินใจเลือกพันธุ์ข้าวของชาวบ้านในพื้นที่เป้าหมาย จนกระทั่งเขียนออกมาเป็นบทความเรื่อง ข้าวเก่าเลือกคำกับนาคำ

วิธีวิทยาการขยายผลพันธุ์กรรมข้าวพื้นบ้าน ที่มีผลต่อความสำเร็จ

จากการทดลองปฏิบัติการตามกระบวนการ ทำให้ทีมวิจัยค้นพบองค์ความรู้เกี่ยวกับวิธีวิทยาในการขยายผลพันธุ์กรรมข้าวพื้นบ้าน ดังต่อไปนี้

1. หลักการในการออกแบบวิธีการขยายผลให้มีประสิทธิภาพคือ “ได้กิน ได้ชิม ได้เห็น แลกเปลี่ยน ซักถามได้อย่างชัดและลึก” ในการสร้างการเรียนรู้จนกระทั่งสามารถเปลี่ยนให้กลุ่มเป้าหมายให้ปลูกข้าวพื้นบ้าน

2. วิธีการขยายผลที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดคือ การรณรงค์ในงานบุญส่วนตัว รองลงมาคือ งานบุญประเพณี

3. การสร้างการเรียนรู้เรื่องข้าวพื้นบ้านที่ดีที่สุดคือ การทำแปลงทดลอง และแปลงสาธิตการนำเสนอองค์ความรู้กับชุมชนที่ใช้ข้อมูลจริง อ้างอิงได้ สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงและความเชื่อมั่นให้กับกลุ่มเป้าหมายได้ ดังนั้นความรู้จากนักวิชาการจึงมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างการเปลี่ยนแปลง

4. การทำแปลงอนุรักษ์ทำให้ผู้อนุรักษ์พันธุ์ข้าว นั้น ๆ ได้ข้าวที่เหมาะสมกับพื้นที่ เกิดความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของข้าวพื้นบ้านและลักษณะนิเวศน์ ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงลึก อย่างไรก็ตาม จะต้องมีการออกแบบการสร้างการเรียนรู้และทำร่วมกันเป็นกลุ่ม เป็นทีม มีการสรุปผลร่วมกันทุกระยะ

5. การสืบ/ค้นหาลักษณะทางพันธุกรรมของข้าว คุณค่าทางโภชนาการ ความเหมาะสมกับภูมินิเวศน์ แล้วนำเสนอผ่านเวทีชุมชน เป็นการเสริมความรู้ให้กับกลุ่มเป้าหมาย ทำให้กลุ่มเป้าหมายมีข้อมูลในการตัดสินใจปลูกข้าวพื้นบ้าน และสามารถเลือกพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับพื้นที่ได้ ซึ่งมีผลดีต่อการขยายพันธุ์กรรมข้าวพื้นบ้าน

6. รูปแบบของการสร้างการเรียนรู้ โดยการนำองค์ความรู้และเทคโนโลยีการผลิตที่สอดคล้องกับพันธุกรรมท้องถิ่น มาจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับกลุ่มเป้าหมาย ผ่านแปลง

สาริต แปลงทดลอง และแปลงอนุรักษ์ของครอบครัวผู้สนใจ สามารถทำให้ชุมชนรับรู้และนำไปสู่การขยายผลได้

7. การสร้างแนวคิดด้วยการรณรงค์ผ่านงานบุญ การประชาสัมพันธ์ทางวิทยุท้องถิ่นสามารถสร้างแนวคิด และนำไปสู่การกระจายพันธุ์กรรมข้าวได้ทั้งในและนอกพื้นที่เป้าหมาย

8. การวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกับกลุ่มเป้าหมาย สามารถทำให้กลุ่มเป้าหมายเห็นปัญหาของตนเองชัดเจน เกิดความตระหนัก นำไปสู่การเปลี่ยนทัศนคติ และการปฏิบัติได้ แต่การวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ต้องมีการเชื่อมโยงความรู้ภายใน และภายนอกด้วย

9. การเสริมเทคนิคการคัดเลือกพันธุ์ข้าว ผ่านศูนย์ปราชญ์ สามารถสร้างความมั่นใจในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวพื้นบ้านให้กลุ่มเป้าหมายได้

10. การมีภาคีเครือข่ายให้ความช่วยเหลือ ทำให้ชาวบ้านสามารถเข้าถึงข้อมูลเชิงวิชาการ และนำมาประยุกต์ใช้ได้

11. การมีเครือข่ายหนุนเสริม สามารถสร้างความมั่นใจ เชื่อมมันให้กับทั้งทีมวิจัย และกลุ่มเป้าหมาย

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชน (พื้นที่เป้าหมาย) เกิดผลทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ สรุปได้ดังนี้

1. จำนวนผู้ปลูกข้าวพื้นบ้านใน 3 หมู่บ้านเป้าหมาย ก่อนทำวิจัย 13 ราย เพิ่มขึ้นเป็น 44 รายและนอกพื้นที่เป้าหมาย กว่า 60 ราย

2. จำนวนพันธุ์ข้าวพื้นบ้าน ก่อนทำวิจัย 13 พันธุ์ ปัจจุบัน มี 30 พันธุ์

3. จำนวนพื้นที่ปลูกข้าวพื้นบ้าน ก่อนการวิจัย 35 ไร่ ปัจจุบัน 100 กว่า ไร่ ซึ่งหมายความว่า มีการนำข้าวพื้นบ้านไปปลูกที่ติดต่อผ่านกระบวนการกลุ่มหรือทีมวิจัย และนำข้าวพื้นบ้านไปปลูกที่ติดต่อผ่านตัวบุคคลหรือติดต่อผ่านคนที่นำไปอีกทอดหนึ่ง ในส่วนของการขยายพื้นที่ปลูกข้าวพื้นบ้านที่อยู่ในส่วนพื้นที่เป้าหมายหรือกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ขยายในพื้นที่บ้านกุดหิน 30 ไร่ ขยายในพื้นที่บ้านโนนยางเพิ่มขึ้น 35 ไร่ ในชุมชนบ้านกำแพงเพิ่มขึ้น 35 ไร่

4. ภาคเครือข่าย เดิมมี 4 หน่วยงาน ปัจจุบัน เพิ่มขึ้นเป็น 10 หน่วยงาน ได้แก่ ศูนย์ปราชญ์ โรงเรียนบ้านโนนยาง อบต.กำแพง เครือข่ายเกษตรทางเลือกอีสาน ศูนย์วิจัยข้าว อุบลฯ สถานีวิทยุชุมชน 96.25 Mhz ชมรมรักษัธรรมชาติ ศูนย์สมุนไพรวัดท่าลาด มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน

5. มีชุมชนอื่น ๆ ที่นำข้าวพื้นบ้านไปปลูก จำนวน 20 หมู่บ้าน ทั้งใน และนอก ตำบล

6. ชุมชนมีแหล่งศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับการพัฒนาพันธุ์ข้าวพื้นบ้าน ได้แก่ แปลงสาธิต จำนวน 5 แปลง พร้อมทั้งได้รับความร่วมมือการสร้างแปลงสาธิตข้าวพื้นบ้านของชุมชน จากเจ้าของแปลงเป็นอย่างดี

7. ข้าวพื้นบ้านกลายเป็นกระแสหนึ่งในชุมชน ซึ่งต่างจากอดีตมาก เมื่อก่อนคนสนใจเรื่องตลาดและราคาข้าวมาก แต่ปัจจุบันคนเริ่มหันมาสนใจเรื่องระบบนิเวศน์ ปากท้อง และความเป็นอยู่อย่างพอเพียงมากขึ้น

8. ผู้ที่ปลูกข้าวพื้นบ้านมีรายได้เสริมจากการแปรรูปข้าวพื้นบ้าน เช่น ขายที่ตลาดนัดทางเลือกหรือตลาดเขียว ได้ 1,500 -2,000 บาทต่อสัปดาห์

9. กลุ่มแม่บ้านคนในชุมชนแปรรูปจากข้าวพื้นบ้านเพื่อจำหน่าย ทำให้เกิดรายได้เสริม ได้แก่ นำข้าวกล็องจากข้าวพื้นบ้านที่หลากสี เช่น ข้าวสีแดง ข้าวมะลิดำ ข้าวดำ แปรรูปขนมจีน (ข้าวปุ้น) จากข้าวเจ้าแดง ซึ่งข้าวพื้นบ้านเหล่านี้มีผลผลิตไม่พอกับจำนวนความต้องการ

แนวทางการดำเนินการต่อ

1. การเชื่อมกับภาคีเพื่อผลักดันระดับนโยบาย มีเป้าหมายเพื่อการยกระดับองค์ความรู้สู่การขยายผลให้มากยิ่งขึ้น ได้นำข้อมูลผลการวิจัยไปเชื่อมกับองค์การบริหารส่วนตำบล กำแพง ต่อการรับรองพันธุ์ข้าวพื้นบ้านนั้น ทาง อบต. จะนำประเด็นนี้เข้าปรึกษาหารือในสภา เพื่อขอมติเห็นชอบจากสภาฯ และ ขอเสนอให้ประเด็นพันธุ์กรรมข้าวพื้นบ้านเป็นวาระของ อบต. ในการส่งเสริมด้านการเกษตรในพื้นที่ โดยการผลักดันให้ตำบลกำแพงเป็นตำบลแห่งพันธุ์กรรมข้าวพื้นบ้าน ซึ่ง อบต.ตอบรับข้อเสนอเป็นอย่างดี

2. การผลักดันให้เกิดศูนย์ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวพื้นบ้านอย่างมีส่วนร่วมของภาคี จำเป็นต้องดำเนินการต่อ เพื่อค้นหาแนวทางการสร้างกระบวนการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ได้มาตรฐาน และได้รับการยอมรับทั้งจากเอกชนและส่วนราชการ

3. แนวทางการสร้างตลาดข้าวพื้นบ้าน ผลจากการดำเนินโครงการ ทำให้เกิดผลิตข้าวพื้นบ้านขึ้นเป็นจำนวนมาก และ ข้อค้นพบประการหนึ่งของโครงการวิจัยคือ ข้าวพื้นบ้านเป็นทางเลือกหนึ่งของการสร้างรายได้เพื่อใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ดังนั้นการสร้างตลาดข้าวพื้นบ้านให้กลุ่มเป้าหมายจึงถูกกำหนดให้เป็นแนวทางการดำเนินการต่อ ซึ่งขณะนี้ได้มีการประสานไปยังหน่วยงาน และภาคธุรกิจเอกชน เพื่อเปิดพื้นที่เจรจาในเรื่องนี้แล้ว

ปัจจัยความสำเร็จของโครงการ

1. ปัญหาการพึ่งตนเองของชาวนาลดลง โดยเฉพาะเรื่องเมล็ดพันธุ์ข้าว ซึ่งเป็นเมล็ดพันธุ์ปรับปรุงใหม่ที่มีต้นทุนการผลิตสูงและมีความไวต่อโรคแมลงศัตรูพืช ทำให้ชาวนามีหนี้สิน
2. มีความเชื่อพื้นฐานว่า การฟื้นฟูพันธุ์กรรมข้าวพื้นบ้าน จะทำให้ชาวนาพึ่งตนเองได้
3. การดำเนินงานวิจัยอยู่ภายใต้ กลุ่มอนุรักษ์ข้าวพื้นบ้าน ภายใต้ยุทธศาสตร์ของเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก หรือเป็นพื้นที่นำร่อง ด้านการอนุรักษ์ฟื้นฟูพันธุ์กรรมข้าวพื้นบ้าน ของภาคอีสาน และเครือข่ายฯ
4. นักวิจัย “ทีมวิจัย” มาจากแกนนำเกษตรกร ที่ผ่านงานพัฒนามาแล้ว ระดับหนึ่งมีความสามารถประสบการณ์ด้านกระบวนการกลุ่มและกระบวนการพัฒนาชุมชน
5. ทีมวิจัยมีความมุ่งมั่น และมีเป้าหมายร่วมที่อยากจะเห็นการเปลี่ยนแปลงของชาวนาต่อการพึ่งตนเองของพันธุ์กรรมข้าว ซึ่งเป็นอาชีพหลักของชาวนา และพันธุ์กรรมข้าวพื้นบ้านก็เคยมีอยู่มากมายหลายสายพันธุ์ ล้วนแต่มีความจำเพาะเหมาะสมกับแต่ละสภาพพื้นที่และช่วงฤดูกาลผลิต
6. ทีมวิจัยมีทุนความรู้ในการพัฒนาพันธุ์ข้าวอยู่ 2 ระดับ คือ
 - 6.1 ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่กับผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน และพร้อมให้การสนับสนุนทีม
 - 6.2 ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาพันธุ์กรรมที่ทีมเคยได้ไปศึกษาเรียนรู้ มาจากข้างนอกในช่วงที่ผ่านมาภายใต้กระบวนการเกษตรกรรมทางเลือกภาคอีสาน
7. ทีมวิจัยเป็นแบบอย่าง “ต้นแบบ” หรือ “มีไรรุ่นาสาธิต” จำนวน 12 คนที่มีประสบการณ์ปฏิบัติจริง เห็นผลจริง ซึ่งชาวนาทั่วไปสามารถไปเรียนรู้ได้ตลอดเวลา “แบบอย่างชาวนา”
8. นักวิจัย “หัวหน้า” เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการงานวิจัย และประสานทีมได้เป็นอย่างดีและเป็นที่ยอมรับทั้งในระดับทีมงาน ชุมชนและเครือข่าย
9. การจัดทำแปลงสาธิตในระดับชุมชน 3 หมู่บ้านเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญให้คนในท้องถิ่นได้เห็นของจริง และเห็นผลได้จากการพัฒนาพันธุ์กรรมข้าวพื้นบ้านจริงๆ และสามารถเข้าไปศึกษาเรียนรู้ได้ตลอดเวลา
10. การใช้วัฒนธรรมชุมชนเพื่อการขยายผล องค์ความรู้พันธุ์กรรมข้าวพื้นบ้าน เช่น งานบุญแจกข้าว ก่อให้เกิดความตื่นตัวของคนในชุมชนต่อการฟื้นฟูพันธุ์กรรมข้าวอย่างเห็นได้ชัด
11. การใช้ข้าวสุก (ทั้งข้าวเหนียวและข้าวหอม) ให้คนในชุมชน หรือแขกผู้มาเยือน ญาติสนิทมิตรสหาย ได้มีโอกาสชิมในโอกาสงานบุญประเพณี และวิถีชีวิตปกติ (หนึ่งไปวัด หนึ่งไปบวช หนึ่งกินกัน หนึ่งวาระประชุม) ทำให้เกิดความชอบในคุณสมบัติที่ดีของข้าวพื้นบ้าน และนำไปสู่กระบวนการขยายผลตามมา

12. ใช้ระบบเครือข่ายเกษตรเป็นเวทีขยายผลและฟื้นฟูตามวาระ การประชุมสัมมนาต่างๆ
13. ราคาขายข้าวพื้นบ้านบางชนิด เช่น ข้าวเจ้าแดง ดำ ซึ่งมีราคาสูงมากกว่าประมาณ 30% เป็นแรงจูงใจให้ชาวนาหันมาสนใจปลูกข้าวพื้นบ้าน
14. คุณค่าทางโภชนาการของข้าวพื้นบ้านมีสูงทั้งในแง่คุณค่าทางอาหาร และยา ทำให้เป็นที่ต้องการของผู้บริโภคหรือตลาด บางชนิดเป็นที่นิยมมาก และขาดตลาด
15. ระบบตลาดภายนอกต้องการมาก โดยเฉพาะข้าวเจ้าแดง และ ดำ ซึ่งพร้อมรับซื้อจำนวนมาก ขณะที่กลุ่มผลิตได้ไม่พอกับความต้องการของผู้ค้า
16. ชาวนาส่วนใหญ่เห็นความสำคัญเห็นว่าดี และมีทิศทาง แต่ยังไม่ได้ช่วยไม่ได้ เพราะขั้นตอนการคัดพันธุ์ยุ่งยาก ซับซ้อน แต่พร้อมที่จะซื้อเมล็ดพันธุ์ไปปลูกขยาย
17. ทีมวิจัยมีความสามัคคี เท่าเทียม เสมอภาค รับฟังกันได้ สอนกันได้ ยอมรับกัน และรู้จักกัน ทำให้การทำงานไม่สะดุด
18. ทีมวิจัยมีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาตนเองให้รู้ ให้เชี่ยวชาญในเรื่องนี้ และอยากทำให้สำเร็จ
19. บทบาทที่เล็ง สำคัญในแง่ หนุนการแตกประเด็น การเก็บข้อมูล วิธีการเก็บข้อมูล การถอดบทเรียน และการวางแผน รวมถึงการเขียนรายงานวิจัย ซึ่งที่เล็งได้หนุนอย่างใกล้ชิด

12. โครงการวิจัย การฟื้นฟูวิถีชีวิตควายทาม (วัว-ควาย) เพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชุมชนลุ่มน้ำมูลตอนกลาง: กรณีศึกษาพื้นที่ตำบลดอนแรด อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์

โครงการนี้มีความเป็นมา เนื่องจากกลุ่มแกนนำนักพัฒนาในพื้นที่ ตำบลดอนแรด ร่วมกับ Node ทุ่งกุลาร้องไห้ ได้ลงพื้นที่เพื่อพัฒนาโครงการร่วมกับคนในชุมชน แล้วเห็นร่วมกันว่าวิถีชีวิตของชาวบ้านพึ่งพาอยู่บนฐานทรัพยากร “ทาม” แม่น้ำมูลเป็นหลัก เริ่มจากการทำนา การปลูกพืช หางของป่า อาหารธรรมชาติ ซึ่งเป็นสิ่งคู่กันกับการทำการเกษตร รวมไปถึง การนำวัว-ควายไปเลี้ยง ซึ่งถือเป็นระบบความสัมพันธ์เกื้อกูลกัน จนกระทั่ง ในปี พ.ศ. 2536 พื้นที่ทามที่เคยเป็นแหล่งเลี้ยงวัว-ควาย ถูกน้ำท่วมขังกินเวลานาน อันเนื่องมาจากการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดใหญ่ของรัฐ กรณีการสร้างเขื่อนราษีไศล ส่งผลกระทบให้ความอุดมสมบูรณ์ทั้งแหล่งน้ำ พืชพรรณนานาชนิดที่เป็นทั้งอาหาร สมุนไพรรักษาโรควัว-ควายได้ถูกทำลายและสูญหายไป ประกอบกับพื้นที่ทุ่งถูกบุกรุกเพื่อทำการเกษตรจากการขยายตัวของชุมชน ทำให้พื้นที่ทำเลในการเลี้ยงวัว-ควายลดน้อยลงไปอีก

“วิถีชีวิตควายทาม” ที่กำลังลดลงและจะหายไปที่สุดในที่สุด อาจส่งผลให้ชุมชนที่เคยมีความสมดุลด้านความมั่นคงทางอาหาร พึ่งตนเองได้ ก็จะกลายเป็นชุมชนที่พัฒนาแบบไม่สมดุล จากสภาพปัญหาดังกล่าว กลุ่มแกนนำในพื้นที่ จึงเห็นความสำคัญร่วมกันในการที่จะต้องมีการศึกษาวิจัย เพื่อสืบค้นภูมิปัญญา การเลี้ยงวัว-ควาย จากอดีตมาปรับใช้ให้สอดคล้องเหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ตามต่อไป

ขั้นตอนการดำเนินงาน แบ่งเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ก่อนการวิจัย คือ 1) ประชุมคณะทีมงานวิจัย กำหนดแผนงาน กรอบเนื้อหา แนวทางการทำงานร่วมกัน 2) จัดประชุมชี้แจง ทำความเข้าใจโครงการและแผนงานร่วมกับกลุ่มเป้าหมาย

ระหว่างการวิจัย คือ 1) ศึกษาข้อมูลสภาพพื้นที่ จำนวนผู้เลี้ยงวัว-ควาย เพื่อระบุสภาพปัญหาของการเลี้ยง 2) จัดเวทีเสวนารูปแบบวิธีการเลี้ยงโค-กระบือในอดีตก่อนมีปัญหาน้ำท่วมและหลังจากน้ำท่วม 3) ประชุมวิเคราะห์ข้อมูล และกำหนดประเด็นการศึกษาค้นคว้าอย่าง 30 ราย 4) จัดทำแผนปฏิบัติการ การจัดการอาหารวัว-ควาย การสุขาภิบาลแบบพื้นบ้าน และการจัดการโรงเรือน โดยแบ่งโซนพื้นที่การเลี้ยงวัว-ควาย เป็น 3 กลุ่ม 5) จัดสัมมนา และเชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มาร่วมวิเคราะห์ และวางแผนงาน 6) ติดตามผลโดยการประชุมร่วมกัน ทุก 15 วัน และลงพื้นที่ติดตามข้อมูลรายครอบครัว 7) สรุปผลปฏิบัติการและบทเรียนที่พบร่วมกัน หลังจากกระบวนการทดลอง 8) จัดเวทีสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เสนอผลการศึกษา และกำหนดทางเลือกในการเลี้ยงวัว-ควายที่เหมาะสมกับพื้นที่ และ 9) สรุปผลการศึกษา และจัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์

ผลที่ได้จากงานวิจัย แบ่งเป็น 4 ด้าน ดังนี้

องค์ความรู้ที่ได้ มีดังนี้

1. ได้รูปแบบการเลี้ยงวัว-ควาย ที่เหมาะสมกับพื้นที่ตำบลคอนแรด ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันว่ามี 4 รูปแบบ คือ 1) เลี้ยงแบบไล่ด่อน 2) เลี้ยงผูกล่ามตามหัวไร่ปลายนา 3) ปล่อยหากินตามธรรมชาติในพื้นที่ทุ่ง และทาม และ 4) ขังคอกในช่วงฤดูการทำนา

2. เกิดวิธีการจัดการแก้ปัญหาการเลี้ยงวัว-ควายที่เหมาะสมใน 3 ลักษณะ ดังนี้

2.1 การจัดการอาหารให้เพียงพอในการเลี้ยงวัว-ควาย โดยมีการจัดการแปลงหญ้าสำหรับเลี้ยงวัว-ควายในพื้นที่หัวไร่ปลายนาเสริมในแต่ละครอบครัว และปลูกหญ้าเพิ่มในพื้นที่สาธารณะในชุมชนร่วมกัน

2.2 การจัดการโรงเรียน (คอก) ให้ถูกสุขลักษณะ และให้มีการทำปุ๋ยหมักในโรงเรียนเพื่อนำกลับไปใช้ประโยชน์ในไรนา

2.3 ชุมชนได้รื้อฟื้น ความรู้ภูมิปัญญาด้านสมุนไพรในการรักษาโรควัว-ควาย และมีการทำแปลงสมุนไพรเพื่อการเรียนรู้ขยายผลในชุมชนต่อไป

ด้านการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ

1. การใช้ประโยชน์จากข้อมูลเพื่อแก้ปัญหา เช่น เรื่องระดับน้ำที่จะกักเก็บของกรมชลประทาน ที่เดิมกรมชลฯจะกักเก็บที่ระดับ 119 แต่ชาวบ้านสำรวจข้อมูลมาแล้วจึงเสนอที่ระดับ 115 ถ้าไม่ได้ก็ขอให้อยู่ที่ 117 เพราะพื้นที่โนน ดอนต่างๆจะพอหลงเหลืออยู่พอเป็นแหล่งอาหารให้กับวัวควายได้พักพิงอาศัยได้ และชาวบ้านยังจะได้ใช้ประโยชน์ในการทำนา ทั้งนาปี นาแขง นาปรัง ซึ่งรัฐก็เอาข้อมูลจากทีมวิจัยมาไปใช้ในการจัดการเชิงพื้นที่ได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้จะเห็นได้ชัดว่าชุมชนเริ่มหวงแหนพื้นที่นามากขึ้น เขากล้าที่จะเสนอข้อมูล และเริ่มมีการดักเตือนกัน หากมีใครไปใช้ประโยชน์จากทามแบบไม่อนุรักษ์ เช่น การเก็บไข่มดแดง และหมากผีผวน เป็นต้น

2. ปศุสัตว์อำเภอรัตนบุรีสนับสนุนพันธุ์หญ้า “รูชี” มาปลูกทดลองในแปลงรวมสาธารณะของชุมชน ซึ่งเป็นป่าช้าพื้นที่ 5 ไร่ และได้นำผลการวิจัยของโครงการไปเสนอต่อปศุสัตว์จังหวัด ในการส่งเสริมกลุ่มผู้เลี้ยงวัว-ควาย ในปีงบประมาณต่อไปทั้งในเรื่อง อาหาร (เมล็ดพันธุ์หญ้าและเครื่องอัดฟางข้าว) และการสนับสนุนพ่อพันธุ์แม่พันธุ์วัว-ควายที่ดีให้กับชาวบ้าน

3. โรงเรียนบ้านหาญฮีสนับสนุนพื้นที่ปลูกแปลงทดลองพืชสมุนไพรในการรักษาโรควัว-ควายพร้อมกับเป็นแหล่งเรียนรู้ขยายผลให้กับคนในชุมชน

4. อบต.ดอนแรด ได้สนับสนุนงบประมาณ จำนวน 90,000 บาท เพื่อดำเนินงานเรื่องการส่งเสริมการเลี้ยงวัว-ควายในตำบลดอนแรด

ด้านการเปลี่ยนแปลงต่อกลุ่มคนและชุมชน

1. ชุมชนเกิดการตื่นตัวที่จะเลี้ยง วัว-ควายเพิ่มมากขึ้น เพราะเริ่มมีความมั่นใจที่มีแนวทางในการแก้ไขปัญหาและการเลี้ยงโค-กระบือของชาวบ้านในเขตตำบลดอนแรด พบว่าบางครอบครัวที่มีลูกหลานไปทำงานอยู่ที่กรุงเทพฯ หรือในต่างจังหวัดถึงดการส่งเงินกลับมาบ้าน แต่จะเก็บเงินไว้ซื้อโค-กระบือให้พ่อแม่เลี้ยง บางคนในชุมชนแต่เดิมเป็นคนกินเหล้ามายา ไม่สนใจในการทำมาหากิน หรือช่วยเหลือครอบครัว เช่น นายจำปี มงคล นายพา กาแก้ว และนายวิไล เพ็งจันทร์ แต่ในปัจจุบันได้เริ่มสนใจหาซื้อวัว-ควายมาไว้เลี้ยงแล้วและพยายามศึกษาหาความรู้

2. ลูกหลานหันมาสนใจการเลี้ยงวัว-ควายมากขึ้น ครอบครัวที่มีลูกหลานอยู่ใน

วัยเรียนก่อนที่จะไปโรงเรียนก็จะไล่ต้อนโค-กระบือออกจากคอกไปตอกหลักผูกเชือกล่ามไว้ในทุ่ง หลังจากเลิกเรียนกลับมาถึงบ้านก็จะช่วยพ่อแม่เกี่ยวหญ้าไว้ให้วัว-ควายก่อนที่จะไปทำการบ้าน และภารกิจของตัวเอง

3. ชาวบ้านเริ่มมีการจัดการเรื่องแปลงหญ้าไว้เป็นอาหารในการเลี้ยงวัว-ควาย ในฤดูทำนา และในช่วงฤดูน้ำหลากท่วมพื้นที่ทำนา โดยชาวบ้านมีการจัดการใช้พื้นที่หัวไร่ปลายนา หรือในเขตพื้นที่บ้านของตนเอง โดยได้มีการเรียนรู้จากกลุ่มเป้าหมายที่ทางทีมวิจัยได้คัดเลือกทำการทดลองปลูกหญ้าว่ามีขั้นตอน กระบวนการ และปัญหาอุปสรรค ข้อควรระวังอย่างไรบ้าง ซึ่งถือได้ว่าเป็นความรู้ชุดใหม่ของชุมชนในเรื่องการปลูกหญ้า ถ้าชาวบ้านมีการปลูกหญ้าไว้สำหรับเลี้ยงโค-กระบือ จะทำให้ลดภาระในการเลี้ยงวัว-ควาย

4. สิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนที่เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน คือ เรื่องการจัดการโรงเรียน (คอก) ซึ่งแต่ก่อนชาวบ้านที่เลี้ยงวัว-ควายไม่ได้ให้ความสำคัญในเรื่องนี้จะทำคอกไว้ตามใต้ถุนบ้าน หรือในพื้นที่ทำนา และบางครั้งครบครันได้ใช้เป็นที่จอดรถใดเดินทางไปแล้ว แต่การกลับมาเลี้ยงในปัจจุบันนี้จะต้องมีการจัดการเรื่องโรงเรียนให้ถูกสุขลักษณะ เพื่อเป็นการป้องกันวัว-ควายไม่ให้เกิดโรค

5. ภายหลังจากได้จัดเวทีเสนอผลการวิจัย ทางผู้เลี้ยง วัว-ควาย ได้มีการรวมตัวกันจัดตั้ง “กลุ่มผู้เลี้ยงวัว-ควาย ตำบลคอนแตร” โดยมี นายสมิง ควรงค์ เป็นประธานกลุ่มฯ และได้มีการกำหนดระเบียบ แผนงาน โครงการของกลุ่มฯ ที่จะต้องดำเนินการต่อไป ในเรื่องของพันธุ์อาหาร การสุขาภิบาลและการป้องกันรักษาโรค

นอกจากนี้กลุ่มได้เข้าไปบริหารดูแลสวนสมุนไพร และแปลงหญ้า โดยทางกลุ่มได้ตัดหญ้าในแปลงทดลอง ขายให้กับผู้เลี้ยง กิโลกรัมละ 1 บาท เพื่อนำรายได้จากการขายหญ้ามาบำรุงรักษาแปลงหญ้า เก็บเอาไว้เป็นค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานของกลุ่มต่อไป และจะมีการขยายต่อในเรื่องแปลงหญ้า โดยจะประสาน อบต. หรือกำนันผู้ใหญ่บ้านเพื่อขอใช้พื้นที่สาธารณะจัดทำแปลงหญ้ารวมต่อไป

6. ได้เกินกว่าเป้าหมาย คือ ได้ชุมชน ชุมชนเข้าใจทีมวิจัย เห็นความสำคัญ และเห็นคุณค่าของงานวิจัย และกลุ่มทีมวิจัยอย่างพวกเรา (นักพัฒนา) ซึ่งเป็นสิ่งที่พวกเราพอใจมาก เพราะจากที่สังคมเคยมองว่าเราเป็นนักเคลื่อนไหว นักต่อสู้ มันเริ่มมีคุณค่าขึ้นมาว่าพวกเราทำเพื่อชุมชนจริง

7. จากความขัดแย้งของกลุ่มคน ในการต่อสู้เรื่องเขื่อนราศีไศล เป็นผลให้คนในชุมชนแตกแยกเป็นพรรคเป็นพวก พี่น้องไม่มองหน้ากัน ไม่กินข้าวร่วมกัน พอมีงานวิจัยทำให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาเรื่องวัว-ควาย มากขึ้น กระบวนการวิจัยทำให้เกิดการ

หลอมรวมความคิด และได้ทำลายกำแพงของความขัดแย้งในอดีตของคนคอนแรกได้มากขึ้น โดยดูจากการที่ทีมวิจัยได้รับการยอมรับและคนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในงานวิจัยเป็นจำนวนมาก

ด้านการเผยแพร่ขยายผล

หลังเสร็จสิ้นการดำเนินงาน พบว่า เกิดการต่อยอดงานวิจัยด้วยการทำโครงการวิจัยเรื่อง โรงเรียนเตรียมนายร้อย มีลูกหลานของคนในชุมชนเข้ามาเรียนประมาณ 200 คน เป็นการเรียนที่ให้ผู้เรียนกำหนดหลักสูตรเองว่าอยากรู้เรื่องอะไรในชุมชนของเขา โดยทีมได้วางแผนคิดว่า ทามเป็นแหล่งนมรมิตของอาหารให้ชุมชนได้ สร้างจิตสำนึกให้กับเด็กรัก ชุมชน รัก พื้นที่ หวงแหนทรัพยากรที่มีอยู่ในทาม จากนั้นจึงมากำหนดเนื้อหาให้เด็กเรียนรู้วิถีชีวิต รู้สิด รู้กลองของชุมชน

ปัจจัยความสำเร็จของโครงการ

1. พี่เลี้ยงมากระตุ้นให้เห็นความสำคัญของการนำเครื่องมืองานวิจัย เพื่อช่วยแก้ปัญหาในพื้นที่
2. นักวิจัยทบทวนตัวเองในช่วงการพัฒนาโจทย์วิจัยจากทีมพี่เลี้ยง และเริ่มเห็นปัญหาข้อบกพร่องของตัวเองในการทำงานเคลื่อนไหวต่อรองกับรัฐว่า “ข้อมูลคืออาวุธสำคัญในการต่อรองกับภายนอก”
3. สร้างทีมวิจัยจากความสมัครใจและมีศรัทธาต่อกัน เริ่มแรก 6 คนยังไม่มีโจทย์วิจัย พี่เลี้ยงได้ให้คำแนะนำว่า “ลงมาดูปัญหาในพื้นที่ด้วยกันก่อน”
4. โจทย์วิจัยเป็นเรื่องเล็กๆง่ายๆและใกล้ตัว เป็นวิถีชีวิตและได้รับผลกระทบจากการสร้างฝายยางคอนกรีตและเขื่อนราศีไศล ทำให้น้ำท่วมป่าบุ่งป่าทาม ซึ่งเป็นที่เลี้ยงสัตว์ของชาวบ้าน ซึ่งวัว-ควายเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านแถบนั้น การทำวิจัยในพื้นที่ขัดแย้งนี้ต้องค้นให้เจอว่าขัดแย้งเรื่องอะไร และมีเรื่องอะไรที่จะทำร่วมกันได้ ทุกคนเห็นความสำคัญและนั่นคือโจทย์วิจัย
5. การพัฒนาโครงการวิจัยเป็นช่วงที่สำคัญที่สุด เพราะต้องตอบคำถามให้เห็นเบื้องหน้าเบื้องหลัง และทิศทางที่จะไปให้ได้ ต้องตอบได้ว่าเรากำลังจะทำอะไร เพื่ออะไร และมีแนวทางที่จะทำอย่างไรให้ทุกคนช่วยกันแก้ไข และเติมเต็มข้อมูลให้สมบูรณ์
6. หัวหน้าโครงการเป็นแกนนำชาวบ้านที่เพื่อนสมาชิกศรัทธาไว้วางใจ จึงเกิดความมุ่งมั่นฮึกเหิมที่จะทำวิจัยนี้ให้สำเร็จ และมองว่าความขัดแย้งเป็นเรื่องที่ต้องแก้ไขให้ได้
7. ประธานนายอำเภอเป็นที่ปรึกษาโครงการวิจัย เพื่อช่วยหนุนเสริมงานและ

ประชาสัมพันธ์ในวงการที่เกี่ยวข้องของและวงกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เพื่อปูทางสู่ความร่วมมือในระดับพื้นที่

8. ประสานงานและขอความช่วยเหลือด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตน งานวิจัยสอนให้เป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน เพราะนักวิจัยจะไปเอาข้อมูลจากชุมชน ต้องไปขอความช่วยเหลือจากเขาก็ต้องเข้าหาเขาก่อนด้วยความนอบน้อม ซึ่งก็ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี โดยเฉพาะกลุ่มผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นฝ่ายตรงข้ามกันมาก่อนหน้านี้

9. สร้างสำนึกให้กับชุมชนในระหว่างการเก็บข้อมูลในพื้นที่ โดยใช้โอกาสสร้างสำนึกในประโยชน์และคุณค่าของ วัว-ควาย ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต (เน้นย้ำว่าเป็นมรดกของลูกหลาน)

10. หลีกเลี่ยงปัญหาขัดแย้งที่ผ่านมา ในระหว่างการทำงานวิจัยทั้งกับชาวบ้านด้วยกันและข้าราชการ เราจะพูดเพียงแต่ว่า “การเลี้ยงวัว-ควายในปัจจุบันมันมีปัญหาพื้นที่เลี้ยงลูกน้ำท่วม เราจะแก้ปัญหานี้อย่างไรดี”

11. พี่เลี้ยงช่วยวางแผนการเก็บข้อมูลก่อนทีมวิจัยลงไปเก็บกันเอง

12. เน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชาวบ้านโดยวิธีตามธรรมชาติในวิถีชีวิตจริง เจอทันทีไหน งานอะไรก็จะชวนคุยเรื่องการเลี้ยงวัว-ควาย เป็นชีวิตจิตใจของทีมวิจัย

13. ข้อมูลบางประเภทต้องใช้วิธีชักจูง เช่น สมุนไพรรักษาโรค วัว-ควาย คือ ต้องยกชั้น 5 ฝากตัวเป็นศิษย์ก่อนจึงจะขอข้อมูลได้ ไม่ใช่ว่าถือกระดาดไปจดเอาเพราะเขาไม่ให้

14. ความรู้ทางวิชาการก็ต้องศึกษาไปพร้อมๆ กัน โดยไปปรึกษาหารือ ขอความรู้กับทางปศุสัตว์อำเภอ

15. การเก็บข้อมูลกับคนในชุมชน ต้องรู้จักเขาก่อนว่าเขาชอบอะไร สนใจอะไร แล้วจึงชวนคุยในเรื่องที่เขาชอบก่อนแล้วค่อยคุยถึงประเด็นที่เราสนใจจะศึกษา

16. ทีมวิจัยร่วมกันสรุปข้อมูลเป็นระยะๆ พร้อมให้ชาวบ้านเข้ามาร่วมตรวจสอบข้อมูลเป็นระยะๆ ด้วยตามวาระ และโอกาส

17. บทบาทพี่เลี้ยงมีความสำคัญมากโดยเฉพาะเรื่องการตรวจสอบข้อมูล และการหนุนการเขียนตามหลักวิชาการ ซึ่งเป็นเรื่องที่นักวิจัยชาวบ้านกลัวที่สุด ดังนั้น พี่เลี้ยงต้องลงพื้นที่ใกล้ชิดกับทีมวิจัย ต้องคอยถาม คอยทำความเข้าใจเป็นระยะๆ

18. นักวิจัย และทีมวิจัย มีคุณสมบัติเฉพาะตัว พูดคุยเก่ง ชักถามเก่ง สนุกสนานไม่เครียด ได้ทั้งความรู้ และความเพลิดเพลิน

19. บทบาทนักวิจัยเป็นผู้ตั้งคำถาม รู้จักถาม รู้จักฟัง ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่สำคัญของนักวิจัย นอกจากนี้ ยังมีความเสียสละ รับผิดชอบสูง เรียบง่าย อ่อนโยน และจริงใจ

20. จัดเวทีประชุมหมู่บ้านเพื่อให้ชาวบ้านได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ความคิดเห็นกัน บ่อยๆ ให้บทบาทชาวบ้านได้พูด ได้แสดงความคิดเห็น นักวิจัยเป็นเพียงผู้ฟังแล้วถามเขาเพื่อให้เกิดความเข้าใจ และความรู้ใหม่ๆ ซึ่งเป็นพื้นฐานของการสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชน

13. โครงการการจัดการน้ำระบบย่อยโดยองค์กรชุมชน: กรณีศึกษา กุดขาคิม ตำบลกุดขาคิม อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์

โครงการนี้เกิดขึ้นจากแกนนำชาวบ้านร่วมกันกับนักพัฒนาในพื้นที่เครือข่าย ได้จัดเวทีพูดคุยกันถึงสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่กุดขาคิม จนได้ข้อสรุปร่วมกันว่า ปัญหาที่มีมากมายหลายเรื่องแต่เรื่องที่สำคัญและควรทำมากที่สุดในตอนนั้น คือ การจัดการน้ำในระบบย่อยของกุดขาคิม เพราะว่ามีชุมชนที่ใช้ประโยชน์จากกุดขาคิม ถึง 9 หมู่บ้าน คือ ส่วนใหญ่นำน้ำไปใช้เพื่อการเกษตร คือ ทำนาทาม และยังเป็นแหล่งที่ชาวบ้านอาศัยเก็บเห็ดและฟืนจากป่าดอนชาดและป่าดงเจือง ทั้งยังเป็นแหล่งสัตว์อีกด้วย นอกจากใช้ประโยชน์ด้านการเกษตรแล้ว ชาวบ้านยังอาศัยน้ำจากกุดขาคิมไปใช้ทำน้ำประปาหมู่บ้านและใช้เป็นสถานที่แข่งเรือ ซึ่งจะเห็นว่ากุดขาคิมมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณีของคนในชุมชน

จากประสบการณ์การจัดการและการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำกุดขาคิมของชุมชนที่ผ่านมา มีความหลากหลายทั้งรูปแบบและวิธีการ ดังนั้น การศึกษาหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการน้ำระบบย่อยที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนโดยองค์กรชุมชนท้องถิ่น โดยผ่านกระบวนการศึกษาวิจัยแบบมีส่วนร่วมจะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการพัฒนาระบบแหล่งน้ำทั้งในระดับชุมชน และระดับมหภาคต่อไป

ขั้นตอนการดำเนินงาน แบ่งเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ก่อนการวิจัย คือ 1) ช่วงพัฒนาโครงการ ได้แก่ การคัดเลือกทีมวิจัย

ระหว่างการวิจัย คือ 1) ประชุมทีมวิจัยเพื่อทบทวนโครงการ โจทย์ วัตถุประสงค์ ขอบเขตในการศึกษาวิจัย และเป็นการกำหนดแนวทางการศึกษาแผนการดำเนินงาน การแบ่งบทบาทหน้าที่กันภายในทีม 2) ทำความเข้าใจ และการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน 3) การเก็บรวบรวมข้อมูล การจัดการน้ำระบบย่อยโดยองค์กรชุมชน 4) สำรวจพื้นที่ และการจัดทำแผนที่ เป็นวิธีการศึกษาเก็บข้อมูลอีกอย่างหนึ่งที่สามารถช่วยสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนผู้เข้าร่วมได้ดี 5) ประชุมกลุ่มย่อย เพื่อระดมข้อมูลโดยแยกเป็นเรื่องๆ ตามกลุ่มที่เข้าไปใช้ประโยชน์ 6) สัมภาษณ์ผู้นำ ผู้รู้ในชุมชน 7) ประชุมกลุ่มใหญ่ เป็นการจัดประชุมเพื่อนำเสนอข้อมูลกับชุมชนเพื่อ

ตรวจสอบข้อมูลร่วมกัน 8) ศึกษาดู 2 พื้นที่ คือ กว๊านพะเยา โครงการพะเยาเพื่อการพัฒนาจังหวัดพะเยา และลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จังหวัดเชียงใหม่ 9) จัดเวทีสัมมนาเพื่อกำหนดแนวทาง แผนงานและรูปแบบการจัดองค์กรชุมชนในการจัดการการใช้ประโยชน์พื้นที่กุดขาคิมของทิมวิชัย ผู้นำ ชุมชน และชาวบ้านและผู้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่กุดขาคิม และ 10) วิเคราะห์ข้อมูล และเรียบเรียงเขียนรายงาน

ผลกระทบจากงานวิจัย มีดังนี้

องค์ความรู้ที่ได้

1. จากการสำรวจพื้นที่ที่ทามกุดขาคิมมีลักษณะภูมิฐานที่สำคัญอยู่ 7 ประเภท มีจำนวนมากถึง 278 แห่ง กระจายอยู่ทั่วบริเวณพื้นที่ทาม สามารถระบุได้ดังนี้ กุด 35 แห่ง ปาก 37 แห่ง ส่อง 31 แห่ง เลิง 4 แห่ง หนอง 92 แห่ง วัง 9 แห่ง ทำน้ำ 40 แห่ง โนน หรือ ดอน 26 แห่ง

2. ระบบจัดการพื้นที่ทามกุดขาคิมโดยชุมชนนั้น มี 4 ระดับ ดังนี้

2.1 การจัดการระดับครอบครัว เป็นการจัดการในระดับพื้นที่ของตนเองที่มีอยู่จะใช้ประโยชน์อย่างไรบ้าง เช่น ที่ลุ่ม / หนอง ทำนา ที่โนนทำไร่ เป็นป่าหัวไร่ปลายนากการใช้แหล่งน้ำในการทำมาหากิน

2.2 การจัดการกลุ่มเครือญาติและกลุ่มย่อยในระดับพื้นที่ ซึ่งจะเป็นการจัดการร่วมกันหลายครอบครัว ที่มีพื้นที่อยู่ในบริเวณเดียวกันในการใช้แหล่งน้ำ หรือแม้กระทั่งการขอใช้พื้นที่ในการปลูกพืชร่วมกัน ที่เห็นชัดเจน คือ การจัดการสูบน้ำเพื่อการทำนา การใช้พื้นที่ริมกุดในการปลูกผัก ซึ่งมีทั้งเกิด จากความสัมพันธ์ที่เป็นเครือญาติและกลุ่มคนที่พื้นที่ใกล้เคียงที่ต้องการ ผลประโยชน์ร่วมกัน

2.3 การจัดการระดับชุมชน โดยมีฐานดั้งเดิมจากวัฒนธรรมชุมชนที่ได้มีกำหนดร่วมกันแบบไม่มีลักษณะที่เป็นทางการ คนในชุมชนจะรู้กันว่ามีที่ใครบ้าง มีการกำหนดทำน้ำใช้ร่วมกัน และในช่วงหลังๆ ได้เริ่มมีการจัดการที่เป็นทางการมากขึ้น เช่น การกำหนดเขตป่าอนุรักษ์ของชุมชน กำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาของชุมชน หรือแม้กระทั่งการกำหนดเขตป่าริมฝั่งกุดเพื่อการป้องกัน และฟื้นฟูแหล่งน้ำ

2.4 การจัดการระดับองค์กรท้องถิ่น องค์กรหลัก คือ องค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งรับผิดชอบในการดูแลและดำเนินการ ที่ผ่านมานั้นยังไม่มี บทบาทโดยตรงในการจัดการ แต่เป็นเพียงการจัดการโครงการพัฒนา ในพื้นที่ เช่น การสร้างฝายกั้นน้ำ การสร้างถนนในพื้นที่กุดขาคิม

ชุมชนได้มีการกำหนดแนวทางการดำเนินงาน ดังนี้

1. จัดตั้งและพัฒนาองค์กรชุมชน ในการจัดการพื้นที่กุดขาคิมที่มีองค์ประกอบมาจากกลุ่มที่หลากหลายในชุมชน ให้สามารถดำเนินการประสานงาน และสร้างการดำเนินงานในพื้นที่
2. การพัฒนาองค์ความรู้/การสร้างสำนึกร่วมของคนในชุมชนพร้อมกับเผยแพร่ต่อสาธารณะและนโยบาย
3. อนุรักษ์พื้นที่พุทธรักษาป่าไม้ ทั้งพื้นที่ป่าโคก ป่าบุงป่าทาม ในรูปแบบป่าชุมชน ป่าริมฝั่งกุด เขตป่าอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ ป่าหัวไร่ปลายนา
4. อนุรักษ์พื้นที่พุทธรักษาในพื้นที่กุดขาคิม ในรูปแบบการจัดการชลประทานชาวบ้าน การกำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา
5. ส่งเสริมสนับสนุนทางเลือกอาชีพที่มีความเหมาะสมกับพื้นที่ทาม เช่น การทำ การเกษตรนิเวศน์ทาม การเลี้ยงวัว-ควาย การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากป่าทาม
6. กำหนดและดำเนินการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาธรรมชาติ 5 แห่ง คือ กุดหม้อทองกุดหลังตลาด หน้าวัดป่ากุดขาคิม ดอนไชนุ่น และกุดบ้าน และกำหนดและดำเนินการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า 2 แห่ง คือ กุดบ้านและดอนไชนุ่น
7. จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นและค่ายเยาวชนรักษ์ป่าทาม “กุดขาคิม” ใน 5 โรงเรียน

การสนับสนุนจากหน่วยงาน

การประสานความร่วมมือกับหน่วยงานราชการในงานวิจัย ทำให้ชุมชนได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการแก้ปัญหาต่างๆ เช่น กรมประมงให้พันธุ์ปลามาปล่อย อบต.ให้งบค่าอาหารในการร่วมกันปลูกป่าเพิ่มเติม และให้งบประมาณ จำนวน 30,000 บาท ในการทำฝายเก็บน้ำไว้ใช้ในการเกษตรของชุมชน เป็นต้น

ผลต่อกลุ่มคนในชุมชน

1. ช่วยลดความขัดแย้งของคนในชุมชนได้ จากที่เคยทะเลาะกัน เรื่องเขื่อนราศีไศล ก็หันมาร่วมมือกันทำงานวิจัยเพื่อแก้ปัญหากุดขาคิม ข้าราชการบางกลุ่ม เช่น ครู จากที่ไม่เห็นด้วยกับแกนนำก็หันมาสนใจงานวิจัยและให้ความร่วมมือในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียน และให้เด็กนักเรียนได้ร่วมกิจกรรมปลูกป่าในชุมชนด้วย
2. ชาวบ้านโดยเฉพาะกลุ่มแกนนำได้ปรับวิธีการทำงานอย่างมีส่วนร่วม กับคนชุมชนอย่างไม่รู้ตัวผ่านกิจกรรมต่างๆของโครงการวิจัย

3. ชุมชนหันมาให้ความร่วมมือมากขึ้นเพราะเขาเห็นว่างานนี้ ทำแล้วก่อให้เกิดประโยชน์กับทุกคน เกิดการพัฒนาชุมชนจริง ทำให้พวกเขายอมรับทีมวิจัยมากขึ้น (กลุ่มแกนนำ) พุดอะไรไปเขาก็ฟังไม่ขัดแย้งเหมือนเมื่อก่อนและให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี

ข้อควรระวัง และข้อเสนอแนะจากงานวิจัย

1. การทำงานวิจัยในพื้นที่ที่มีความขัดแย้ง การหาคนกลางที่เป็นคนนอกชุมชน มาช่วยประสานงานหรือเป็นหัวหน้าโครงการนั้น มีความสำคัญมากเพราะถ้าหากคนในเป็นหัวหน้าโครงการเองการยอมรับกันนั้นค่อนข้างยากมาก เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับความไว้วางใจและตัดสินใจร่วมกันของคนในชุมชน โดยเฉพาะเรื่องเงินและการสร้างความน่าเชื่อถือในการทำงานวิจัยด้วย

2. การพูดคุยหรือการทำกิจกรรมต่างๆ นักวิจัยควรหลีกเลี่ยงการพูดเรื่องต่างๆ ที่จะเป็นชนวนเหตุให้ชาวบ้านทะเลาะกัน โดยเฉพาะเรื่องมีอบควรหลีกเลี่ยงโดยเด็ดขาด

3. นักวิจัย (หัวหน้าโครงการ) ต้องไม่ใช่พระเอกแต่ผู้เดียว บทบาทสำคัญคือ ต้องไปหนุนให้ชาวบ้าน (ทีมวิจัย) ขึ้นมาเล่นมาทำวิจัยด้วยตัวเองให้ได้

4. คนที่จะรับทำหน้าที่ประสานงานกับชาวบ้านโดยตรง ต้องหาคนที่ชุมชนให้การยอมรับนับถือและถ้าเป็นกลุ่ม อบต. ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ก็จะดีมากเพราะพวกเขามีหอกระจายข่าว จะช่วยกระจายข่าวให้เข้าใจง่ายแพร่หลายมากขึ้น

5. คนในครอบครัวก็มีส่วนสำคัญสำหรับการทำงานวิจัย เพราะถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่เข้าใจก็จะทำให้การทำงานไม่ราบรื่นได้เช่นกัน

ปัจจัยความสำเร็จของโครงการ

1. ปัญหาการวิจัยชัดเจนรุนแรงและเป็นกรณีพิพาทระหว่างรัฐกับชุมชน อันเป็นผลกระทบจากโครงการฝายราศีไศล โครงการขนาดใหญ่ที่ส่งผลกระทบต่อคนในชุมชน ชุมชนเห็นปัญหาอยากแก้ร่วมกันในจุดนี้ ขณะเดียวกันก็อยากศึกษาข้อมูลจริงเกี่ยวกับปัญหาผลกระทบและแนวทางการพัฒนาที่ชุมชนจะร่วมกันทำได้

2. การสร้างทีมวิจัยหลักจาก “การประชุมสภา อบต.” โดยได้ทีมวิจัยหลัก 3 คน

3. ขยายทีมวิจัยร่วมระดับชุมชน โดยให้ทีมวิจัยหลัก 3 คน ไปสร้างทีมวิจัยร่วมในชุมชนจำนวนหนึ่งซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนคุ้นเคย และทำงานร่วมกันอยู่แล้วในกลุ่มเรียกร้องค่าชดเชยจากปัญหาผลกระทบจากฝายราศีไศล

4. การเตรียมทีมวิจัยก่อนทำงานร่วมกับชุมชน ด้วยถูกมองว่าเป็นกลุ่ม “มีอบราศี

ไสล” โดยการเตรียมคนนำเสนอ เตรียมข้อมูลนำเสนอ วิเคราะห์เนื้อหาสำคัญที่จะสร้างความเข้าใจ ร่วมและเห็นความสำคัญในการแก้ปัญหาเรื่องนี้ด้วยกัน

5. สร้างความเข้าใจกับคนในชุมชนผ่านระบบสายเคเบิลทีวี อีกทางหนึ่งด้วย “เพื่อให้ตระหนักในปัญหา เห็นด้วยกับการทำงานและการทำวิจัยและพัฒนาของทีมวิจัย”

6. การแบ่งบทบาททีมงานวิจัยที่ชัดเจน คนรับผิดชอบ และประสานงานในแต่ละ เรื่อง “เรื่องงาน เงิน ข้อมูล การบันทึกข้อมูล ประชาสัมพันธ์ ประสานงานภายนอก การนำประชุม”

7. การวางแผนการเก็บข้อมูลในพื้นที่ที่ร่วมกันให้ละเอียด ครบถ้วน ครอบคลุม ทุกประเด็นก่อนที่จะลงไปเก็บข้อมูล

8. ประสานคนในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นศึกษา เพื่อสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน

9. การสรุปกิจกรรมทุกครั้งหลังเสร็จสิ้นการดำเนินกิจกรรม เพื่อดูผลว่าบรรลุ วัตถุประสงค์ของกิจกรรมหรือไม่หรือยังขาดอะไรบ้างที่ต้องศึกษาเพิ่มเติมหรือทำเพิ่ม

10. การปรับกิจกรรมตามจริง ซึ่งเกินไปจากที่วางแผนไว้ แม้งบประมาณจะไม่มี วางไว้ แต่ทีมวิจัยก็เต็มใจทำเพราะอยากรู้ อยากทำความเข้าใจในทรัพยากรของชุมชนว่า “มันมี สภาพเป็นอย่างไร และมันสำคัญกับชุมชนอย่างไร” และทีมมีใจรัก “ฉันทะ” ที่อยากจะรู้ อยากจะทำ ทำให้เรื่องเงิน “มีความสำคัญน้อยลง”

11. ใช้ทุกวิถีทางในการทำความเข้าใจและดึงการมีส่วนร่วมกับชุมชน ทั้งวงพูดคุย ทั่วไป งานประเพณี พิธีกรรมต่างๆ งานบุญ งานฉลอง ทั้งทางการและไม่เป็นทางการ เมื่อมีโอกาส แลกเปลี่ยนเรียนรู้ทันทีเพราะต้องการทำความเข้าใจให้ได้หมดทั้งชุมชนจึงจะทำงานไปได้

เสวนาหลังล้างครว คือ หลังเสร็จประเพณีพิธีกรรมต่างๆในชุมชน ก็จะใช้โอกาสนี้ ชวนกันสังสรรค์แลกเปลี่ยนเรียนรู้ความคิดเห็น และวางแผนงานต่างๆ ซึ่งความเข้าใจกันมักจะเกิด ในวงอาหารเสมอๆ

12. ดึงผู้เฒ่า ผู้แก่ ผู้รู้ ผู้มีบารมีในชุมชน ที่คนในชุมชนเคารพนับถือ เข้าร่วมทีม ปรึกษาและพูดคุยทำความเข้าใจให้กลุ่มคนเหล่านี้เห็นประโยชน์และเห็นคุณค่าความสำคัญของ กุศ ขาคีมต่อคนในชุมชน และลูกหลานในอนาคต “ยังใครไม่เห็นด้วยยังต้องเข้าหา และพูดคุยด้วย บ่อยๆ” แล้วเขาจะเป็นคนที่ช่วยกระจายความคิดได้เป็นอย่างดีเมื่อเขาเข้าใจและเห็นด้วยแล้ว

13. สร้างความเข้าใจและความร่วมมือกับครูผ่านกิจกรรม “เก็บข้อมูลป่าชุมชน” และ “การศึกษาดูงานร่วมกัน” ทำให้ครูเห็นความสำคัญและเห็นช่องทางในการพัฒนาหลักสูตร ท้องถิ่นร่วมกับนักเรียน และชุมชนอันเป็นการประสานผลประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย

14. ภายนอกชุมชนจัดเวทีนำเสนอข้อมูลเพื่อให้วิทยากรจากภายนอกช่วยมอง ช่วย

วิเคราะห์เพิ่มเติมส่วนสำคัญ เช่น ความเชื่อมโยงข้อมูลทั้งระบบ การดึงประเด็นสำคัญ และทางแก้ปัญหาที่น่าจะเป็นไปได้ ทำให้ทีมกลับมามองตัวเอง เห็นความสำคัญของข้อมูล และการวางแผนจากข้อมูล เมื่อมองเห็นทางจึงมีพลังใจในการทำงานต่อ

15. จัดเวทีนำเสนอข้อมูล และวางแผนพัฒนาร่วมกับคนในชุมชน โดยการพัฒนาระบบกลุ่มหรือคณะทำงานที่จะวางแผนแก้ปัญหาในแต่ละด้าน ซึ่งคณะทำงานนี้จะไปวางแผนร่วมกับกลุ่มสมาชิกที่จะหาเพิ่มอีกจำนวนหนึ่ง ประมาณ 30 คนต่อกลุ่ม

16. หัวหน้าทีมวิจัยเป็นคนนอก และเป็นคนกลางที่มีสัมพันธภาพที่ดี ต่อบุคคลอื่น เพราะเป็นพื้นที่ขัดแย้ง บทบาทหัวหน้าทีมจะช่วยประสานความร่วมมือและลดความขัดแย้งในประเด็นนี้ได้ และควรหลีกเลี่ยงการพูดคุยในประเด็นที่เป็นชนวนให้เกิดความขัดแย้งโดยเฉพาะเรื่อง “ม็อบ” ควรหลีกเลี่ยงโดยเด็ดขาด

17. บทบาทหัวหน้าทีมทำหน้าที่ประสานศักยภาพที่หลากหลายของลูกทีม และผู้เกี่ยวข้อง มาหนุนเสริมงานให้ดำเนินไปได้

18. หัวหน้าทีมต้องไม่ทำตัวเก่งกว่าชาวบ้าน ตามคติที่ว่า “ถ้าหัวหน้าไม่เก่ง ชาวบ้านจะเก่ง” เพราะหลายแห่งถ้าหัวหน้าเก่ง ชาวบ้านมักจะบอกว่า “เอาตามหัวหน้า”

19. หัวหน้าทีมคนนอกต้องเกาะติดพื้นที่ ร่วมทุกงานที่ชุมชนมีของฝากเสมอเมื่อเจอกันกับทีมวิจัย มองงานวิจัยและพัฒนาเป็นงานเดียวกัน ทำไปด้วยกัน ที่สำคัญต้องอ่อนน้อมถ่อมตนเป็นพื้นฐานของการประสานความร่วมมือ

20. คนทำบทบาทประสานงานกับชาวบ้านต้องหาคนที่ชาวบ้านนับถือ และเชื่อถือ หากเป็นผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ส.อบต. ก็จะดีมากเพราะจะช่วยประชาสัมพันธ์ได้อีกทางหนึ่ง

14. โครงการการจัดการขยะมูลฝอยในชุมชนบ้านเมืองบัวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

โครงการนี้เริ่มต้นจาก ผลจากการประชุมประชาชนในชุมชนบ้านเมืองบัวเกี่ยวกับปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม พบว่ามีปัญหาด้านขยะมูลฝอย กระจายกระจายตามริมถนนในชุมชน ตามสถานที่สาธารณะ ตามข้างถนนภายในหมู่บ้าน บริเวณโรงเรียน วัด สวนสาธารณะ ร้านค้าในชุมชน และริมหนองน้ำภายในหมู่บ้าน โดยเฉพาะตลาดสดจะมีขยะมูลฝอยจำนวนมาก ซึ่งขยะมูลฝอยเหล่านี้ได้สร้างปัญหาให้กับชุมชน คือ ส่งกลิ่นเหม็น รวมถึงเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์นำโรค เศษมูลฝอยตามขอบถนนในหมู่บ้านทำให้บ้านเมืองดูสกปรก

จากปัญหาดังกล่าวที่ผ่านมา องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเมืองบัว ได้พยายามหาวิธีแก้ไข โดยการจัดหาถังขยะมาวางไว้ตามริมถนนเป็นระยะ สร้างเตาเผาขยะมูลฝอยทั้งเปียกและ

แห่งซึ่งอยู่ห่างจากตลาด 15 เมตร เพื่อให้แม่ค้าจะนำขยะมูลฝอยไปทิ้งและเผา แต่กลับทำให้กลิ่นควนจากการเผาขยะสร้างความรำคาญให้กับคนที่มาซื้อสินค้าในตลาด สรุปว่าการแก้ไขปัญหามูลฝอยที่ผ่านมายังไม่ได้ผล เพราะนานวันจำนวนขยะก็มากขึ้นและส่งกลิ่นเหม็นรบกวนผู้ที่อาศัยอยู่บริเวณนั้น

แกนนำชุมชนกลุ่มหนึ่ง ที่ประกอบด้วยตัวแทนหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้อง ได้เล็งเห็นความสำคัญร่วมกัน และได้จัดประชุมหารือเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหามูลฝอยในชุมชนบ้านเมืองบัว โดยต้องการเห็นการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย จึงมีความต้องการร่วมกันที่จะทำการศึกษาวิจัยเพื่อสร้างจิตสำนึกในการจัดการขยะมูลฝอย โดยคาดหวังให้คนในชุมชนบ้านเมืองบัวเป็นคนมีระเบียบวินัย มีความสามัคคี และเป็นชุมชนที่สะอาดต่อไป

โครงการมีขั้นตอนการดำเนินงาน โดยแบ่งเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ก่อนการวิจัย คือ 1) ขั้นเตรียมทีม ประกอบด้วยการประชุมทีมวิจัยเพื่อชี้แจงโครงการ 2) ประชุมทำความเข้าใจร่วมกันกับคนในชุมชน และ 3) ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและสังเคราะห์ประเด็นที่เกี่ยวข้อง

ระหว่างการวิจัย คือ 1) การประชุมทีมวิจัย เพื่อกำหนดกรอบแนวคิดและการตั้งสมมุติฐาน 2) ฝึกอบรมด้านเทคนิคต่างๆให้กับทีมวิจัย อาทิ การสร้างเครื่องมือการสำรวจ/การสัมภาษณ์/การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ การวิเคราะห์และสรุปข้อมูลเชิงคุณภาพเพื่อกำหนดทางเลือก รวมไปถึงการเขียนรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ 3) ขั้นการสำรวจข้อมูลขยะ จำนวน 3 วัน โดยแบ่งทีมสำรวจออกเป็น 6 กลุ่ม 4) ประชุมสรุปผลการสำรวจกับชุมชนและเพิ่มเติมข้อมูล 5) ประชุมทีมวิจัยเพื่อวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน 6) สรุปหาทางเลือกในการจัดการปัญหาขยะของชุมชนร่วมกัน 7) จัดเวทีสรุปผลการศึกษาดูงาน และอบรมสัมมนาในการจัดการขยะมูลฝอย 8) จัดเวทีระดมความคิดเห็นในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนบ้านเมืองบัว 6 หมู่บ้านโดยประชุมกลุ่มย่อย 6 ครั้ง ๆ ละ 1 วัน 9) ทดลองโครงการแก้ไขปัญหามูลฝอยทั้งหมด 7 กิจกรรม 10) สรุปผลการดำเนินงาน และ 11) จัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์

หลังการวิจัย โครงการได้มีการเผยแพร่ผลการวิจัยโดยผ่านสื่อต่างๆ อาทิ เขียนบทความลงจดหมายข่าวของ สกว. และจัดทำหนังสือชุดประสบการณ์จากพื้นที่ (เล่มเล็ก) ซึ่งส่งผลให้โครงการเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายในระดับเครือข่ายภาค และระดับประเทศ และกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ศึกษาดูงานให้กับชุมชนอื่นๆทั้งใกล้และไกลจำนวนมาก

ผลที่เกิดขึ้นจากโครงการวิจัย

การแก้ปัญหาขยะพบว่าก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหลายระดับทั้งในระดับปัจเจก ครอบครัวและชุมชน หน่วยงานต่างๆเข้ามามีส่วนร่วมกันดังต่อไปนี้

ในระดับหน่วยงาน

1. โรงเรียนบ้านเมืองบัววิทยาการ จัดทำโครงการธนาคารขยะในโรงเรียน โดยได้งบประมาณสนับสนุนจาก อบต. จำนวน 20,000 บาท และได้มีการบูรณาการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องขยะโดยบูรณาการกับ 8 สาระวิชา นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้เด็กนักเรียนทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง อาทิ

1.1 โครงการยุวชนอาสาพัฒนาสิ่งแวดล้อม

1.2 กิจกรรมอาคาร-ห้องเรียน นำเรียนนำมอง

1.3 กิจกรรมประดิษฐ์เศษวัสดุเป็นของเล่น ของใช้ ของประดับตกแต่ง

2. สถานีอนามัยบ้านเมืองบัว ได้ทำโครงการ หน้าบ้านนำมอง ได้งบประมาณสนับสนุนจาก อสม. หมู่บ้านละ 7,500 บาท

3. อบต. เมืองบัว สนับสนุนงบประมาณ ในหลายด้านตลอดการดำเนินงาน ดังนี้

3.1 สนับสนุนงบประมาณในการไปศึกษาดูงาน 50,000 บาท

3.2 โครงการธนาคารขยะในโรงเรียน 20,000 บาท

3.3 สนับสนุนงบประมาณอบรมหรือส่งเสริมอาชีพ เช่น การทำน้ำหมักชีวภาพ อบรมเกี่ยวกับขยะรีไซเคิล เป็นการทำให้ขยะมีคุณค่าเพิ่มขึ้น ฯลฯ

4. วัดให้สถานที่ในการรวบรวมขยะและแยกขยะรีไซเคิลออกขายให้กับ พระครูสุธรรมวงศ์ เจ้าอาวาสวัดศรีอริยวงศ์ บอกว่า “อาตมาช่วยสนับสนุนงานนี้ เงินที่ขายขยะได้ก็เอาไว้เป็นกองทุนช่วยเหลือคนจน ขามออกบิณฑบาตก็จะเก็บขยะไปด้วย เทศน์ญาติโยมก็จะพูดเรื่องขยะจนชาวบ้านเขาเรียกอาตมาว่า “พระครูขยะไปแล้ว”

ในระดับชุมชน

1. กิจกรรมทอดขยะผ้าป่ารีไซเคิล ร่วมกันของคนในชุมชน

2. ประชาสัมพันธ์โครงการขยะ ผ่านทางหอกระจายข่าวของหมู่บ้านอย่างต่อเนื่อง โดยมอบหมายให้ผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่เป็นผู้รับผิดชอบ

3. เกิดกลุ่มประดิษฐ์ขยะรีไซเคิล

4. หมู่ที่ 5 มีการซื้อบ่อซีเมนต์ให้กับทุกครอบครัวให้สำหรับเผาขยะในครัวเรือน และชาวบ้านจะทำการแยกขยะก่อนทิ้งเพื่อให้ลูกหลานได้นำเอาไปขายที่ธนาคารขยะในโรงเรียน

ระดับครอบครัวและปัจเจก

1. ผู้ใหญ่ประสิทธิ์ จำปาทิพย์ หมู่ที่ 5 กล่าวว่า “ผมเป็นผู้นำ ต้องทำตัวให้เป็นตัวอย่างที่ดี ต้องทิ้งขยะลงถังเท่านั้น งานวิจัยทำให้ผมเรียนรู้สิ่งเล็กๆน้อยๆก็มองข้ามไปไม่ได้เพราะอาจจะก่อปัญหาที่ใหญ่ตามมาได้”

2. คุณประยงค์ สุดซารี (ประธาน อสม.หมู่ที่ 5) กล่าวว่า “ผมกับทีม อสม.หลายคนมีการเปลี่ยนแปลงไปมาก แต่คนบางคนเห็นขยะก็เฉย แต่เดี๋ยวนี้เห็นแล้วรีบเก็บทันทีเลย มันกลายเป็นสิ่งที่อยู่ภายใต้จิตสำนึกไปแล้วครับ”

ปัจจัยความสำเร็จของโครงการ มีดังนี้

1. เป็นปัญหาของทุกคน ทุกฝ่ายในชุมชน ตื่นเข้าตื่นมากก็เห็นขยะ ต่างคนก็ต่างเอาขยะไปทิ้งที่สาธารณะไม่มีใครรับผิดชอบ หากปล่อยอย่างนี้ต่อไปเกิดปัญหาในอนาคตแน่นอน

2. แสวงหาความรู้ก่อนพัฒนาโจทย์วิจัย เพื่อคำว่า “ขยะ” มันเกี่ยวข้องกับใครบ้าง องค์กรไหน หน่วยงานไหนรับผิดชอบบ้าง มีระเบียบกฎเกณฑ์ และบทบาทหน้าที่ขององค์กรนั้นต่อการแก้ปัญหาขยะนั้นอย่างไร รวมถึงการศึกษาข้อมูลด้านกฎหมาย และรัฐธรรมนูญ เพื่อศึกษาโอกาสความเป็นไปได้ในการทำงานวิจัย จึงได้รู้ว่าเกี่ยวข้องกับทุกภาคส่วนทั้ง สถานีอนามัยตำบล อบต. ผู้ใหญ่บ้าน อสม. โรงเรียนรวมถึงพระสงฆ์ในวัดวาอารามด้วย

3. ชวนกันร่วมงานพร้อมชี้ถึงบทบาทหน้าที่ที่ควรทำ และชุมชนจะได้ประโยชน์ตลอดจนสร้างความรู้ความเข้าใจ ความสำคัญต่อบทบาทการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาขยะของชุมชนตามบทบาทหน้าที่ของตนเองจนทุกคนเห็นพ้องร่วมกันทำงาน ดังนี้

3.1 ผู้ใหญ่บ้าน เป็นทีมวิจัยหลัก และเป็นกระบอกเสียง

3.2 เจ้าหน้าที่ สาธารณสุข ซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ไฟแรง และเชิญหัวหน้ามาเป็น
ที่ปรึกษา

3.3 ปลัด อบต. เป็นที่ปรึกษา และ สมาชิก อบต. เป็นทีมวิจัยร่วม

3.4 พระสงฆ์ ชวนมาร่วมงานช่วยเหลืองานเรื่องบ้านที่สะอาด คือ สวรรค์ดีๆ

3.5 ครูในโรงเรียน เป็นทีมวิจัยร่วม

4. หัวหน้าโครงการเป็นรองผู้อำนวยการโรงเรียนในหมู่บ้าน เป็นที่เคารพนับถือของคนในชุมชนเป็นทุนเดิม

5. แบ่งบทบาทตามความถนัดและความน่าเชื่อถือ ดังนี้

5.1 หัวหน้าโครงการบริหารจัดการโครงการและประสานงานให้เกิดการประชุม วางแผน สรุปรงานตามกิจกรรมต่างๆและผลักดันให้เกิดกิจกรรมวิจัยอย่างต่อเนื่อง

5.2 ผู้ใหญ่บ้าน เป็นฝ่ายประชาสัมพันธ์งานวิจัย รณรงค์ปัญหาขยะและจัดการของชุมชน/ครอบครัวผ่านเสียงตามสายและการประชาคมหมู่บ้าน

5.3 พระสงฆ์ ช่วยปลูกจิตสำนึกคนในชุมชนให้รักความสะอาดโดยรักษา ศีลรักษา กาย วาจาใจ และสร้างความเป็นระเบียบวินัยในตัวเอง

5.4 เจ้าหน้าที่ อสม. จัดทำโครงการพิเศษในระดับชุมชนภายใต้การดำเนินงานของกลุ่ม อสม.แต่ละหมู่บ้านร่วมกับคนในชุมชน

5.5 ปลัด อบต. และ สมาชิก ผลักดันให้เกิดแผนการจัดการขยะแนวใหม่ของ อบต. ที่ใช้ต้นทุนต่ำแต่ประโยชน์สูง และเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการทำแผนชุมชน และระหว่างดำเนินการวิจัย อบต.พร้อมและสนับสนุนงบประมาณทุกแผนงานพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการปัญหาขยะ

5.6 นักเรียนและคนในชุมชนเรียนรู้และปฏิบัติการร่วมในกิจกรรมการศึกษา ข้อมูล และการจัดการขยะตามความเหมาะสม

5.7 หัวหน้าโครงการและคณะครูในโรงเรียน ร่วมกันผลักดันเรื่อง ขยะ ให้เป็นหลักสูตรท้องถิ่นที่บูรณาการเข้ากับการเรียนการสอนใน 8 สาระวิชา

6. ประชุมทีมงานก่อนเพื่อทำความเข้าใจในเป้าหมาย และวัตถุประสงค์โครงการ โครงการวิจัยร่วมกัน “ทำไมต้องทำวิจัย” วิจัยเพื่ออะไร วิจัยแล้วจะเกิดประโยชน์กับตนเอง และชุมชนอย่างไร และทำวิจัยทำกันอย่างไร

7. เปิดรับสมัครนักสำรวจขยะแต่ละหมู่บ้าน 5 คน 6 หมู่บ้าน รวมทั้งสิ้น 30 คน รับทั้งผู้หญิง ผู้ชาย เยาวชน และผู้ใหญ่ตามความสมัครใจ

8. ทดสอบผลกระทบด้วยการเผาขยะ ให้คนในชุมชนเห็นปัญหาผลกระทบจากควันพิษ (พอทุกคนเห็นปัญหากับตาแล้วจึงใช้รถขนดินมาถม) แล้วนำมาสู่การสร้างจิตสำนึกในการจัดการขยะในภายหลัง

9. ใช้สื่อ VCD เป็นเครื่องมือปลูกเร้า และกระตุ้นจิตสำนึกเชิงสร้างสรรค์ เช่น ถ่ายภาพในบริเวณหมู่บ้านต่างๆ ภาพกิจกรรมการเก็บขยะของทีมวิจัย เพื่อให้ที่ประชุมใหญ่ได้เห็นร่วมกัน นำไปสู่การเปรียบเทียบ และหาทางออกร่วมกัน

10. ผลักดันให้ อบต. จัดสรรงบประมาณรองรับแผนงานของแต่ละหมู่บ้าน แต่ละกลุ่มงานเพื่อให้การจัดการขยะเป็นไปอย่างต่อเนื่อง

11. บทบาทหัวหน้าทีมต้องเป็นนักประสานงาน มองคนออก ใช้คนเป็น ให้เกียรติ

คนทุกคนที่ช่วยงานเรา ชื่นชมการทำงาน และบทบาทของเขา ซึ่งเป็นคนสำคัญคนหนึ่งของทีมวิจัย

12. นักวิจัยและทีมงานต้องมีใจรัก “ฉันทะ” ที่จะทำงานวิจัย ใจรักที่จะแก้ปัญหาอย่างมีส่วนร่วม

13. ทีมงานต้องเสียสละ รับผิดชอบสูง เพื่อให้งานที่มอบหมายไปต้องทำให้เสร็จตามกำหนด ไม่มีการผัดวันโดยไม่จำเป็น

14. ทีมงานต้องสามัคคีกันในการทำงาน “TEAM WORK” เพื่อเป็นต้นแบบให้กับคนอื่น ๆ มีความมุ่งมั่น ทดมเททำงานอย่างเต็มที่เต็มความสามารถ

15. ทีมงานต้องมีความพร้อมทั้งสุขภาพที่แข็งแรงพร้อมทำงาน มีเวลาให้กับการทำงาน คนในครอบครัวสนับสนุน

16. การทำงานกับชุมชนมีทั้งคนชอบใจ และไม่ชอบ เสียงนินทาที่ไม่ชอบใจเราก็ทำเป็นหูหนวก ตาบอด จะไม่มีการโต้แย้ง โต้เถียงหรือแก้ตัวให้เสียเวลา เสียงาน “วางเฉย” แต่ทำด้วยความไม่ประมาท คือ “สงบปาก สงบคำไว้”

17. หัวหน้าโครงการไม่ถือเงินเอง ให้เป็นความรับผิดชอบของคนอื่นๆ ในทีม หัวหน้ามีหน้าที่เพียงควบคุม ดูแล และจัดการให้เกิดการใช้เงินอย่างโปร่งใส ตรงไป ตรงมา หากจัดการเงินเองจะไม่ได้ได้รับความเชื่อถือหรือไว้วางใจจากทีมงาน และชุมชน

18. รู้เขาก่อนทำงานกับเขาและชวนเขามาร่วมงานตามความถนัด ความชอบ มอบงานให้ตามศักยภาพของแต่ละคน ซึ่งไม่เท่ากัน แตกต่างหลากหลายแต่ไม่เลือกคนเดียว มีตัวเลือกหลายคน วัดกันที่ทัศนคติต่อส่วนรวม และความถนัด (ความเชี่ยวชาญ) แล้วให้เขาเป็นคนทำงานหลัก นำเสนอพูดในเวทีหัวหน้าดูและเลือกคนขึ้นเวทีตามประเด็น ส่วนนักวิจัยจะดูแลงานเอกสาร และงานข้อมูลเป็นหลัก

15. โครงการวิจัยชวนกันอ่านหนังสือให้เด็กฟัง

โครงการนี้เริ่มต้นจากการศึกษาข้อมูลประชากร จังหวัดยโสธร ปี 2548 พบว่ามีเด็กอายุแรกเกิดถึง 3 ปี จำนวน 12,555 คน หากอนุมานจากสถิติการอ่านหนังสือของคนไทยซึ่งอ่านหนังสือโดยเฉลี่ยปีละแค่ 6 บรรทัด ประกอบกับวิถีชีวิตที่ต้องดิ้นรนในปัจจุบัน จึงเป็นการยากที่จะหวังให้พ่อแม่ผู้ปกครอง หรือผู้เลี้ยงดูอ่านหนังสือให้เด็กฟัง เป็นเรื่องน่าเสียดายที่จะปล่อยให้เด็กในวัยที่พร้อมจะเรียนรู้ทุกอย่างเหล่านี้ขาดโอกาสอันดีที่จะพัฒนาศักยภาพโดยการได้ฟังผู้ใหญ่อ่านหนังสือหรือเล่านิทานให้ฟัง จึงเป็นสิ่งที่ทีมวิจัยเห็นความสำคัญที่จะหารูปแบบหรือวิธีการทำให้ผู้เกี่ยวข้องได้เห็นความสำคัญของเรื่องนี้

ในหนังสือ “รอให้ถึงอนุบาลก็สายเสียแล้ว” เขียนโดยประธานกิตติมศักดิ์ผู้ก่อตั้ง บริษัทโซนี่ ชาวญี่ปุ่นชื่อ มาซารุ อิบุกะ แปลและเรียบเรียงโดย ชีระ สมิตร และ พรอนงค์ นิยมค้า (2528) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการศึกษาในวัยเด็กเล็กว่า ความสามารถ และอุปนิสัยของคนเรานั้น ส่วนใหญ่จะก่อรูปเรียบร้อยระหว่างอายุ 0 - 3 ขวบ นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงประโยชน์ของการนอนกับพ่อแม่ที่มีผลต่อการพัฒนาสติปัญญาและอุปนิสัยที่ดีของเด็ก และแทนที่แม่จะนอนอยู่ข้างๆ ลูกเฉยๆ แม่น่าจะร้องเพลงกล่อมลูก เล่านิทานให้ฟัง หรืออ่านหนังสือให้ฟัง ซึ่งการทำเช่นนี้ แม่คาดหวังได้เลยว่าจะมีอิทธิพลอย่างใหญ่หลวง

ด้วยเหตุนี้ ทีมวิจัยจึงเห็นความสำคัญของการอ่านหนังสือให้เด็กเล็กฟัง โดยสนใจว่าพ่อแม่ได้อ่านหนังสือให้ลูกเล็กๆ ฟังมากน้อยแค่ไหน มีหนังสือสำหรับเด็กในบ้านเพียงใด หากไม่มีหนังสือในบ้านพ่อแม่ได้หาทางที่จะอ่านหนังสือหรือเล่านิทานให้ลูกฟัง หรือไม่ หากพ่อแม่ไม่คิดเรื่องนี้เลยเพราะมัวแต่คิดเรื่องการทำมาหากินซึ่งเห็นว่าสำคัญกว่า จะมีวิธีการส่งเสริมให้พ่อแม่อ่านหนังสือให้ลูกฟังด้วยวิธีที่ง่ายเพียงพอที่พ่อแม่จะทำได้อย่างไร

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย แบ่งออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่

ก่อนการวิจัย คือ 1) ประชุมปรึกษาหารือทีมวิจัยและที่ปรึกษา 2) ประสานองค์กรที่เกี่ยวข้องร่วมประชุม คือ อบต. ครูศูนย์เด็ก โรงเรียนอนุบาล 3) ชวนผู้ปกครองเข้าร่วมโครงการ

ระหว่างการวิจัย คือ 1) เก็บข้อมูลพื้นฐานแล้วทีมวิจัยได้จัดทำแบบเก็บข้อมูลเบื้องต้น ออกไปเก็บข้อมูลแล้วนำมาสื่อสารกับผู้ปกครอง และคนในชุมชนเพื่อสร้างกระแสรักการอ่าน 2) จัดหาหนังสือสำหรับเด็กมาให้ผู้ปกครอง 3) ให้ผู้ปกครองอ่านหนังสือให้เด็กฟังทุกวันเวลาไหนก็ได้ 4) การจัดเวทีย่อยในแต่ละพื้นที่เพื่อถอดบทเรียนในกลุ่มผู้ปกครอง 5) ติดตาม และถอดบทเรียนอย่างสม่ำเสมอ 2 ลักษณะคือ การติดตามเยี่ยมที่บ้านของกลุ่มเป้าหมาย และนัดรวมเป็น 6) การประชุมนักวิจัยรวมทุกพื้นที่ 7) ศึกษาดูงานบ้านนาโก บ้านกุดดอแก่นแดนสามัคคี อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ และสนทนาแลกเปลี่ยนท่ามกลางธรรมชาติ ที่ บ้านไร่แทนคุณ อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร 8) จัดเวทีสะท้อนบทเรียนแก่ชุมชน และผู้เกี่ยวข้อง เช่น ครูศูนย์เด็กและผู้สนใจ เพื่อขยายผล 9) การสรุปวิเคราะห์ข้อมูล และ 10) จัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์

หลังการวิจัย พบว่า ทีมวิจัย 2 คน คือ คุณมนีรัตน์และคุณกรรชิต ได้พัฒนาโจทย์วิจัยต่อยอดจากโครงการเดิม เพิ่มอีก 2 โครงการ ได้แก่ โครงการตามหาหนิทานพื้นบ้าน และโครงการแนวทางการพัฒนาเด็กที่มีปัญหาด้านการอ่าน

ผลกระทบจากโครงการวิจัย มีดังนี้

ผลต่อตัวเด็ก

ผลของการอ่านหนังสือให้เด็กฟัง ที่เห็นได้ชัดที่สุดคือเด็กกลายเป็นหนอนหนังสือในเวลาอันรวดเร็ว นอกจากนั้นยังส่งผลทำให้เด็ก ๆ เก่ง ดี มีสมาธิและมีความสุข อีกด้วย

ในเรื่องความเก่งนั้น เด็กจะมีพัฒนาการที่ชัดหลายด้าน ในด้านความจำ เด็กจะจำเรื่องราว ทำทาง ทำนองการเล่า คำคล้องจอง เด็กบางคนแสดงออกด้วยการเลียนแบบผู้ใหญ่ หรือเรื่องราวในหนังสือ ที่โตหน่อยพูดได้แล้วจะจำเรื่องในหนังสือได้ ก็จะสามารถเล่าเรื่องได้ บางคนพูดเก่งมากมีพัฒนาการทางภาษาที่ดี เด็กจะช่างซัก ช่างถาม มีความอยากรู้อยากเห็น

นอกจากนี้เด็กยังสามารถจำแนกลักษณะของวัตถุ สี เด็กบางคนจำและจำแนกสีครบ 12 สี ทั้งที่อายุเพิ่ง 2-3 ปีเท่านั้น บางรายแยกเงินเหรียญบาท เหรียญห้า เหรียญสิบได้ถูกต้อง บางรายแยกก๋วยเตี๋ยวที่ขึ้นปนกับต้นหญ้าได้ถูกต้องทั้ง ๆ ที่เหมือนกันมาก เป็นต้น

เด็กบางรายมีความสามารถในการต่อจิ๊กซอได้หลายชิ้น การต่อจิ๊กซอต้องใช้ทั้งความจำและความเข้าใจในภาพรวมซึ่งเป็นความสามารถที่ซับซ้อนขึ้น

การเคลื่อนไหวของเด็ก กล้ามเนื้อมัดเล็กมีพัฒนาการที่ดี เช่น การหยิบจับได้ดี การเปิด การหยิบหนังสือบ่อย ๆ เด็กเล็กที่นั่งได้เองทำได้

ส่วนเรื่องความดีนั้น พบว่าการใช้เนื้อหาในหนังสือสอนลูก หลาน การทำซ้ำบ่อย ๆ ทำให้เด็กจำได้และเลียนแบบ เด็กบางคนมีพฤติกรรมที่แสดงออกว่ารู้จักเก็บหนังสือให้เป็นระเบียบ รู้จักช่วยเหลือพ่อแม่ทำงานบ้าน เด็กมีความอดทน รู้จักรอ รู้วิธีขู่ เป็นต้น

พัฒนาการที่เห็นได้ชัดอีกอย่างหนึ่งคือเด็กมีสมาธิมากขึ้น เนื่องจากต้องจดจ่อกับเรื่องราวที่ผู้ใหญ่เล่าหรืออ่านให้ฟัง จึงเป็นการฝึกสมาธิให้เด็กไปด้วยในตัว

เห็นได้ชัดว่าทั้งคนอ่านและคนฟังต่างก็มีความสุขจากการอ่าน เด็กจะอารมณ์ดีมีความสุขที่ได้ฟังพ่อแม่ผู้ปกครองเล่านิทาน หรืออ่านหนังสือให้ฟัง เพราะนอกจากจะเพลิดเพลินกับเรื่องราวที่น่าสนใจแล้ว เด็ก ๆ ยังได้สัมผัสถึงความรัก ความอบอุ่นเมื่อพ่อแม่दाยายอุ้มนั่งตักหรือโอบกอด ขณะที่เล่านิทานหรืออ่านหนังสือให้ฟังอีกด้วย

ผลต่อครอบครัว

1. ผลของการอ่านหนังสือให้เด็กฟังต่อผู้ปกครอง 2 ประการ คือ 1) เกิดทัศนคติที่ดีต่อการอ่านหนังสือ ทำให้ขยันอ่านหนังสือให้เด็กฟัง และ 2) เกิดพฤติกรรมของการดูแลเอาใจใส่ต่อลูกหลานมากขึ้น เพราะผู้ปกครองเกิดความเข้าใจและเห็นความสำคัญของการอ่านหนังสือมากขึ้น เนื่องจากเห็นพัฒนาการของลูกชัดเจนทำให้เกิดแรงบันดาลใจที่จะอ่านต่อไป โดยมีกลุ่ม

ผู้ปกครองที่อ่านหนังสือให้เด็กฟังอย่างจริงจังและต่อเนื่องถึง 46 ราย หรือร้อยละ 50 ของครอบครัวที่เข้าร่วมโครงการ

2. ผู้ปกครองประมาณ 30 – 40% ซื้อหนังสือให้ลูกหลานเพิ่มตั้งแต่ 2 เล่มไปจนถึง 15 เล่ม ส่วนนักวิจัยหลัก 2 คนที่มีลูกเล็กๆ นั้นไม่ต้องพูดถึง รายหนึ่งซื้อเพิ่ม 30 เล่ม อีกรายซื้อมากกว่า 100 เล่ม

3. ทำให้สัมพันธภาพของคนในครอบครัวดีขึ้น เพราะการอ่านหนังสือทำให้ลูกหลานฟังทำให้พวกเขามีเวลาให้ลูกหลานมากขึ้น กิจกรรมการอ่านหนังสือได้เชื่อมโยงความสัมพันธ์กันอย่างไม่รู้ตัว เช่น บางครอบครัวสะใภ้เป็นคนลาวอ่านหนังสือไม่ได้ แต่เป็นคนไทยอ่านหนังสือได้ เมื่อก่อนย่ากับสะใภ้ไม่ถูกกัน แต่ด้วยความที่อยากให้ลูกอ่านหนังสือได้ ลูกสะใภ้จึงเข้าไปซักถามขอความช่วยเหลือจากย่า จนทำให้ทั้งคู่มีความรู้สึกที่ดีต่อกันในที่สุด เป็นต้น

4. เปิดโอกาสให้กับคนชายขอบมีหลายครอบครัวในโครงการวิจัยมีฐานะยากจน บางครอบครัวไม่มีแม้แต่ปฏิทิน คนเหล่านี้จะกระตือรือร้นในการมาสมัครเข้าร่วมโครงการและจะขยันมาประชุมและมาเปลี่ยนหนังสือไปให้ลูกอ่านบ่อยมากเพราะเขาอยากให้ลูกๆ ได้มีหนังสือไว้อ่านจะได้ขยันและฉลาด

ผลต่อชุมชนและสังคม

1. เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ เกิดห้องสมุดน้อยในสถานีนามัย 2 แห่ง คือ สถานีนามัยหนองคูน้อยและสถานีนามัยสร้างมิ่ง

2. มีการขยายผลไปยังศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในตำบลทั้งหมด 3 แห่ง ได้แก่ ศูนย์คำสร้างช้าง, ศูนย์นาเสื่อนาช้างเผ่า และศูนย์น้ำคำ มีการพลิกฟื้นภูมิปัญญาการเล่านิทานจากผู้เฒ่าผู้แก่มาเล่าให้เด็กฟัง มีอาสาสมัครเข้าร่วมถึง 34 คน

3. เกิดเครือข่ายอินเตอร์เน็ตสร้างหนอนหนังสือตัวน้อย โดยมี คุณไขศรี วิสุทธิพิณตร (น้องหญิง) เจ้าของวรรณกรรมเยาวชนของมูลนิธิเด็ก ได้ช่วยติดต่อกับเพื่อนๆ ผ่านทางอีเมลเพื่อขอรับบริจาคหนังสือสำหรับเด็ก เกิดเครือข่ายสร้างหนอนหนังสือตัวน้อย โดยโครงการได้รับหนังสือจากการบริจาคทั้งจากคนในชุมชนและนอกชุมชนที่เห็นความสำคัญเกือบ 700 เล่ม

ผลต่อครู

โครงการมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเข้าร่วม 5 แห่ง ได้แก่ สร้างมิ่ง ไทยเจริญ คำสร้างช้าง น้ำคำ นางช้างเผ่า และในชั้นอนุบาลโรงเรียนมารีย์นุเคราะห์อีก 1 แห่ง มีครูศูนย์เด็กเข้าร่วม

เป็นนักวิจัยด้วย 10 คน เมื่อก่อนครูกลัวเด็กทำหนังสือขาดจึงเก็บหนังสือเข้าตู้ล็อกกุญแจไว้ แยกหนังสือไว้ที่ห้องสื่อ ถึงเวลาจะอ่านค่อยหยิบออกมาอ่าน 3 ครั้ง/สัปดาห์ พอเข้าร่วมโครงการคุณครูอ่านหนังสือทุกวัน และจัดหนังสือให้เด็ก ๆ เข้าถึงมากขึ้น นอกจากนี้ครูยังมีการสังเกตพฤติกรรมเด็กมากขึ้นจึงเห็นว่าเวลาอ่านหนังสือให้เด็กฟังเด็กจะนิ่ง เงียบ จึงใช้หนังสือเป็นเครื่องมือเก็บเด็ก ครูบอกว่าเด็กสนใจและรักหนังสือมาก “เด็กเอาเก้าอี้มาต่อกันขึ้นเพื่อเอาหนังสือที่ครูเก็บไว้บนตู้” “พอครูวางหนังสือเด็กจะแย่งกันหยิบมาดู”

ครูกลายเป็นคนช่างสังเกต สังเกตการเปลี่ยนแปลงของเด็ก “เวลาอ่านต้องหันหนังสือไปทางเด็กไม่งั้นเด็กจะมารุมล้อมเพื่อดูรูปภาพ เวลาที่ทำกิจกรรมอื่น ๆ เมื่อเด็กไม่สนใจหนังสือเป็นตัวช่วยที่ดีมาก ทำให้เด็กไม่ดื้อ มีระเบียบ มีจริยธรรม และมีสมาธิ เวลาอ่านหนังสือต้องใส่อารมณ์ในตัวละคร เด็กบางคนร้องให้ตามเพราะสงสาร”

“ครูไม่หนักใจเหมือนเมื่อก่อนแล้วสบายใจขึ้น เด็กเรียกร้องให้ครูอ่านหนังสือนิทานให้ฟังทุกวัน พุดจา กี่ง่ายขึ้น ไม่ต้องพูดเสียงดังเหมือนเมื่อก่อนอีก ครูมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูและผู้ปกครองมากขึ้น”

บทเรียนของนักวิจัย ได้เรียนรู้สิ่งสำคัญ ดังนี้

1. เด็กมีศักยภาพสูงกว่าที่เรารู้มากนัก พัฒนาการที่ดีของเด็ก ๆ ในเวลาอันรวดเร็ว ทำให้นักวิจัยตระหนักว่าเด็ก ๆ ของเราเขาเพียงแต่ขาดโอกาสเท่านั้น และยังขาดโอกาสอีกมาก

2. การอ่านเป็นธรรมชาติของเด็ก และตอบสนองต่อหนังสืออย่างรวดเร็ว

3. หนังสือเพียงเล่มเดียวก็สร้างหนอนหนังสือได้

4. เห็นจุดอ่อนและช่องว่างของระบบการศึกษาที่ละเลยการเรียนรู้ของเด็กเล็ก โดยไม่มีหน่วยงานใครรับผิดชอบโดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กอายุต่ำกว่า 3 ปี

5. รู้จริงจากการลงมือปฏิบัติ แม้การเล่นนิทาน หรืออ่านหนังสือให้เด็กฟังจะเป็นเรื่องพื้น ๆ ที่ใคร ๆ ก็รู้กัน แต่พอเอาเข้าจริง ๆ แม้แต่เจ้าหน้าที่สาธารณสุขก็ไม่ได้รู้จริง ทั้งนักวิจัยและชาวบ้านต่างได้เรียนรู้พร้อม ๆ กันหลังจากได้ลงมืออ่านหนังสือให้เด็กฟังแล้ว กระบวนการเรียนรู้ที่สร้างการเรียนรู้ในเชิงประจักษ์จึงเป็นเรื่องสำคัญมากที่จะสร้างความรู้จริงให้กับคนทุกเพศทุกวัย

6. โจทย์ของชาวบ้านเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้โครงการนี้ประสบความสำเร็จ เนื่องจากเด็ก ๆ เป็นสิ่งดึงดูดพ่อแม่ผู้ปกครอง เพราะเป็นลูกหลานของเขาจึงเป็นโจทย์ของเขาอันเป็นหัวใจของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอีกอย่างหนึ่งนั่นเอง

7. การอ่านหนังสือให้เด็กฟังเป็นช่องทางในการอบรมลูก ผู้ปกครองในโครงการหลายราย และทีมครูศูนย์เด็ก ถือโอกาสสอดแทรกเรื่องการแบ่งปัน การมีวินัย ความรับผิดชอบ ความอดทน การให้อภัย ฯลฯ ขณะอ่านหนังสือให้เด็กๆ ฟัง

8. สถาบันครอบครัวเข้มแข็งได้ด้วยการอ่าน มีหลายครอบครัวที่แสดงให้เห็นว่าการอ่านหนังสือให้เด็กฟังสามารถกระชับความสัมพันธ์ในครอบครัวได้เป็นอย่างดี

9. หนังสือเล่มโปรดของเด็ก ๆ ได้แก่ หนังสือเล่มแรก เป็นคำกลอน มีรูปสัตว์/รูปผลไม้ ตัวหนังสือไม่มาก (โดยเฉพาะเด็กเล็ก ๆ) สีสดใสสวยงาม มีรูปแบบน่าสนใจ เช่นเป็น Pop up หรือ บางเล่มจะมีกระดาษปิดบางส่วนไว้ให้เด็กเปิดดูข้างใน มีเนื้อเรื่องน่าสนใจชวนติดตามใช้คำซ้ำ ๆ ผิดสัมผัสได้ เนื้อหาเป็นเรื่องใกล้ตัว/กิจวัตรประจำวัน

ปัจจัยความสำเร็จของโครงการ มีดังนี้

1. จุดประกายจากหนังสือ “มหัศจรรย์แห่งการอ่าน” ของพี่เลี้ยง เลขาชวนนักวิจัย (ผู้เคยร่วมงานกันในสาธิตฯ) มาทำวิจัยเพื่อส่งเสริมการอ่านหนังสือให้เด็กปฐมวัย

2. เด็กรู้ว่าเขาอยากจะอ่านหนังสืออะไร เขาสนใจหนังสืออะไรก็มาอ่าน การมีส่วนร่วมของเด็กในวัยเดียวกันในการคัดสรรหนังสือสำหรับอ่านเป็นเรื่องที่สำคัญ

3. การดึงการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองเด็กผ่านคลินิกวัคซีนเด็กของสถานีนามัย ชุมชน และบอกผ่านไปยังกลุ่มเพื่อนของผู้ปกครองเด็กปฐมวัย

4. การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนผ่านศูนย์เด็กฯ และ อบต. ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง และชี้ให้เห็นความสำคัญของโครงการต่อการพัฒนาการเรียนรู้ของเด็กและความเข้าใจต่อเรื่องการอ่านของผู้ปกครองเด็กและคนในชุมชน

5. ผู้ปกครองเด็กไม่ค่อยสนใจการอ่านเพราะมัวยุ่งอยู่กับงาน และภาวะเศรษฐกิจรัดตัว ต้องออกจากบ้านไปหาเงินมาเลี้ยงครอบครัวครั้งละหลาย ๆ วันหรือเป็นเดือนก็มี ส่วนคนที่อยู่กับบ้านและใกล้ชิดกับเด็กคือ “ยาย” ซึ่งมีความพร้อมเข้าร่วมโครงการมากกว่า เพราะส่วนหนึ่งอยากให้ “หลาน” เป็นคนเก่งด้วย

6. เริ่มต้นจากเล่านิทานพื้นบ้านให้เด็กฟัง แล้วค่อยแทรกการอ่านหนังสือเข้าไป เพราะยายบางคนบอกว่า “ไม่ชอบอ่าน” แต่เห็นรูปภาพในหนังสือเด็กเลยชอบ “อ่านแล้วสนุก” ไปด้วย

7. หนังสือช่วยพัฒนาการคิดของเด็ก ความจำดี มีสติตั้งใจฟัง เชื่อฟังว่านอนสอนง่าย ฉลาดขึ้น และมีระเบียบวินัยขึ้น

8. หนังสือเป็นเครื่องมือสร้างความสัมพันธ์ ระหว่างคนในครอบครัว ตายาย ลูก

และหลาน และนิทานพื้นบ้าน ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ก็ได้ถูกถ่ายทอดบอกเล่า เรื่องราว สืบสานตำนานจากรุ่นสู่รุ่นด้วย

9. การติดตามให้กำลังใจในระดับครอบครัวเพื่อประเมิน และประมวลปัญหา อุปสรรคและพัฒนาการเด็ก อย่างน้อยอาทิตย์ละ 1 ครั้งของทีมวิจัย ว่ามีความก้าวหน้าในการอ่าน และผลจากการอ่านเพียงไร เป็นสิ่งสำคัญเพราะจะทำให้ทีมและผู้อ่านเกิดความกระตือรือร้นและ เห็นความสำคัญของการอ่านมากขึ้น

10. ก่อนปฏิบัติในการอ่าน ควรมีการอบรมสอนเทคนิคการอ่าน การเล่าเรื่อง ให้น่าสนใจ สนุกตื่นเต้นหรือเด็กสนใจทำอะไร อ่านอย่างไร หรือการกระตุ้นความอยากเรียนรู้ ให้กับผู้ปกครองเด็กด้วย หากปล่อยไปตามธรรมชาติ คนแต่ละคนจะมีทักษะลีลาในการอ่านที่ ต่างกัน ไม่สามารถประเมินความสำคัญและผลจากการอ่านได้

11. การเชิญวิทยากรมาให้ความรู้เกี่ยวกับทักษะการอ่านและการบันทึกข้อมูลของ ทีมวิจัยเป็นเรื่องสำคัญ เพราะเป็นสิ่งที่นักวิจัยชาวบ้านยังไม่เคยรู้

16. โครงการวิจัยการศึกษาและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ตามแนวทาง สติปัญญาสี่การ ปรับเปลี่ยนคุณค่าภายในตัวเองของเยาวชน โรงเรียนโยธอร์ พัทธาคม

ความเป็นมาของโครงการนี้ เนื่องมาจากโรงเรียนโยธอร์พัทธาคมเป็นโรงเรียน มัธยมประจำจังหวัดยโสธร เปิดการเรียนการสอนตั้งแต่ชั้น มัธยมศึกษาปีที่ 1-6 มีนักเรียนทั้งหมด จำนวน 2,976 คน มีครูทั้งหมด 133 คน จากการสัมภาษณ์เจาะลึกครูแนะแนว เพื่อศึกษาข้อมูล เกี่ยวกับสภาพปัญหาของนักเรียนพบว่า นักเรียนมีพฤติกรรม หลบเรียน มาสายบ่อยๆ มากถึงร้อยละ 12.44 ในจำนวนนี้พบว่า หลบเรียนมากกว่า 10 ครั้งร้อยละ 39.2 และมากกว่า 20 ครั้ง ร้อยละ 14.6

จากการสัมภาษณ์ และพูดคุยกับผู้บริหาร และคณะครูของโรงเรียนโยธอร์พัทธา คม พบว่าเคยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานพัฒนาสังคม และความมั่นคงของมนุษย์ จังหวัดยโสธรในช่วงปี 2547-2548 เพื่อจัดทำค่ายพุทธบุตรหลักสูตร 2 คืน 3 วัน ซึ่งมีนักเรียนเข้าร่วมปีละประมาณ 800 คน แต่อย่างไรก็ตามการปลูกฝัง และกล่อมเกลาศีลธรรม จนสามารถ เสริมสร้างจิตสำนึก และพฤติกรรมทางศีลธรรมที่ถูกต้องดงามแก่เยาวชน ไม่สามารถทำได้ภายใต้ การส่งเสริมให้ร่วมกิจกรรมเพียงแค่ผิวเผิน ด้วยการเชิญชวนให้เข้าวัดมากขึ้น หรือแม้กระทั่งการ เพิ่มหลักสูตรศีลธรรมในโรงเรียนให้มากขึ้น แต่จำเป็นจะต้องพัฒนากระบวนการเรียนรู้ภายใน ตนเองด้วยการปฏิบัติตามแนวทางที่เป็นแก่นแท้ของพุทธศาสนา

ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงได้จัดทำโครงการวิจัยเรื่องการศึกษาและการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ตามแนวทางสติปัญญาที่สู่การปรับเปลี่ยนคุณค่าภายในตนเองของเยาวชนขึ้น โดยมีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมให้เยาวชนได้รับความรู้ ความเข้าใจ ในเรื่องคุณธรรมจริยธรรม และปลูกจิตสำนึกการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องตามแนวทางของพระพุทธศาสนา ด้วยการฝึกสติให้เจริญขึ้น จนมีความเฉียบไวเพียงพอที่จะรับผลกระทบต่างๆของสังคมปัจจุบัน และสามารถดำรงชีวิตอย่างรู้เท่าทัน ปรับเปลี่ยนคุณค่าภายในตนเองให้รู้ผิด รู้ชอบ และประพฤติปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสมต่อไป

ขั้นตอนการดำเนินการโครงการวิจัย แบ่งเป็น 2 ระยะ ดังนี้

ก่อนการวิจัย มีขั้นตอน ดังนี้ 1) การแสวงหาพันธมิตรเข้าร่วมเรียนรู้ และพัฒนาโครงการ 2) คัดเลือกกลุ่มเป้าหมาย โดยการคัดเลือกแบบเจาะจง กลุ่มนักเรียนที่เป็นนักเรียนกลุ่มเสี่ยงตามฐานข้อมูลอาจารย์แนะแนว และกลุ่มที่สนใจโดยตรง จำนวน 30 คน และ 3) ประชุมผู้ปกครองเพื่อชี้แจงโครงการ และขอความเห็นชอบในการเข้าร่วมกิจกรรม

ระหว่างการศึกษา มีการดำเนินงาน ดังนี้ 1) ศึกษาสภาพปัญหาของเยาวชนที่เป็นเป้าหมายเกี่ยวกับการรับรู้ต่อคุณค่าภายในตนเอง ต่อเพื่อน ต่อครอบครัว ชุมชน และสังคม รวมทั้ง ความรู้สึกต่อตนเองในปัจจุบัน ความคาดหวังในอนาคต 2) การศึกษารายงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัญหาเด็ก และเยาวชนในจังหวัดยโสธร 3) ใช้แบบสอบถามเก็บข้อมูลเชิงปริมาณกับสมาชิกชมรม จำนวน 146 คน 4) จัดเวทีกลุ่มย่อยเพื่อสนทนากลุ่มกับอาจารย์และแกนนำนักเรียน ร่วมกันกับทีมวิจัยหลัก 5) การสัมภาษณ์เจาะลึกผู้ปกครองและเด็กเป็นรายบุคคล 6) สนทนากลุ่มกับกลุ่มครู และผู้ปกครอง 7) ประชุมทีมวิจัยที่ปรึกษาโครงการเพื่อสรุปข้อมูล และวิเคราะห์สภาพปัญหาเด็ก และเยาวชน 8) ปฏิบัติการแก้ปัญหาและพัฒนากระบวนการเรียนรู้เด็ก และเยาวชน 9) สรุปบทเรียนการดำเนินงานร่วมกันของทีม และ 10) จัดทำรายงานความก้าวหน้า และรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ผลที่เกิดขึ้นจากงานวิจัย แบ่งออกเป็น 3 ด้าน คือ

ด้านรูปธรรมการแก้ปัญหา

1. เกิดชมรม “เยาวชนคนธรรมะ” ขึ้นในโรงเรียนขึ้น มีสมาชิกเริ่มแรก 146 คน และภายหลังเพิ่มเป็น 170 คน และคณะครูได้เสนอให้บรรจุชมรมเป็นวิชาเลือกเสรีเพื่อให้เด็กสามารถทำกิจกรรมได้ต่อเนื่องทุกสัปดาห์ ซึ่งทางโรงเรียนเห็นด้วย และบรรจุเข้าในหลักสูตรการเรียนการสอนเพิ่มเป็นวิชาเลือก และมีกิจกรรมร่วมกันสัปดาห์ละ 1 ครั้ง ครั้งละ 1 ชั่วโมง โดยมีกิจกรรมหลักที่ทำร่วมกันคือ การมาปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานร่วมกัน ด้วยการเดินจงกรม 20 นาที

และนั่งสมาธิ 20 นาที แต่บางคาบเรียนก็จะแบ่งกลุ่มพูดคุยสื่อสารในเรื่องสำคัญๆ อาทิ เรื่องศีลห้ากฎแห่งกรรม ความรักของแม่ และการใช้ชีวิตแบบพอเพียง เป็นต้น

2. เกิดแกนนำเยาวชน จำนวน 10 คน ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบในการขับเคลื่อนหลักของกิจกรรมชมรมและได้มีแนวคิดในการจัดฐานการเรียนรู้ให้กับน้องๆ ในชมรมใหม่ โดยแบ่งเป็น 6 ฐาน ได้แก่ ฐานสมาธิ ฐานปรัชญาชีวิต ฐานมารยาท ฐานนิทานชาดก ฐานความกตัญญูและฐานนันทนาการ โดยมีน้องเอฟ เป็นประธานกลุ่ม

3. ผลต่อเนื่องจากโครงการพบว่า เด็กๆ บางคนบางกลุ่มจะพากันไปปฏิบัติกันเองที่วัดป่าวังน้ำโพงกับพระอาจารย์มหาแสงทอง โดยเฉพาะรุ่นพี่กลุ่มแกนนำ โดยจะพากันไปในช่วงวันหยุดเสาร์อาทิตย์ นอกจากนี้ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา จังหวัดยโสธร ได้จัดปฏิบัติธรรมร่วมกันที่ศาลากลางจังหวัด รวมทั้งโรงเรียนยโสธรพิทยาคม ได้จัดส่งนักเรียนในชมรมคนธรรมะไปร่วมปฏิบัติธรรมกับกลุ่มข้าราชการของจังหวัดด้วย

4. โรงเรียนยโสธรพิทยาคม ได้รับคัดเลือกจากสำนักงานเขตพื้นที่ยโสธรเขตการศึกษาที่ 1 ให้เป็นตัวแทนของจังหวัดในการเป็นโรงเรียนที่มีการเรียนการสอนเรื่องคุณธรรมจริยธรรมดีเด่นจากกระทรวงศึกษาธิการ และได้รับรางวัลรองชนะเลิศอันดับสองโรงเรียนคุณธรรมดีเด่น

ด้านการเปลี่ยนแปลงของเด็กนักเรียน

1. กตัญญูรู้คุณมากขึ้น จากการสัมภาษณ์นักเรียน 134 คน พบว่าร้อยละ 85.1 ของเด็กที่เข้าร่วมชมรม บอกว่าตนเองรู้สึกรักพ่อแม่มากขึ้นอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน เขารู้สึกในความยากลำบากของการดำเนินชีวิตของพ่อแม่ในขณะที่เลี้ยงดูพวกเขา เด็กหลายคนเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมบางอย่างที่มีต่อพ่อแม่ เช่น น้องส้มโอ กราบเท้าพ่อกับแม่ทั้งที่ไม่เคยทำมาก่อน น้องก็ฝึกรับดินแต่เช้าเพื่อมาช่วยพ่อแม่เตรียมของไปขายที่ตลาด น้องสะท้อนว่า “เมื่อก่อนหนูไม่เคยสนใจเลย แม่หนูต้องตื่นแต่ตี 3 ทุกวันเพื่อทำกับข้าวไปขายตลาด แม่เคยบอกให้หนูช่วย แต่หนูไม่เคยสนใจ แต่ตอนนี้หนูรู้แล้วว่าแม่ทำงานหนักมาก หนูจะพยายามตื่นให้ทันเพื่อมาช่วยแม่”

2. อุดมทนมากขึ้น และโกรธน้อยลง จากข้อมูลเชิงปริมาณ และการสัมภาษณ์พบว่า เด็กร้อยละ 86.6 บอกว่ารู้สึกภาคภูมิใจในตัวเองที่มีความอดทน อึดกลั้นมากขึ้น นอกจากนี้ความอดทนยังส่งผลให้กับผลการเรียนของเขาดีขึ้นอย่างไม่คิดมาก่อน โดยเขาอธิบายว่า เขาอดทนที่จะนั่งฟังคุณครูสอนได้มากขึ้น และรู้สึกฟังอย่างมีสมาธิมากขึ้น นอกจากนี้ ความอดทนยังทำให้สามารถสร้างสัมพันธภาพกับเพื่อนๆ ได้ดีอีกด้วย ตัวอย่าง น้องก้านทอง เล่าว่า “ผมระวังการพูดของตัวเองได้มากขึ้น ไม่เหมือนเมื่อก่อนผมเป็นคนพูดตรงและพูดแรงทำให้มีปัญหากับเพื่อน แต่เดี๋ยวนี้

เรื่องอะไรที่ผมคิดว่าพูดไปแล้วไม่เกิดประโยชน์ผมก็จะไม่พูด มันดีขึ้นมากครับ ที่สำคัญเกรดในการเรียนผมก็เพิ่มขึ้นจาก 3.5 เป็น 3.9 เพราะมีสมาธิในการเรียนดีขึ้นมาก”

3. เกรงกลัวต่อการทำบาปมากขึ้น จากข้อมูลเชิงปริมาณและการสัมภาษณ์ พบว่า เด็กร้อยละ 70.1 บอกว่าไม่อยากทำบาปอีก มีเด็กของชมรมเยาวชนคนธรรมมะ 25 คนเข้าร่วมปฐมนิเทศเพื่อรักษาศีล 5 ตลอดชีวิตและถึงแม้ว่าหลายคนจะยังรักษาไม่ได้ แต่เขาก็รับรู้ว่ามีศีลห้าเป็นสิ่งที่ทำได้ยากโดยเฉพาะข้อ 1 และ 4 จึงเพิ่มความระมัดระวังตัวเองมากขึ้น

4. สนใจศาสนามากขึ้น หลายคนสะท้อนว่า จะไปวัดกับยายทุกวันพระ และตั้งใจรับฟังคำสอน จากเดิมที่เคยเบื่อหน่ายเมื่อต้องไปวัด และบอกกับตนเองว่าจะต้องปฏิบัติภาวนาเพื่อให้จิตใจผ่องใส ไม่ใช่แค่การไปวัดหรือทำบุญ ทำทาน

5. น้องเอฟ ประธานชมรม หลังจากได้เข้าร่วมโครงการวิจัย ทำให้ได้รับรางวัลนักเรียนดีเด่นด้านคุณธรรมจริยธรรม ประจำปี 2550 จากธนาคารออมสินร่วมกับกระทรวงศึกษาธิการ รางวัลเยาวชนดีเด่นจากสำนักงานกฤษฎีกา ได้รับคัดเลือกเป็นตัวแทนเยาวชนไปศึกษาดูงานที่ประเทศจีน และรางวัลที่เขาและโรงเรียนภาคภูมิใจเป็นที่สุดคือ รางวัลเยาวชนดีเด่นด้านคุณธรรมจริยธรรม ประจำปี 2550 และได้เข้ารับพระราชทานรางวัลจากสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร ปัจจุบันเขาเป็นนักศึกษาชั้นปีที่ 1 คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ด้านการเปลี่ยนแปลงของครูและทีมวิจัย

เกิดความเชื่อมั่นศรัทธาในพระพุทธศาสนาว่าเป็นแนวทางหลักในการพัฒนาศักยภาพด้านคุณธรรม จริยธรรมและความเชื่อมั่นในตัวเองให้แก่ตนเองและเด็ก ซึ่งครูก็ได้ขัดเกลาจิตใจของตนเองทำให้รู้สึกมีความละเอียดอ่อน เห็นอกเห็นใจผู้อื่นมากขึ้น ทำให้เข้าใจอารมณ์ความรู้สึกของนักเรียนมากขึ้น ได้นำมาปรับใช้ทั้งวิธีการเรียนการสอน และการใช้ในชีวิตประจำวันของตัวเองให้ดียิ่งขึ้นด้วย

ปัจจัยความสำเร็จของโครงการ

1. โจทย์วิจัยเกิดขึ้นจากนักวิจัย หัวหน้าโครงการได้รับรู้ถึงความอัสภรย์ของการไปปฏิบัติธรรม “สติปัญฐาน 4” จากที่เคยมีชีวิตอย่างวุ่นวาย กลายเป็นความสงบร่มเย็น จึงอยากถ่ายทอดส่งเสริมให้กับเด็กได้เรียนรู้ด้วย น่าจะทำให้เด็กเติบโตอย่างมีคุณภาพ และมีคุณธรรม
2. ชวนกลุ่มเพื่อนที่เป็นครูที่เป็นเพื่อนกัน เคยทำงานด้านเด็กในจังหวัดโยธยา

ด้วยกัน เห็นปัญหาเด็ก ปัญหาผู้ปกครองเด็กมาโดยตลอด จึงอยากจะสร้างเกราะป้องกันให้กับเด็ก ไม่ให้เป็นภาพเด็กติดเอดส์อย่างที่เคยเห็นมา

3. ชวนครูในโรงเรียนมาร่วมกันทำงานเป็นทีมวิจัย

4. แสวงหากลุ่มเด็กที่สนใจด้านนี้ ก็พอดีเจอกลุ่มเด็กกลุ่มหนึ่งที่สนใจอยากเรียนรู้ธรรมะ กำลังจะตั้งชมรมธรรมะขึ้น ซึ่งมีเยาวชนกลุ่มแกนเริ่มต้นประมาณ 2-3 คนเป็นหลัก คือสนใจที่จะศึกษาธรรมะจริงๆ มาร่วมเป็นทีมก่อน

5. เข้าร่วมปฏิบัติสติปัญญา 4 ทิวแถวพูน จังหวัดขอนแก่น “ค่ายปฏิบัติธรรม 7 คืน 8 วัน” โดยทีมวิจัยจัดให้นักเรียนที่สนใจลงชื่อสมัคร พบว่ามีเด็กที่สนใจเข้าร่วมจำนวนหนึ่ง คือ 30 คน

6. ผลดีจากการปฏิบัติธรรม ทำให้เด็กกลุ่มดังกล่าว อยากศึกษา และทำกิจกรรมเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมอย่างต่อเนื่อง ส่วนหนึ่งนำไปในชีวิตประจำวัน การเรียน ทำให้มีสติมากขึ้น เรียนเก่งขึ้น จำเก่งขึ้น พูดคุย นำเสนอได้มีลำดับขั้นตอนกระชับมากขึ้น

7. การกล่อมเกลาสำนึกทางคุณธรรม จริยธรรมผ่านกิจกรรมย่อยในคาบเรียนวิชาเลือก จึงเกิดการคิดค้นร่วมกันของทีมแกนนำรุ่นพี่ จำนวน 10 คน ได้คิดค้นฐานการเรียนรู้ทั้งหมด 6 ฐาน คือ ฐานสมาธิ ฐานปรัชญาชีวิต ฐานมารยาท ฐานนิทานชาดก ฐานความกตัญญูและฐานนันทนาการ โดยแกนนำรุ่นพี่เป็นคนสอนให้กับน้องๆ ด้วยตัวพวกเขาเอง

8. เมื่อความสงบร่มเย็นเกิดขึ้นในภายใน ความ پاکเพียรก็เกิดตามมา การคิดค้นกิจกรรมใหม่ๆ ให้กับรุ่นน้องยังมีอย่างต่อเนื่อง พี่ๆ ที่เป็นวิทยากรสอนน้องต้องทำตัวเป็นตัวอย่างที่ดีเท่านั้น ทำให้แต่ละคนเริ่มมีเป้าหมายชีวิตของตัวเอง บางคนถึงกับขอพ่อแม่ไปบวชเป็นเณรในภาคฤดูร้อน และบางคนเข้าวัดเพื่อฝึกปฏิบัติกรรมฐานอย่างต่อเนื่อง

9. ความมุ่งมั่นของทีมวิจัยที่อยากให้เด็กได้เรียนรู้เหมือนกับที่ตัวเองได้เรียนรู้มา

10. การลงมือทำแล้วเห็นการเปลี่ยนแปลงในทางที่เป็นประโยชน์กับตนเอง
ก่อให้เกิดความอยากเรียนรู้ อยากสานประสบการณ์ที่ต่อเนื่องและให้ก้าวหน้าขึ้นไปอีก

11. ความใส่ใจของครู และทีมวิจัยในสภาวะจิตใจ และการเปลี่ยนแปลงของเด็ก
คอยสอบถามปัญหา ความรู้สึกนึกคิด ให้คำแนะนำ ใกล้ชิดกับเด็กตลอดเวลา เป็นหัวใจสำคัญของความอบอุ่น ความไว้วางใจ ความเชื่อใจที่เด็กมีต่อครู และทีมวิจัย ซึ่งเป็นพื้นฐานในการทำกิจกรรมสร้างสรรค์กับกลุ่มเด็ก และเยาวชน

17. โครงการวิจัยสวนหลังบ้าน: วิธีการพึ่งพาตนเองของคนผู้ไท

โจทย์วิจัยนี้ต่อยอดมาจาก โครงการเรื่อง “รูปแบบและกระบวนการจัดการชุมชนพึ่งตนเองของบ้านม่วงไข่” ซึ่งผลการวิจัยพบว่า ชุมชนผู้ไทบ้านม่วงไข่มีรูปแบบการปรับตัวตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม มีการเลือกรับการพัฒนาใหม่ภายใต้เงื่อนไขสำคัญ 3 ประการคือ 1) ความมั่นคงของทรัพยากรธรรมชาติ และการผลิต ที่ยังคงอุดมสมบูรณ์ และมีการอนุรักษ์ไว้ 2) ความมั่นคงทางระบบความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ การนับถือบรรพบุรุษที่สืบทอดกันมาเป็นประเพณีต่างๆ เช่น บุญกองข้าว ประเพณีเลี้ยงปู่ตา เป็นต้น และ 3) ภูมิปัญญา และองค์ความรู้ เช่น ความรู้ด้านการรักษา (หมอเหยา) เป็นต้น

จากเงื่อนไขการพึ่งตนเองใน 3 ด้านดังกล่าว ในด้านทรัพยากรถือว่าเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญ ที่คนในชุมชนเห็นร่วมกันว่า การทำสวนหลังบ้าน เป็นรูปธรรมหนึ่งของการพึ่งตนเองได้ ในแง่ของการผลิตอาหารเพื่อกินเอง และยังสะท้อนให้เห็นความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และมีน้ำใจต่อกัน ซึ่งพบว่าบ้านม่วงไข่ ยังมีการทำสวนหลังบ้านอยู่เกือบทุกครัวเรือน

ดังนั้น คนในชุมชนเห็นพ้องต้องกันว่าน่าจะศึกษาวิจัย เพื่อฟื้นฟูคุณค่าด้านการผลิตอาหารโดยไม่ต้องได้ซื้อ ช่วยลดค่าใช้จ่ายในระดับครอบครัว และยังเป็นการปลูกฝังค่านิยมที่ดีต่อลูกหลานของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง อันจะทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืนอย่างแท้จริงท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของกระแสสังคมบริโภคนิยมในปัจจุบัน

โครงการมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย แบ่งออกเป็น 2 ระยะ ได้แก่

ก่อนการวิจัย คือ 1) จัดประชุมเพื่อเตรียมทีมวิจัยและทำความเข้าใจเป้าหมายของโครงการร่วมกันกับทีมทั้ง 83 ครัวเรือน

ระหว่างการศึกษา คือ 1) ค่ายอบรมเยาวชน เพื่อให้ความรู้และสร้างความเข้าใจ และปลูกฝังค่านิยมสวนหลังบ้านแก่เยาวชน และชุมชนใกล้เคียง รวมทั้งสิ้น 62 คน 2) กิจกรรมบุญแลกเปลี่ยนต้นกล้าและเมล็ดพันธุ์พืช 3) เทศกาลพืชผัก สมุนไพรปลอดสารจากสวนหลังบ้าน โดยมีชื่อว่า “ซื้อกะขาย ขอดายกะเฮ้อ” 4) สรุปผลการดำเนินกิจกรรมร่วมกันระหว่างทีมวิจัย และคนในชุมชนทั้งหมด และ 5) จัดทำรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ผลที่เกิดจากงานวิจัย ระยะที่ 1 (ชุมชนพึ่งตนเองของบ้านม่วงไข่)

ในแง่ขององค์ความรู้ที่ได้พบว่า ชุมชนบ้านม่วงไข่สามารถพึ่งตนเองได้ในแง่ปัจจัย 4 คือ 1) ด้านอาหาร พบว่า ชุมชนมีวิธีการผลิตเพื่อยังชีพ มีการทำนา เลี้ยงสัตว์และหากินตามแหล่งอาหารธรรมชาติเป็นหลัก 2) ด้านเครื่องนุ่งห่ม ไม่ว่าจะเป็นเสื้อผ้า ผ้าห่ม ชุมชนสามารถผลิตได้ทุก ครอบครัว แล้วยังมีการผลิตเพิ่มเป็นอาชีพเสริมรายได้ด้วย โดยมีรายได้เพิ่มเติมเฉลี่ยครอบครัวละ 10,000 บาท/ปี 3) ด้านที่อยู่อาศัย และ 4) ด้านการรักษาโรค

ผลที่เกิดจากงานวิจัย ระยะที่ 2 (สวนหลังบ้าน) มีดังนี้

1. ได้องค์ความรู้เรื่องสวนหลังบ้านกับวิถีชีวิตคนผู้ไท ดังนี้ ความหมายคุณค่าของสวนหลังบ้าน พัฒนาการของสวนหลังบ้านในอดีตและปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงของสวนหลังบ้าน วิธีการทำสวนหลังบ้าน ประเภทพืชผักในสวนหลังบ้าน ความเชื่อ ภูมิปัญญาในการปลูกพืชสวนหลังบ้าน ลักษณะของสวนหลังบ้าน และคุณค่าและความสัมพันธ์ของสวนหลังบ้าน

2. เกิดรูปแบบและกระบวนการฟื้นฟูสวนหลังบ้าน ดังนี้

2.1 การถ่ายทอดฟื้นฟูในกลุ่มเยาวชน

2.2 การฟื้นฟูสวนหลังบ้านของคนในชุมชน ซึ่งมีการขยายพื้นที่ทำสวน เพิ่มชนิดพันธุ์พืชที่ปลูก การปลูกไว้กินและใช้สอยตามฤดูกาลอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี

2.3 มีการขยายผลสู่ชุมชนข้างเคียง ผู้นำชุมชนใกล้เคียงที่มาเข้าร่วมกิจกรรมได้นำแนวคิดกลับไปทำที่บ้านของตน และเริ่มปลูกเป็นต้นแบบเองก่อนด้วย

3. อบต.ให้การสนับสนุนงบประมาณ จำนวน 10,000 บาท ในส่วนของกองทุนสุขภาพเพื่อสร้างความตระหนักในการผลิต และเห็นความสำคัญในการบริโภคอาหารพื้นบ้าน นอกจากนี้ยังมีนโยบายที่จะบรรจุกิจกรรมสวนหลังบ้าน ให้เป็นแผนชุมชนของตำบลคุ้มเก่าในโครงการเศรษฐกิจพอเพียงด้วย โดยใช้บ้านม่วงไข่เป็นต้นแบบ

ปัจจัยความสำเร็จของโครงการ

1. เป็นชุมชนที่ไม่มีปัญหา ชาวบ้านเขาบอกว่า เขาไม่มีปัญหาเขาพึ่งพาตัวเองได้ ไม่ได้พึ่งพิงใคร อยู่ได้ด้วยชุมชนเป็นหลัก คำถามจึงเกิดขึ้นว่า “ชุมชนพึ่งตนเองได้อย่างไรสถานการณ์ปัจจุบัน” จึงได้พัฒนาทีมวิจัยในชุมชนขึ้น

2. การระดมคนร่วมทีมวิจัยและร่วมกิจกรรมต่างๆ เกิดขึ้นจากความช่วยเหลือเพื่อแผ่นดินในชุมชนเป็นพื้นฐาน ภายใต้ระบบเครือญาติและการเคารพผู้อาวุโสและผู้นำชุมชนเป็นหัวใจของคนผู้ไท

3. นักวิจัยเป็นลูกหลานของคนในชุมชน กำลังเรียนปริญญาตรี ที่มหาวิทยาลัยชีวิต จึงมีความสนใจในการจะพัฒนาชุมชนของตนเองอย่างมีส่วนร่วมและมีความมุ่งมั่นที่จะทำงานนี้ให้สำเร็จ

4. นักวิจัย (หัวหน้าโครงการ) มีฐานการทำงานกับภายนอกชุมชน มาระดับหนึ่ง มีความสามารถในการประสานงาน และมีความชัดเจนในเรื่องหรือโจทย์ที่ทำ สามารถถ่ายทอดสร้างความเข้าใจให้กับลูกทีมให้เข้าใจตรงกันได้อย่างชัดเจน

5. สร้างทีมวิจัยจากกลุ่มนักเรียนมหาวิทยาลัยชีวิตและกลุ่มแกนนำชุมชนที่สนใจอยากทำงาน

6. ทำความเข้าใจในกระบวนการวิจัยร่วมกันตั้งแต่ต้นทางว่า คิดอย่างไร จะทำอย่างไร เพื่ออะไร

7. ร่วมกันออกแบบฟอร์มการเก็บข้อมูล ตามความอยากรู้ อยากศึกษา และอยากนำไปเผยแพร่ของทีมวิจัย

8. การสอบถามข้อมูลใช้วิธีการตามธรรมชาติ คือ ถามไปด้วยคุยไปด้วย แอบถามบ้าง เป็นต้น จะได้ข้อมูลมากกว่าการตั้งหน้าตั้งตาถาม และจดบันทึก เพราะชาวบ้านจะเกิดอาการเกร็ง ไม่กล้าตอบและกลัวตอบผิด

9. แบ่งบทบาททีมงานตามความสามารถของแต่ละคน ทั้งคนที่ประสานงาน คนพูดในที่ประชุม คนเขียน คนถามและคนจัดการการเงินบัญชี

10. เรื่องข้อมูลหากไม่แน่ใจกลับไปถามใหม่

11. เรื่องของชุมชนทุกเรื่องจะบันทึกอะไรต้องมีหลักฐาน และเคารพการตัดสินใจของผู้ใหญ่

12. การจัดกิจกรรมแต่ละคนจะให้ทุกคนมีส่วนร่วม คือ มีบทบาทหน้าที่กันทุกคน ทำให้งานวิจัยเป็นของชุมชนของชาวบ้านทุกคนจริงๆ

13. ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ พัฒนาการของชุมชน คนรุ่นใหม่ และรุ่นกลางไม่ค่อยรู้เพราะขาดการสานต่อ เรื่องราวความรู้ ความคิด และปรัชญาชีวิตเหล่านี้ จะรู้เฉพาะกลุ่มคนผู้เฒ่าผู้แก่เท่านั้น จึงเป็นกลุ่มเป้าหมายที่สำคัญ

14. แบ่งทีมออกเป็น 5 ทีมเพื่อเก็บข้อมูลจากชาวบ้าน 3 กลุ่ม 70 ครัวเรือน เก็บทั้งหมดเพราะอยากรู้ทั้งหมด จะได้วิเคราะห์ภาพรวมหมู่บ้านได้ และต้องการให้ทุกคนมีส่วนร่วมทั้งหมด

15. ทีมงานแต่ละคนต่างคนต่างบันทึกของตัวเอง แล้วเอามารวมกัน มานั่งคุยกัน แล้วหัวหน้าโครงการช่วยเขียนเรียบเรียงสุดท้าย แล้วจึงให้พี่เลี้ยงช่วยตรวจดูอีกครั้งหนึ่ง

16. ความเป็นพี่น้องช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชนในทีมงาน เป็นพื้นฐานให้การทำกิจกรรมต่างๆดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทางได้อย่างราบรื่น สนุกสนาน และไม่เครียด

17. ทีมงานวิจัยทำเป็นแบบอย่าง หากจะศึกษาการพึ่งพาตนเองของชาวบ้าน และการทำงานหลังบ้านเพื่อการพึ่งตนเอง (โครงการระยะที่ 2) ทีมวิจัยทุกคนต้องทำเป็นตัวอย่างด้วย คือ พึ่งตนเองให้ได้มาก พึ่งภายนอกให้น้อยลงด้วย จึงจะชวนชาวบ้านพัฒนาได้ และทีมก็จะรู้ด้วยการคิดและทำเพื่อการพึ่งตนเองนั้น คิดและทำอย่างไร “ไม่ใช่แค่พูด ต้องทำด้วย”

18. บทบาทหัวหน้า คือ เปิดโอกาสให้ลูกทีม ได้แสดงความคิดเห็น ให้มากที่สุด หัวหน้าทีมช่วยสรุปประมวลให้เท่านั้น เป็นพื้นฐานให้คนกล้าคิด กล้าแสดงออก และเกิดการรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน อันเป็นหัวใจสำคัญของการมีส่วนร่วม “เดินไปพร้อมกันมันสำเร็จ เดินคนเดียวมันล้มเหลว”

19. ต้องสร้างความเข้าใจที่ตรงกันในเรื่องที่เรากำลังจะทำร่วมกัน ไม่ให้คนที่เก่งกว่าคนอื่นคิดและทำอยู่ฝ่ายเดียวหรือให้คนอื่นทำตาม มันจะทำให้คนพึ่งตนเองไม่ได้ทางความคิด และการเรียนรู้

20. ทุกฝ่ายในชุมชนต้องร่วมมือกัน จึงจะสำเร็จ ผู้ใหญ่บ้านขาดไม่ได้ ขาดแม่บ้านก็ไม่ได้ ขาดผู้นำก็ไม่ได้ ขาดชาวบ้านก็ไม่ได้ ต้องร่วมกันเพราะเป็นเรื่องที่ชุมชนอยากทำและชุมชนต้องร่วมมือกันทำตั้งแต่ต้นจนปลายให้สำเร็จ ไม่อย่างนั้นขาดส่วนใดส่วนหนึ่งไปไม่รอด

18. โครงการรูปแบบการอนุรักษ์และฟื้นฟูคุณค่าของภาษาผู้ไท บ้านกุดตอแก่น-แดนสามัคคี ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์

โครงการนี้เริ่มต้นจาก หัวหน้าโครงการ คุณพิชชา อุทโท ซึ่งเป็นลูกหลานของคนผู้ไท และเป็นครูในโรงเรียนบ้านกุดตอแก่น ได้ชักชวนกลุ่มผู้นำ และผู้เฒ่า ผู้แก่ในชุมชนกลุ่มหนึ่งพูดคุยกันถึงสถานการณ์ปัญหาของชุมชน ได้ข้อสรุปร่วมกันว่า บ้านกุดตอแก่น ก่อตั้งขึ้นเมื่อประมาณ 100 ปีมาแล้ว ในอดีต ชุมชนมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกัน และกัน โดยขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมทางภาษาได้แสดง และบ่งบอกความเป็นอัตลักษณ์ของคนผู้ไทไว้อย่างสวยงาม

แต่ปัจจุบัน วิถีชีวิตของคนผู้ไทเริ่มเปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี สังคมเมืองเริ่มเข้ามามีบทบาทในการดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชน โดยเฉพาะวัฒนธรรมทางภาษาที่เป็นมรดกอันล้ำค่าที่บรรพบุรุษได้สั่งสมและสืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนานก็กำลังจะหายไป เพราะปัจจุบัน พ่อแม่ผู้ปกครองส่วนใหญ่จะสอนลูกหลานให้พูดภาษาไทย เพื่อให้

คู่มือ มีฐานะ และยกระดับตนเองขึ้นมาให้มีความเป็นสังคมเมือง โดยเฉพาะเยาวชนในปัจจุบันจะไม่ค่อยรู้จักความหมายของภาษาไทยแท้ และดั้งเดิม ที่ผู้เฒ่าผู้แก่เคยใช้ ด้วยเหตุผลดังกล่าวทีมวิจัยจึงคิดที่จะศึกษาปัจจัย และเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและรูปแบบในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูคุณค่าของภาษาไทยให้ดำรงอยู่ในชุมชนสืบต่อไป

ขั้นตอนการดำเนินงาน แบ่งเป็น 2 ระยะ ได้แก่

ก่อนการวิจัย คือ 1) พัฒนาโครงการร่วมกับคนในชุมชน 2) เตรียมทีมและสร้างความเข้าใจกับชุมชน

ระหว่างกรวิจัย คือ 1) สร้างเครื่องมือในการเก็บข้อมูล โดยทีมร่วมกันออกแบบ 2) ลงพื้นที่เก็บข้อมูลโดยแบ่งช่วงอายุการเก็บข้อมูลออกเป็น 3 กลุ่ม เพราะต้องการดูความแตกต่างเรื่ององค์ความรู้และการใช้ภาษาของแต่ละกลุ่ม 3) นำข้อมูลคำศัพท์ที่ได้มาเรียบเรียงแยกเป็นหมวดหมู่ตาม ตัวอักษร พยัญชนะ ก-ฮ และแปลความหมายของคำศัพท์แต่ละคำให้เป็นภาษาไทย 4) จัดหมวดหมู่คำศัพท์ตามพยัญชนะไทย คำศัพท์ภาษาผู้ไท 5) เชิญวิทยากรให้ความรู้เกี่ยวกับการเขียนตามหลักภาษา 6) เวทีเสวนากลุ่มเยาวชน เป็นการเก็บข้อมูลด้านปัจจัยและเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภาษาผู้ไท ตามทัศนคติของเยาวชน 8) เวทีเสวนากลุ่มผู้สูงอายุ เพื่อสร้างความตระหนักให้เห็นความสำคัญของภาษาผู้ไท 9) เวทีเสวนากลุ่มเยาวชน กลางคน ผู้สูงอายุ เพื่อต้องการเห็นแนวความคิดของของ 3 ช่วงวัย 10) ตรวจสอบข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล 11) ฟังฟู และถ่ายทอดภาษาผู้ไทวันละคำร่วมกับคนในชุมชน 12) ศึกษาดูงานร่วมกันที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี 13) จำลองประเพณีการลงช่วงของคนผู้ไท และนำเสนองานวิจัย และ 14) จัดทำรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

บทเรียนที่ได้จากการวิจัย มีดังนี้

1. การทำวิจัยควรเลือกผู้นำชุมชนมาร่วมเป็นทีมเพราะชุมชนศรัทธาในตัวผู้นำ
2. การค้นหาทีมวิจัยในชุมชน ให้ผู้นำ (ผู้ใหญ่บ้าน) เป็นผู้ช่วยหา และมองคนที่จะเป็นทีมวิจัยเพราะเขาจะรู้จักกัน และรู้ว่าใครมีความสนใจ และอยากเรียนรู้จริงๆ
3. ทีมวิจัยได้รู้จักคำว่าเสียสละ ถึงแม้บางครั้งไม่ค่อยมีเวลา
4. ได้รู้จักตนเองมากขึ้น และปรับตัวเพื่อให้รู้จักกระบวนการทำงานร่วมกับชุมชน
5. รู้จักกระบวนการทำงานวิจัย ว่าทำอย่างไร มีขั้นตอนอย่างไรบ้าง เพื่อให้งาน

สำเร็จ

6. รู้จักการทำงานเป็นทีม เป็นระบบและมีขั้นตอน
7. รู้จักการบริหารเวลา เพราะบางคนมีบทบาทหลายอย่างในชุมชน
8. ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับโครงการอื่นๆ ทำให้ได้ข้อคิดหลายอย่างในการนำมาปรับใช้กับ

งานวิจัย

9. รู้จักเทคนิค วิธีการเก็บข้อมูล ที่จะให้ได้มาบนฐานของความเป็นจริง
10. รู้จักการประสานงานกับหน่วยงานอื่นๆ เช่น โรงเรียน อบต. เป็นต้น
11. สามารถให้ความรู้หรือข้อมูลเกี่ยวกับงานวิจัยต่อคนในชุมชนได้
12. รู้จักการบันทึกการประชุมและวิธีการทำบัญชีการเงิน ได้ดีขึ้น

ผลที่เกิดขึ้นจากโครงการวิจัยมี 2 ด้าน ดังนี้

ด้านองค์ความรู้ ได้แก่

โครงการสามารถรวบรวม คำศัพท์ภาษาผู้ไท นิทานพื้นบ้านและเพลง ได้ทั้งหมด 957 คำ ซึ่งเป็นคำที่สูญหายและเป็นคำที่ใช้ในชีวิตประจำวัน และนำมาจัดทำเป็นหมวดหมู่ได้ทั้งหมด 12 หมวด นอกจากนั้นยังได้รวบรวมนิทานพื้นบ้าน จากคนเฒ่าคนแก่ จำนวน 32 เรื่อง ซึ่งนำมาเขียนเป็นเนื้อเรื่องภาษาผู้ไท และเนื้อเรื่องภาษาไทยกลาง โดยเนื้อหาในนิทานส่วนใหญ่จะแฝงความรู้และคติเตือนใจ ให้ผู้อ่าน และผู้ฟังเป็นคนดีทั้งในแง่ของอารมณ์และการดำเนินชีวิต ขณะเดียวกันก็ได้เรียนรู้คำศัพท์และสำนวนภาษาควบคู่กันไป

ด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูภาษาผู้ไท

การจัดกิจกรรมการฟื้นฟูภาษาผู้ไท ทีมวิจัยได้จัดกิจกรรมฟื้นฟูในโรงเรียน และในชุมชนร่วมกัน ดังนี้

1. การฟื้นฟูภาษาผู้ไทในชุมชน ทีมวิจัยได้ดำเนินการจัดกิจกรรมดังนี้ คือ การถ่ายทอดภาษาผู้ไทวันละคำในชุมชน การจัดทำป้ายคำขวัญประจำหมู่บ้าน การรณรงค์การใช้ภาษาผู้ไทในงานบุญประเพณีต่างๆในชุมชน และ การจำลองประเพณีการลงช่วง ผลการจัดกิจกรรมดังกล่าว ทำให้ชุมชนได้เรียนรู้เกี่ยวกับภาษาผู้ไทเก่าๆโดยคนในชุมชนเริ่มตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของภาษาผู้ไท

2. การฟื้นฟูภาษาผู้ไทในโรงเรียน ดำเนินการฟื้นฟูโดย การถ่ายทอดภาษาผู้ไทวันละคำในโรงเรียน การนำปราชญ์ชาวบ้านร่วมถ่ายทอดภาษาผู้ไทและการค้นหาคำศัพท์ภาษาผู้ไท

จากคนเฒ่าคนแก่ในชุมชน ผลจากการจัดกิจกรรมดังกล่าวพบว่า นักเรียนมีความสนใจและกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้คำศัพท์ภาษาผู้ไท ตลอดจนช่วยกันค้นหาและรวบรวมคำศัพท์ภาษาผู้ไทเก่าๆ และยังพบว่านักเรียนมีความรู้ และเข้าใจความหมายของคำศัพท์ภาษาผู้ไทเหล่านั้นมากขึ้น

ปัจจัยความสำเร็จของโครงการ

1. นักวิจัยเป็นลูกหลานของคนผู้ไท และเป็นครูสอนในโรงเรียน ซึ่งได้เห็นการเปลี่ยนแปลงของคนชุมชนผู้ไทมาโดยตลอด โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงด้านภาษาและวัฒนธรรม จึงอยากทำงานในส่วนนี้
2. ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ เห็นความสำคัญ และเห็นว่าเรื่องภาษาและวัฒนธรรม กำลังเปลี่ยนไปจากเดิม ลูกหลานในปัจจุบันไม่ให้ความสนใจ ไม่ให้ความสำคัญ จึงอยากอนุรักษ์ และฟื้นฟูในจุดนี้
3. ผู้บริหาร โรงเรียน มีวิสัยทัศน์กว้างไกล เห็นด้วย และสนับสนุนการดำเนินงานของทีมวิจัยเป็นอย่างดี
4. การมีส่วนร่วมของนักเรียนในการทำกิจกรรมวิจัย โดยเฉพาะกิจกรรมการฟื้นฟูภาษาผู้ไทวันละคำในโรงเรียน
5. รูปแบบการฟื้นฟูสอดคล้องกับวิถีชีวิตและประเพณีเดิม เช่น การถ่ายทอดภาษาผู้ไทวันละคำในชุมชน โดยผู้นำได้นำมาพูดเสียงตามสายทุกวัน วันละคำ และชุมชนให้ความสนใจเป็นอย่างดีเพราะถ้าทีมวิจัยพูดผิด ชาวบ้านจะทักท้วง การจัดป้ายคำขวัญประจำหมู่บ้าน และการจำลองประเพณีการลงช่วงของคนผู้ไทในการนำเสนอผลงานวิจัย
6. การพัฒนาและสร้างหลักสูตร เปรียบเทียบความหมายระหว่างภาษาไทยและภาษาผู้ไท ผ่านนิทาน บทกลอน คำสอน เพื่อให้เยาวชน และนักเรียนได้เรียนรู้

19. โครงการวิจัย รูปแบบการจัดการวิทยุชุมชนของชาวนาเพื่อการพึ่งตนเองตามวิถีธรรมชาติ

โครงการนี้เกิดขึ้นจากการที่ กลุ่มผู้จัดรายการวิทยุชุมชนสวนธรรมร่วมใจ ได้ประชุมสรุปบทเรียนการดำเนินงานในช่วงที่ผ่านมา และเห็นร่วมกันว่า สถานีวิทยุชุมชนสวนธรรมร่วมใจ เปิดทำการมาตั้งแต่ปี 2545 จนถึงทุกวันนี้ เกือบ 6 ปี ที่สถานีวิทยุยังยืนหยัดอยู่ แต่ก็พบว่าผู้รับฟังยังไม่กว้างพอ ส่วนใหญ่เป็นสมาชิกที่ผ่านการอบรมจากวัดสวนธรรมร่วมใจและมีอุดมการณ์ร่วมกัน ซึ่งมีในแต่ละหมู่บ้านไม่มากนัก กระจุกกระจายอยู่ทั่วไป

ปัจจุบันชุมชนยังเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดรายการน้อย มีเพียงอาสาสมัครที่มีจิตกุศลไม่คำนึงถึงค่าตอบแทนหมุนเวียนมาจัดรายการ ซึ่งถือเป็นจุดแข็งอีกอย่างของสถานี ที่มีผู้เสียสละ และเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ของสถานีวิทยุชุมชนแห่งนี้ แต่ถ้ามองอีกมุมหนึ่ง เพราะสถานีวิทยุตั้งอยู่ในวัด มีพระคุณเจ้าเป็นผู้นำหรือไม่ จึงทำให้มีอาสาสมัครมาจัดรายการ นอกจากนี้ปัญหาที่ทางสถานีวิทยุสวนธรรมร่วมใจประสบอยู่คือ อุปกรณ์เครื่องเสียง สำนองไม่มีเวลาฝนตก ฝนฟ้าคะนองจึงเสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุ

จากสภาพการณ์ดังกล่าว จึงเป็นที่มาของการศึกษาวิจัย เพื่อต้องการเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องในทุกๆด้าน เพื่อจะหารูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการร่วมกันทั้งผู้จัดรายการ ผู้ฟังรายการ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยมีเป้าหมายเพื่อให้สื่อวิทยุชุมชนเป็นสื่อที่เป็นประโยชน์ต่อของชุมชนจริงๆ สามารถนำเอาองค์ความรู้ที่ได้รับฟังผ่านสื่อมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้จริงในชีวิตประจำวัน

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย แบ่งออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่

ก่อนการวิจัย คือ 1) หาทีมงานวิจัย โดยการหาแนวร่วม คือ นักวิจัยที่เป็นชาวบ้าน โดยดึงเอาผู้นำศูนย์ข้าวคุณธรรม 15 ฐาน มาร่วมเป็นแกนนำวิจัย รวมถึงผู้นำชุมชนอีกหลายๆหมู่บ้าน

ระหว่างการวิจัย คือ 1) ประชุมชี้แจงโครงการวิจัย และหาอาสาสมัครทีมวิจัย ทั้งหมด 55 คน 2) การสร้างเครื่องมือในการเก็บข้อมูล โดยทุกคนช่วยกันตั้งคำถาม 3) การสัมภาษณ์ด้วยแบบสอบถาม 4) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยนำผู้ฟังต้นแบบมาร่วมพูดคุยออกรายการวิทยุชุมชนคลื่น 91.50 เมกะเฮิร์ตซ์ 5) ประชุมทีมวิจัยและแกนนำ เพื่อชี้แจงนัดแผนการประชุมวิจัยทุกเดือน 6) ประชุมทีมวิจัยเพื่อวางแผนและแลกเปลี่ยนปัญหา พร้อมทั้งรายงานความก้าวหน้าของการจัดเวทีระดมความคิดทั้ง 4 ศูนย์ 7) ประชุมทีมเพื่อทบทวนสรุปงานในระยะ 6 เดือน 8) ประชุมทีมวิจัยเพื่อสรุปพูดคุยถึงปัญหาในการทำงาน และเพื่อหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน 9) ประชุมทีมวิจัยและแกนนำเพื่อร่วมกันสรุปและวิเคราะห์ข้อมูลรูปแบบการจัดการวิทยุชุมชน 10) การจัดเวทีระดมความคิด ถึงเงื่อนไขของจุดแข็ง จุดอ่อน ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความสำเร็จและความล้มเหลวต่อการจัดวิทยุชุมชน 11) จัดเวทีวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกันระหว่างผู้ฟังรายการ ผู้จัดรายการ และทีมวิจัย กลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้ฟังทั่วไป 15 ฐานๆละ 50 คน มีทั้งหมด 750 คน 12) ทดลองจัดรายการโดยผู้ฟังต้นแบบของแต่ละฐาน 15 ฐาน การนำผู้ฟังต้นแบบจากทั้งหมด 15 ฐานๆ ละ 4 คน รวมทั้งหมด 60 คน 13) จัดเวทีสรุปบทเรียนร่วมกัน และ 14) เขียนรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

หลังการวิจัย โครงการได้จัดเวทีเผยแพร่ผลงานวิจัยสู่สาธารณชน ร่วมกับโครงการวิจัยอื่นๆโดยหารือร่วมกับ คุณนิรัตน์ ศรีธานี พี่เลี้ยงโครงการ โดยใช้ชื่อว่า “เวทีเผยแพร่ผลงานวิจัยไทบ้านสู่สาธารณะจังหวัดยโสธร” ณ หอประชุมที่ว่าการอำเภอเมือง จังหวัดยโสธร

ผลที่ได้จากงานวิจัย มีหลายประการ ดังนี้

1. ได้รูปแบบการจัดการวิถุชุมชนที่สามารถเข้าถึงผู้ฟังและเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดรายการวิถุชุมชนที่นำไปสู่การพึ่งตนเองตามวิถีธรรมชาติ มี 6 หัวข้อใหญ่ๆ คือ

1.1 รูปแบบของเนื้อหาสาระต่าง ๆ ที่ลงตัวในการพึ่งตนเองตามวิถีธรรมชาติ คือ

1.1.1 การเฝ้าอยู่เฝ้ากิน (การทำมาหากิน)

1.1.2 สารข่าวสารการบ้านการเมือง

1.1.3 สารธรรมะและการปฏิบัติธรรมของศาสนาพุทธ

1.1.4 สารการดูแลสุขภาพตามวิถีธรรมชาติเพื่อการ

พึ่งตนเอง

1.1.5 สารปกิณกะ (สาระทั่วไป)

1.1.6 สารภาคความบันเทิง

1.1.7 สารความรู้เกี่ยวกับเยาวชน

2. ด้านผู้ฟัง รูปแบบการจัดการในส่วนของผู้ฟังที่สำคัญ ๆ คือ

2.1 ให้ผู้ฟังเข้ามามีส่วนร่วมเป็นเจ้าของร่วมกับสถานีวิทยุในการบริหารจัดการสถานีวิทยุชุมชน

2.2 ทางสถานีต้องเห็นถึงความสำคัญของผู้ฟังทุกกลุ่ม ให้ความสำคัญภาคเป็นประชาธิปไตย

2.3 ความเห็นของผู้ฟังมีคุณค่า เสียงของผู้ฟังมีความหมาย ผู้บริหารสถานียอมรับฟังความคิดเห็นข้อเสนอแนะ ข้อบกพร่องของผู้ฟังในการจัดทำรายการอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอและนำไปปรับปรุงรายการ

2.4 ผู้ฟังควรนำสิ่งที่ได้ยินได้ฟังในการพึ่งตนเองมาปฏิบัติใช้กับชีวิตให้มากขึ้นในวิถีการดำเนินชีวิต

2.5 ผู้ฟังควรช่วยกันโทรศัพท์มาให้กำลังใจกับผู้จัดรายการอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ

3. นักจัดรายการ ผู้จัดรายการของสถานีวิทยุชุมชนเอฟเอ็ม 91.50 เมกะเฮิรตซ์มีหลากหลายรูปแบบ มีสไตล์ที่เป็นตัวของตัวเองอย่างเป็นธรรมชาติ ผู้จัดรายการส่วนใหญ่มีอาชีพเป็นชาวนาเสียส่วนใหญ่ และมีการปฏิบัติธรรม รักษาศีล ลดละเลิกอบายมุข เมื่อก่อนผู้จัดรายการก็เคยเป็นผู้ฟังที่ติดตามรับฟังสถานีมาก่อนทั้งนั้น ต่อมาได้ผันตนเองเข้ามามีส่วนร่วม มีจิตอาสา สาธารณะ เสียสละ พุ่มเทร่างกาย แรงใจ ในการเข้ามาเป็นอาสาสมัคร มาเป็นผู้จัดรายการที่ไม่มีค่าตอบแทนหรือผลตอบแทนใด ๆ เป็นการมาเสียสละโดยแท้เพื่อสังคมส่วนรวม

4. ได้รูปแบบของการมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของสถานีวิทยุชุมชน คือ

4.1 ชุมชนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของสถานีวิทยุชุมชน มีใจร่วมกันบำรุงรักษา และอนุรักษ์ดูแลห่วงใย ห่วงแทนในสถานีวิทยุ หากมีอะไรเกิดขึ้นกับสถานีวิทยุก็จะเข้ามาปกป้อง สถานีวิทยุไว้ให้อยู่คู่กับชุมชนตลอดไป

4.2 ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ และร่วมกันกำหนดนโยบาย ร่วมอาสาสมัครเป็นผู้จัดรายการ ร่วมผลิตรายการ ร่วมแสดงความคิดเห็น และเสนอแนะ ร่วมรับผิดชอบแก้ไขในส่วนต่างๆ ในการดำเนินงาน

ปัจจัยความสำเร็จของโครงการ

1. วิทยุชุมชนผู้ฟังไม่มีส่วนร่วม ไม่รู้ว่าเป็นใคร อยู่ที่ไหน ติดตามไม่ได้ ไม่มั่นใจในเป้าหมาย จึงอยากจะศึกษาและพัฒนา

2. “วิทยุของชาวนา โดยชาวนา เพื่อชาวนา” วิทยุชุมชนจะฟังตนเองได้อย่างไร ถ้าหากไม่มีการโฆษณาขายสินค้า ผู้ฟังจะมีส่วนพัฒนาสถานีให้ฟังพาดตนเองได้อย่างไร

3. วิทยุชุมชนบนพื้นฐานของเครือข่ายเกษตรกร ผู้ผลิตข้าวเกษตรอินทรีย์ และเกษตรกรรมยั่งยืน ดังนี้

3.1 วิทยุชุมชนเป็นเครื่องมือสื่อสารในการเผยแพร่เกษตรกรรมยั่งยืนและเกษตรอินทรีย์

3.2 วิทยุชุมชนเป็นแหล่งอบรมเกษตรอินทรีย์ทุกเวลา

3.3 วิทยุชุมชนเป็นที่แลกเปลี่ยนความรู้เกษตรอินทรีย์

3.4 วิทยุชุมชนเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนปัจจัยการผลิตระหว่างกัน (บอกข่าว)

3.5 วิทยุชุมชนเป็นแหล่งสื่อสารสาระทั้งทางโลกและทางธรรม ภายใต้นโยบายแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

3.6 วิทยชุมชนเป็นพลังอำนาจการสื่อสารสาธารณะของเครือข่ายเกษตรอินทรีย์

4. วิทยชุมชนเป็นความร่วมมือระหว่าง พระสงฆ์ ตามแนว “ธรรมิกสังคม” นักพัฒนาเอกชนและผู้นำเกษตรอินทรีย์ทั้งในระดับเครือข่ายและระดับชุมชน ที่มีเป้าหมายเดียวกัน ตรงกัน คือ เกษตรอินทรีย์ ข้าวคุณธรรมและการพึ่งตนเอง

5. การทำงานเกิดขึ้นระหว่าง คณะกรรมการสถานี กลุ่มผู้จัดรายการ และกลุ่มผู้ฟังแต่ละชุมชน ซึ่งมีแกนนำหลักในพื้นที่

6. รายการวิทยมีแต่สาระล้วนๆ จัดตามความต้องการของผู้ฟัง ทั้งช่วงเวลา และเนื้อหาสาระมีหลากหลายสาระผสมผสาน เช่น ข้าว พระธรรมเทศนา เกษตรและเกษตรอินทรีย์ สุขภาพและการทำมาหากินทั่วไป และที่สำคัญยังช่วยบอกข่าวสารบ้านเมืองตามความเคลื่อนไหวต่างๆ

7. ผู้ฟังเป็นสถานีย่อยของวิทยชุมชนและ เป็นสถานีทั้งในแง่ เป็นผู้สื่อสารให้กับเพื่อนบ้านและเป็นแหล่งเรียนรู้ที่เป็นพื้นที่ปฏิบัติการจริง “ไร่นาดัวอย่าง” ให้กับเพื่อนบ้านด้วย ภายได้ “ผู้ฟังแกนนำ”

8. ผู้จัดรายการก็เป็นผู้ทำจริง ปฏิบัติจริง ได้ผลจริง และเกิดปัญหาจริงแล้วนำข้อเท็จจริงดังกล่าวมาขยายผลผ่านรายการในวิทยชุมชน ไม่ใช่การอ่านจากหนังสือแล้วนำมาออกอากาศเหมือนแต่ก่อน รวมถึงการปฏิบัติธรรมด้วย

9. ผู้จัดเน้นการนำความรู้มาจากการปฏิบัติการจริงของตัวเอง “ปัญญาปฏิบัติ” และของเพื่อนผู้ฟัง จากภูมิปัญญาชาวบ้านและการศึกษาเพิ่มเติม ซึ่งได้ผ่านการพิสูจน์มาแล้วว่าทำได้จริง ประสบผลสำเร็จแล้วจึงนำมาเสนอ

10. ผู้จัดรายการมีการปรับตัวเองทั้งในแง่ การลงไปพบปะกับผู้ฟัง ในพื้นที่การปฏิบัติการจริง การเป็นแบบอย่างในแง่การดำรงชีวิตตามวิถีพุทธ วิถีพอเพียง เป็นผู้มีศีล 5 เป็นพื้นฐาน มีคุณธรรม คนที่ไม่มีศีล ไม่มีคุณธรรม ไม่มีความพอเพียงก็จะออกไปเองโดยปริยาย

11. เวทีผู้จัดรายการพบผู้ฟัง เป็นพื้นฐานสำคัญ ในการขยายฐานวิทยชุมชน และการสร้างการมีส่วนร่วมรับผิดชอบของผู้ฟัง เพราะได้กลายเป็นระบบเครือข่ายและพี่น้องกันในที่สุด

12. รายการต่างๆเปิดโอกาสให้ผู้ฟังที่ทำจริงแล้วประสบผลสำเร็จ มาออกรายการเสนอแนะให้กับเพื่อนในเครือข่ายได้

13. มีการประชุมระหว่างคณะกรรมการสถานี ผู้จัดรายการ และแกนนำผู้ฟังอยู่บ่อยๆ เพื่อพัฒนาสถานี

14. ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมุ่งมั่นที่จะพัฒนาสถานีให้ก้าวหน้า ภายใต้งานเป้าหมายเดียวกัน คือ “ให้ชาวนาพึงตนเองได้ กล้าคิด กล้าทำ กล้าพิสูจน์ตัวเอง”

15. ทูนทางสังคม เครือข่ายเกษตรอินทรีย์ ข้าวคุณธรรม ผู้ฟังรายการเป็นทูนทางสังคมที่ทำให้สถานีมีความเชื่อมั่นที่จะก้าวไปข้างหน้า มุ่งมั่นที่จะสร้างสรรค์งานให้รับใช้ชาวนาและผู้ฟัง

16. “เมตตาธรรม” หรือ “สถานีบุญ” สถานีแห่งการให้ เป็นอานิสงส์ให้การดำเนินงานสร้างงาน ดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง เพราะทำทุกอย่างเพื่อที่จะให้สถานีก้าวหน้า ไม่ได้ทำเพื่อผลประโยชน์ของใครหรือของคนกลุ่มใด

17. ความแปลกใหม่ของสถานี ไม่มีโฆษณา มีแต่เนื้อหาสาระดีทั้งโลกและธรรม จากคนที่ทำกับมือเห็นผลมาแล้วและข่าวสารทันต่อความต้องการของผู้ฟัง

18. ชาวนามีโอกาสสื่อสารผ่านสถานีของตนเองในรายการลงทุนที่ไม่แพง แต่สามารถบอกเรื่องราวของตนเองสู่สังคมและสาธารณะชนได้ตลอดเวลา

19. ทำงานภายใต้แนวคิดรัฐธรรมนูญปี 40 ชุมชนสามารถทำวิทยุชุมชนของตนเองได้ 30:30:30

20. วิทยุบอกเรื่องราวของชาวนาเกษตรอินทรีย์ การสื่อสารระหว่างชาวนาเกษตรอินทรีย์ และอบรมเผยแพร่ข่าวสารสู่สาธารณะ

21. พี่เลี้ยงหนุนเสริมทั้งในแง่การจัดระบบข้อมูล การวางแผนงานวิจัย และการเขียนรายงาน และการแก้ปัญหาต่างๆ ระหว่างการทำงานและเข้าร่วมกิจกรรมโครงการหลักๆ ที่สำคัญและตามวาระโอกาส

20. โครงการวิจัยการศึกษาวิถีชีวิตชุมชนลำนํ้าโพงตอนกลางเพื่อฟื้นฟูแหล่งอาหารและรายได้

โครงการนี้เริ่มจากการที่กลุ่มแกนนำชาวบ้านได้เล็งเห็นปัญหาร่วมกันของ ลำนํ้าโพงที่ได้รับผลกระทบจากการขุดลอก ทำให้ริมฝั่งถูกทำลาย อาหารธรรมชาติที่อยู่ริมตลิ่งสูญหายไป ไม่ว่าจะเป็น หน่อไม้ นก หนู ปลา ลดน้อยลงไปเรื่อย ๆ ปลาบางชนิดสูญพันธุ์ไป ไม่มีปลาที่มีขนาดใหญ่ เมื่อมีการขุดลอก ดินที่ขุดขึ้นมาไว้บนตลิ่ง พืชที่ปลูกทดแทน คือ ยูคาลิปตัส ซึ่งไม่สามารถทดแทนป่าธรรมชาติริมตลิ่งเดิมได้ มีหน้าจั่วตลิ่งยังพังทลาย และลำนํ้าตื้นเขินมากขึ้นกว่าตอนที่ยังไม่มีมีการขุดลอกด้วย

ปัญหาดังกล่าว ทำให้แหล่งอาหารที่สำคัญของชุมชน เริ่มไม่เพียงพอต่อความต้องการของประชากรที่เพิ่มมากขึ้น อีกทั้งวิถีชีวิตของชุมชนในปัจจุบันก็เปลี่ยนแปลงไป จากที่

เคยหาอยู่หากิน ก็เป็นซื้ออยู่ซื้อกินมากขึ้น จึงทำให้เกิดอาชีพหาของป่าขาย เป็นรายได้เสริม ชาวบ้านลักลอบจับปลาในฤดูวางไข่ หรือหาหน่อไม้จำนวนมากๆ เพื่อนำไปขาย ไม่ได้มีแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หรือไม่มีองค์ความรู้เรื่องวิธีการจับปลาเพื่อการอนุรักษ์ หรือเก็บหน่อไม้ในช่วงที่เหมาะสม

จากปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งหมด กลุ่มผู้นำชาวบ้าน 5 หมู่บ้าน จึงเห็นความสำคัญถึงการแก้ไขปัญหาด้วยการศึกษาวิจัย เพื่อที่จะค้นหาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของลำน้ำโพง ความสัมพันธ์ของชุมชนกับลำน้ำเพื่อให้เกิดการตระหนักถึงคุณค่าของลำน้ำโพง เกิดความหวงแหนลำน้ำ รวมทั้งค้นหาแนวทางในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูลำน้ำโพงให้ยั่งยืนต่อไป

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย แบ่งเป็น 2 ระยะ ดังนี้

ก่อนการวิจัย คือ 1) ประชุมทีมวิจัยและที่ปรึกษา เพื่อวางแผนการดำเนินการกิจกรรมต่างๆของโครงการ

ระหว่างการศึกษาวิจัย มีกิจกรรม คือ 1) จัดเวทีชี้แจงทำความเข้าใจโครงการกับทีมวิจัยของแต่ละหมู่บ้าน 2) ศึกษาดูงานการจัดการวังปลาในจังหวัดมหาสารคาม ณ อุทยานวังมัจฉาบ้านโขงกุดหลาย ต.แก้ง อ.เมือง จ.มหาสารคาม 3) กิจกรรมเดินสำรวจลำน้ำโพงของชุมชนทั้ง 5 หมู่บ้าน รวมทั้งหมด 5 วันหมู่บ้านละ 1 วัน 4) สรุปผลกิจกรรมการสำรวจลำน้ำโพงและหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน 5) ปรับแผนกิจกรรม ทำการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในด้านทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ทั้งสองฝั่งน้ำ 6) ประชุมทีมวิจัยและที่ปรึกษาเพื่อสรุปผลการดำเนินงานที่ผ่านมาร่วมกันและเพื่อวางแผนการดำเนินงานที่วางไว้กับแกนนำทั้ง 5 หมู่บ้าน 7) วางแผนปฏิบัติการฟื้นฟูลำน้ำโพง 8) จัดเวทีนำเสนอข้อมูลสู่สาธารณะชน และหน่วยงานต่างๆ เช่น อบต โรงเรียนและวัด และ 9) เขียนรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ผลที่เกิดขึ้นจากการวิจัย

โครงการเกิดรูปธรรมการอนุรักษ์ฟื้นฟูลำน้ำโพงร่วมกันของชุมชน ดังนี้

1. การปลูกป่าเพิ่มเติมในบริเวณที่มีการขุดลอก
2. การสร้างวังปลาเพื่ออนุรักษ์ลำน้ำโพงใน 5 หมู่บ้าน คือ สร้างวังปลาในลำน้ำโพงบ้านสันติสุข สร้างวังปลาในลำน้ำโพงบ้านท่าลาด สร้างวังปลาในลำน้ำโพงบ้านโสภณภูมิ สร้างวังปลาในลำน้ำโพงบ้านหนองผือน้อย สร้างวังปลาในลำน้ำโพงบ้านกุดหิน
3. การปล่อยปลาคืนสู่ธรรมชาติ ซึ่งโครงการ ได้ประสานงานขอพันธุ์ปลาไปยังสำนักงานประมงอำเภอและศูนย์ขยายพันธุ์ปลาน้ำจืด เพื่อขอสนับสนุนพันธุ์ปลาปล่อย

4. ชุมชนได้ร่วมมือกันคัดค้านการขุดลอกลำน้ำโพง เพราะหากชุมชนไม่ได้รับประโยชน์จากการขุดลอกที่ผ่านมาและการขุดลอกยังทำให้แหล่งอาหารถูกทำลายไปอย่างน่าเสียดาย

5. การสร้างฝายน้ำล้นเพื่อเก็บกักน้ำ เป็นอีกแนวทางหนึ่ง ที่กลุ่มผู้นำจะได้มีการประสานงานไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้มาช่วยเหลือสนับสนุนต่อไป

6. การสร้างจิตสำนึกให้กับคนในชุมชนในการอนุรักษ์ ซึ่งผลจากงานวิจัยเห็นว่าชุมชนมีความตื่นตัว เริ่มมองเห็นคุณค่าของทรัพยากรที่ชุมชนมีอยู่ เกิดความรักความหวงแหนมากขึ้น และได้จากการที่มีโครงการขุดลอกพยายามจะเข้ามาขุดต่อในตอนที่ 3 ของลำน้ำโพง พบว่าชาวบ้านไม่ให้ความร่วมมือ จนโครงการต้องล้มเลิกไป

7. การจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ “รวมพลคนรักษาลำน้ำโพง” ซึ่งปัจจุบันมีสมาชิกทั้ง 5 หมู่บ้าน รวม 70 คนและมีกิจกรรมกลุ่มที่ผ่านมา คือ การปลูกต้นไม้ การสร้างวังปลา และกิจกรรมเดินสำรวจ เป็นต้น

ปัจจัยความสำเร็จของโครงการ

1. ประเด็น “ลำน้ำโพง” เป็นหัวใจของคนทั้ง 5 หมู่บ้าน เพราะลำน้ำโพงเป็นวิถีชีวิตของคนทุกคน ทุกครอบครัวทั้งการทำมาหากินและการทำไร่ทำนา

2. การเข้ามาจัดการขุดลอกลำน้ำของรัฐ ทำให้ระบบนิเวศลำนน้ำเปลี่ยนไปมาก กระทบต่อแหล่งน้ำและแหล่งอาหารตลอดจนสัตว์น้ำ ชาวบ้านเห็นผลกระทบเกิดแรงกระตุ้นอยากมีส่วนร่วมอนุรักษ์มากขึ้น หวงแหนมากขึ้น

3. การเข้ามาของทีมวิจัย คัดมาจากคนที่มีความสนใจอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม “ลำน้ำโพง” ของแต่ละหมู่บ้าน ส่วนหนึ่งเป็นผู้นำชุมชน ชาวบ้านเกิดความเชื่อมั่นและศรัทธาต่อผู้นำเหล่านี้ วางใจต่อการทำงานในเรื่องนี้

4. หัวหน้าโครงการเป็นนักอนุรักษ์ และเป็นผู้ติดตามความเคลื่อนไหว ในเรื่องการอนุรักษ์ลำน้ำเป็นทุนเดิม ประกอบกับเป็นผู้ที่มีความรู้ข้อมูลพื้นที่และลำน้ำแน่นอยู่แล้ว จึงเป็นเรื่องง่ายต่อการทำงานและการบริหารงาน

5. การดึงแกนนำและเยาวชนแต่ละหมู่บ้านมาร่วมงาน “แต่ละกิจกรรม” ทำให้ได้รับความร่วมมือกับคนในชุมชนทั้ง 5 หมู่บ้าน ทุกเพศ ทุกวัยเป็นอย่างดีและต่อเนื่อง

6. การดึงพระสงฆ์ในชุมชนเข้าร่วมอนุรักษ์ฟื้นฟูลำน้ำที่เกี่ยวกับประเพณี พิธีกรรมต่างๆ เพื่อเพิ่มความเข้มแข็งและศักดิ์สิทธิ์ทำให้ได้รับความสนใจจากชาวบ้านและหน่วยงานภายนอกเป็นอย่างดี ซึ่งเป็นระดับพระครู “เจ้าคณะตำบล”

7. การเดินสำรวจสภาพลำน้ำ เพื่อศึกษาชนิด ประเภท คุณค่า การใช้ประโยชน์ของทีมงานวิจัย ทุกเพศทุกวัย เป็นพื้นฐานสำคัญต่อการทำความเข้าใจ ในวิถีชีวิตของตนเองกับสภาพแวดล้อม ซึ่งทำให้เกิดความอยากรู้อื่นๆ ตามมา

8. แบ่งกลุ่มเป็น 4 กลุ่ม เก็บข้อมูลแต่ละหมู่บ้าน 4 ประเด็น

8.1 บทบาททีมวิจัยเป็นผู้จัดการบริหาร ผู้รู้ในชุมชนเป็นผู้ให้ข้อมูล ชาวชนเป็นผู้เรียนรู้และบันทึก

8.2 มีการแลกเปลี่ยน สืบหาคงคืความรู้ภูมิปัญญา เกิดขึ้นระหว่างการเก็บข้อมูล การสรุปข้อมูลสุดท้าย

8.3 เกิดสำนึกรักบ้าน รักลำน้ำตามมา

9. กิจกรรมพื้นวังปลา ได้ฟื้นความสัมพันธ์ระหว่างคน 5 หมู่บ้าน เกิดเครือข่ายเฝ้าระวัง น้ำ ปลาและป่าชายฝั่งไม่ให้ใครมาบุกรุกทำลาย

10. นักวิจัยหัวหน้าโครงการ ทุ่มเทกับการประสานงาน กับการจัดเวทีให้เกิดการพบปะแลกเปลี่ยนกันและเกิดการวางแผนงานกัน “บริหาร โครงการได้ดี”

11. ทีมงานมีคุณภาพ ผ่านการทำงานระบบกลุ่มเกษตรกรรมระดับหนึ่ง เห็นว่าความสำคัญของการทำงานแบบมีส่วนร่วมกับชุมชนและการนำข้อมูลมาใช้แก้ปัญหา

12. พี่เลี้ยงช่วยกระตุ้นและจัดปรับสรุปบทเรียน เมื่อเจอปัญหาพร้อมช่วยหาแนวทางให้ออกแบบกิจกรรมตามความสนใจของกลุ่มคนเป้าหมาย เช่น ชาวชนชอบปลูกป่า ผู้เฒ่าผู้แก่ชอบเดินสำรวจพื้นที่ และแลกเปลี่ยนภูมิปัญญา ฯลฯ

ผลที่เกิดขึ้นทั้งหมดจากโครงการที่มีคุณภาพ ทั้ง 20 โครงการ นั้นก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อชุมชนท้องถิ่นในหลายด้าน และหลายระดับซึ่งมีคุณค่าและมีความหมายต่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นไทย ซึ่งสอดคล้องกับ เสน่ห์ จามริก (อ้างใน สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น, 2552: หน้า 25) ได้แสดงทัศนะที่ชี้ให้เห็นถึงคุณค่าและความหมายของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นต่อสังคมไทยไว้ว่ามี 7 ประการ คือ

1. คุณค่าและความหมายต่อการพัฒนา ได้แก่

1.1 การพัฒนาคือการเปลี่ยนแปลง ต้องเริ่มจากคนพื้นที่ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นการเปลี่ยนแปลงอำนาจจากผู้ปกครองไปสู่ท้องถิ่น เป็นการวิจัยและพัฒนาอย่างแท้จริง

1.2 งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นงานเล็กๆที่ทำเชิงลึก สามารถรู้ได้เฉพาะตน เป็นการสอนตนและสอนคนอื่น เป็นงานวิจัยจากล่างขึ้นบน ที่แนบอยู่กับชีวิตแสวงหาความรู้กันได้

1.3 เชื่อมั่นว่างานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจะเป็นทางรอดของสังคมไทย

2. คุณค่าและความหมายต่อการรื้อฟื้นความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.1 เป็นงานที่ยืนยันว่า ความรู้เป็นสติปัญญาของท้องถิ่น ทำให้ได้เรียนรู้สิ่งต่างๆ ในชุมชน เช่น ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ส่งผลให้คนในชุมชนภาคภูมิใจต่อความรู้ท้องถิ่น โดยส่วนนี้สอดคล้องกับ ศรีศักดิ์ วัลลิโกดม (2552: 43) ได้กล่าวไว้ว่า การจะพัฒนาความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่นนั้น เราต้องฟื้นจากข้างล่างให้สิทธิอำนาจชาวบ้าน แต่ว่าการฟื้นต้องเป็นแบบ empowerment คือ ทำให้ชาวบ้านมีความมั่นใจในสติปัญญาของเขา

2.2 ผลลัพธ์สุดท้ายของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น คือ องค์ความรู้ที่มีอยู่ก่อนแล้ว เพียงแต่กระบวนการเรียนรู้หรือการทำงานร่วมกัน ไปช่วยให้ทีมวิจัยได้ค้นพบองค์ความรู้ของตัวเอง

3. คุณค่าและความหมายต่อความมั่นใจของชาวบ้าน

3.1 งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นสามารถช่วยให้ชาวบ้านสามารถแก้ปัญหาของตนเอง

3.2 ชาวบ้านเกิดศรัทธา ฉันทะ ในการเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้และนำไปสู่ความเชื่อมั่น

3.3 เป็นการสร้างพื้นที่ของชาวบ้าน ยืนยันตัวตน ศักดิ์ศรีของชาวบ้าน และความภาคภูมิใจต่อความรู้ท้องถิ่น ด้วยการสร้างเอกลักษณ์ของเขา

4. คุณค่าและความหมายต่อชีวิตและการวิจัย พบว่า

4.1 เป็นการทำให้งานวิจัยเชื่อมโยงกับชีวิต ชุมชน สังคม วัฒนธรรมเชื่อมโยงกับการพัฒนา สร้างความสมานฉันท์ และสุขภาวะที่ดี เป็นงานวิจัยที่มีชีวิต

4.2 ได้ค้นพบอัตลักษณ์งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอย่างชัดเจน

4.3 สร้างชุมชนวิชาการและชุมชนท้องถิ่นให้เข้มแข็ง โดยให้คนท้องถิ่นมีบทบาทหลักในการสร้างความรู้

4.4 เป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ สร้างกระบวนการจัดการองค์กร และสร้างกระบวนการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุผล

5. คุณค่าและความหมายต่อการเมือง

5.1 เป็นการปฐกฐานที่สำคัญต่อประชาธิปไตยทางตรง ในแบบฉันทามติ สิ่งใดที่เห็นพ้องต้องกัน จึงจะทำร่วมกัน

5.2 สร้างพื้นที่สิทธิเสรีภาพ ซึ่งเป็นหลักพื้นฐานภาคพลเมือง

5.3 สามารถลดความขัดแย้ง สร้างความสมานฉันท์ในพื้นที่ เช่น ควายทาม บ้านดอนแรด การจัดการน้ำแพรงหนามแดง

5.4 เป็นการทำงานคู่ขนานกับการเมืองท้องถิ่น และสร้างความเปลี่ยนแปลงได้ เพราะเป็นการทำงานถูกที่ ถูกเวลา สามารถตอบโจทย์ได้

6. คุณค่าและความหมายต่อการสร้างโอกาสใน กระบวนการเรียนรู้ของคนทั่วไป งานวิจัยที่ผ่านมามากอยู่ในมืออาชีพ แต่งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ช่วยให้เกิดการเปลี่ยนมุมมองว่า งานวิจัยเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ ไม่ใช่การสร้างองค์ความรู้ใหม่เพียงอย่างเดียว จึงเป็นการเปิดโอกาสให้คนธรรมดาสามัญเข้ามาทำวิจัยได้ ทำให้คนท้องถิ่นได้เรียนรู้สิ่งที่อยู่ในชุมชนของตนเอง

7. คุณค่าและความหมายต่อการสร้างตลาดความสุขของชาวบ้าน

7.1 ทำให้สามารถค้นพบคำตอบ ภาวีสปสะการณั ภาวีสุคคความรูั

7.2 ชุมชนกลัาที่จึะต่อรงกับภายนอกมากขึ้

7.3 ชุมชนได้ร่วมเลือก ร่วมรูั ร่วมแก้ปัญหา ร่วมแลกเปลียนเรียนรูั ก่อให้เกิดการรับรูั ทำให้รู้สึทหวงเห่นของเก้า เกิดการผสมผสานของเก้าและของใหม่ ได้ชุดปฏึบัตึการทางความคิด และได้ขึ้ในพึ้นที่ของตนเอง

7.4 เป็นกระบวนการเร่มีต้นหาความรู้จากคน จากคนสู่กระบวนการ สู่การมีส่วร่วม เกิดเป็นความสำเร้งและกลายเป้นแบบแผนในชุมชน

ตัวชี้วัดความสำเร็จของโครงการวิจัยที่มีคุณภาพภาคอีสาน

ผู้วิจัยได้ทำการประมวลข้อมูลทั้งหมดที่ได้ในหัวข้อ (ปัจจัยที่ส่งผลให้โครงการวิจัยมีคุณภาพรายโครงการ) มาวิเคราะห์เพื่อหาตัวชี้วัดความสำเร็จของโครงการวิจัยที่มีคุณภาพภาคอีสาน พบว่ามีปัจจัยที่สำคัญ อยู่ 3 ด้าน คือ 1) ปัจจัยที่ใส่เข้าไป (input) 2) ปัจจัยด้านกระบวนการ (process) และ 3) ปัจจัยด้านผลที่เกิดขึ้น (out-put) หรือ ผลกระทบ (impact) ซึ่งมีดังนี้

1. ปัจจัยที่นำเข้าไป (Input)

1.1 การเตรียมทีมวิจัย

1.1.1 โจทย์วิจัยเป็นปัญหา และความต้องการพัฒนาแก้ปัญหาของคนในชุมชน และโจทย์วิจัยมีความชัดเจน

1.1.2 มีการพัฒนาเอกสารและพัฒนาร่างโครงการวิจัยอย่างเป็นระบบ และถูกต้องตามรูปแบบของโครงร่างวิจัย

1.1.3 หัวหน้าโครงการได้รับการยอมรับจากทีมวิจัยและคนในชุมชน ชุมชนให้การเคารพนับถือ ศรัทธาและเชื่อมั่นไว้ใจ

ขั้นตอนการเตรียมทีมวิจัยนี้ นับได้ว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญมากในช่วงเริ่มต้นของการทำงานวิจัย ที่ทุกโครงการจะเน้นและให้ความสำคัญมาก ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะที่โดดเด่นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งเป็นขั้นตอนแรกที่สำคัญจริงๆ งานวิจัยนักวิชาการไม่ต้องทำมาก ใครเป็นนักวิจัยได้บ้าง สัปเหร่อก็เป็นนักวิจัย หลวงพี่ก็เป็นนักวิจัย เยาวชน แม่บ้าน แม่ค้า ก็เป็นนักวิจัย คนทำวิจัยไม่จำกัดเพศ ชั้น วรณะ การศึกษา แต่กลับไปเพิ่มคุณสมบัติอย่างอื่นที่สำคัญ 3 ประการ คือ 1) ส่วนใหญ่ต้องเป็นผู้มีจิตสาธารณะ เรื่องชาวบ้านคืองานของเรา 2) ต้องมีจิตที่ใฝ่รู้ เป็นมิดที่อยากจะถูกลบ และ 3) ต้องมีความเพียรมหาศาล เพราะคนเราวิจัยได้ก็เพราะความเพียร ส่วนใหญ่ตอนทำแรกๆ คนจะเข้าร่วมมาก แล้วจะค่อยๆ หลุดไปเหลือนิดเดียว แต่พอได้ผลคนก็จะกลับมา (กาญจนา แก้วเทพ, 2552ก: 16)

1.2 การเตรียมชุมชนวิจัย

1.2.1 มีการทำความเข้าใจในแนวคิด และกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ร่วมกับชุมชน ตั้งแต่เริ่มต้นวิเคราะห์ปัญหา พัฒนาโจทย์วิจัย

1.2.2 มีการเรียนรู้จากกลุ่มคนที่หลากหลายในชุมชน ทั้งผู้เฒ่าผู้แก่ คนวัยกลางคน เยาวชนและเด็กนักเรียน

1.2.3 มีความร่วมมือจากผู้นำชุมชน ทั้งผู้นำที่เป็นทางการ และผู้นำไม่เป็นทางการ ให้การสนับสนุนงานวิจัยหรือเป็นส่วนหนึ่งของทีมวิจัย

1.2.3 มีการร่วมทีมวิจัยจากหลากหลายกลุ่มคน หลากหลายบทบาทหน้าที่ หลากหลายเพศ หลากหลายวัย หลากหลายอาชีพ

1.3 การวางแผน กำหนดเป้าหมายและทิศทางการร่วมกัน

1.3.1 มีการประสานงานการทำงานที่ดีทั้งการประสานภายในทีมชุมชน และคนนอก

1.3.2 มีการวางแผนการทำงานวิจัยที่ดี

1.3.3 มีการเตรียมทีมที่ดีและมีการจัดแบ่งบทบาทการทำงานที่ดีระหว่างทีมวิจัยหลัก และทีมงานรองและอาสาสมัครทำงานอย่างชัดเจน และตามความรู้ ความสามารถ

1.3.3 มีการกำหนดเป้าหมาย การทำงานวิจัยร่วมกันกับคนในชุมชนที่ชัดเจนทั้งระยะสั้น ระยะกลางและระยะยาว

1.4 ระบบติดตามประเมินผล

1.4.1 มีการประชุมทีมวิจัยเป็นระยะ เพื่อรวบรวม และจัดกลุ่มข้อมูลที่ได้

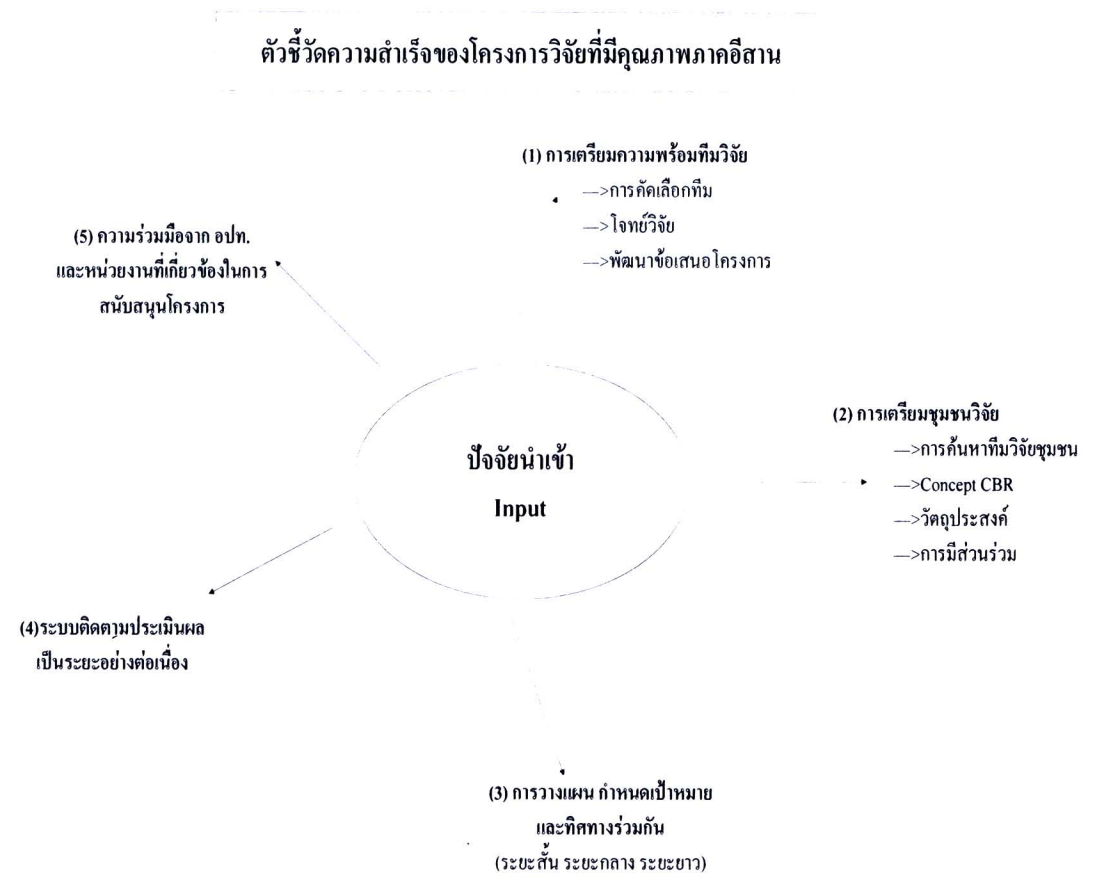
1.4.2 มีการเตรียมความพร้อมทีมในการจัดเวทีเพื่อสรุปผลของข้อมูลและตรวจสอบข้อมูลร่วมกับชุมชน

1.5 ความร่วมมือจากหน่วยงานภายนอก

1.5.1 มีความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในการสมทบทุนสนับสนุนโครงการวิจัยจำนวนหนึ่ง

1.5.2 มีความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและองค์กรท้องถิ่นในการเรียนรู้และดำเนินงานวิจัยตลอดโครงการ

ทั้งนี้ ผู้วิจัย ได้สรุปปัจจัยนำเข้า (input) ดังแผนภาพ

ภาพ 8 ตัวชี้วัดด้านปัจจัยนำเข้า (input)

2. กระบวนการ (Process) มีดังนี้

2.1 การวางแผนการทำงาน

การวางแผนการดำเนินงาน ภาพรวมโครงการ และรายการกิจกรรม

2.2 การเตรียมทีมวิจัย

2.2.1 การเตรียมและแบ่งบทบาทการทำงานแต่ละฝ่ายและทำงานแทนกัน

ได้

2.2.2 การจัดการงบประมาณโครงการให้เป็นไปอย่างถูกต้องโปร่งใส

และมีประสิทธิภาพ

2.3 การเงิน-บัญชี

2.3.1 การจัดทำเอกสาร การเงิน-บัญชีให้ถูกต้องตามหลักเกณฑ์

2.3.2 จัดระบบเอกสาร เพิ่มเอกสารให้เป็นสัดส่วนหาง่าย ตรวจสอบง่าย

2.4 การติดตามประเมินผล

2.4.1 มีการเตรียมการในการดำเนินกิจกรรมต่างๆอย่างรอบคอบ รัดกุม

2.4.2 มีการสรุปบทเรียนหลังกิจกรรมทุกครั้ง

2.4.3 มีการนำบทเรียนจากการทำงานมาประยุกต์ใช้ และทำกิจกรรมใน

ระยะต่อไป

2.4.4 มีการประชุมทีมวิจัยเพื่อวิเคราะห์ปัญหาและวางแผนการทำงาน

อย่างต่อเนื่องร่วมกัน

2.4.5 มีการสรุปข้อมูลและประมวลผลความก้าวหน้าของโครงการทั้งใน

แง่ข้อมูลและความสำเร็จเป็นระยะอย่างน้อย 2-3 เดือน/ครั้ง

2.5 การเก็บข้อมูล

2.5.1 มีการออกแบบ เครื่องมือ วิธีการเก็บข้อมูลอย่างถูกต้องและ

สอดคล้องกับเนื้อหา ประเด็นศึกษา

2.5.2 มีการใช้เครื่องมืออย่างหลากหลายในการเก็บข้อมูลในแต่ละ

ประเด็น เพื่อความแม่นยำในข้อมูลความจริง

2.5.3 มีการลงมือปฏิบัติการเก็บข้อมูลอย่างรอบด้านและลงลึกในแต่ละ

ด้าน มีการศึกษาประกอบก่อนข้างชัดเจนและมีรูปแบบสนับสนุน

2.5.4 ชุมชนให้ความร่วมมือและช่วยเหลือกันในการเก็บข้อมูลใน

ประเด็นต่างๆเป็นอย่างดี

2.6 ข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

2.6.1 มีการวิเคราะห์ข้อมูลและตรวจสอบข้อมูลร่วมกันกับคนในชุมชน

2.6.2 มีการนำเสนอผลการวิจัยทั้งรายงานความก้าวหน้าและรายงานฉบับสมบูรณ์สู่ชุมชนเป็นระยะ

2.6.3 มีการจัดทำรายงานวิจัยตามรูปแบบ การนำเสนอผลการวิจัยวิชาการ

2.6.4 ผลงานวิจัยตอบโจทย์วิจัยและวัตถุประสงค์ของโครงการ

2.6.5 เห็นบทเรียนสำคัญในการทำงานวิจัย ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะในการทำวิจัยในโอกาสต่อไป

2.7 ทีมงานและการจัดทีม

2.7.1 มีการจัดแบ่งบทบาทการทำงานที่สอดคล้องกับความสามารถทักษะของทีมวิจัย

2.7.2 มีการจัดปรับบทบาทการทำงานอย่างเท่าเทียม เรียนรู้งานกันทำงานแทนกันได้

2.7.3 มีการจัดปรับบทบาท ถ่ายเทบทบาทการทำงานจากรุ่นสู่รุ่น จากกลุ่มหนึ่งสู่กลุ่มหนึ่ง เพื่อสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน

2.8 การสร้างการมีส่วนร่วมกับกลุ่มคน

2.8.1 มีการประสานกลุ่มคนที่หลากหลายเข้าร่วมกิจกรรมทั้งที่เป็นเจ้าภาพและที่มีบทบาทสำคัญ

2.8.2 มีการประชาสัมพันธ์งานในทุกรูปแบบ ทุกช่องทางทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน

2.8.3 มีรูปแบบกิจกรรมที่สร้างการเรียนรู้และความตระหนักในการแก้ปัญหาให้กับคนในชุมชน

2.8.4 มีรูปแบบกิจกรรมที่สนับสนุนให้กลุ่มคนที่หลากหลายเข้าร่วมเรียนรู้ตามความสนใจ ความต้องการและความถนัด

2.8.5 มีการมอบหมายบทบาทสำคัญๆให้กับผู้นำกลุ่มต่างๆให้เข้าร่วมการดำเนินงานวิจัยทั้งในระดับกิจกรรมและทีมงานวิจัย

ผู้วิจัยได้สรุปแผนภาพ กระบวนการ (Process) ดังนี้

ภาพ 9 ตัวชี้วัดด้านกระบวนการ (Process)

3. ผลที่เกิดขึ้น (Out-put) และผลกระทบจากโครงการ (Impact)

3.1 การพัฒนาคน

3.1.1 หัวหน้าโครงการวิจัยมีความสามารถในการสังเคราะห์ภาพรวมการดำเนินงานของโครงการวิจัยเป็นอย่างดี

3.1.2 ทีมวิจัยมีทักษะ ความสามารถในการทำวิจัยมากขึ้นทั้ง การวิเคราะห์ปัญหา การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การบันทึกและการเขียนรายงาน

3.1.3 ทีมมีความสามารถในการเรียนรู้/การสรุปบทเรียนและการติดตามประเมินผล

3.1.4 ทีมมีศักยภาพในการนำเสนอข้อมูลงานวิจัยอย่างเป็นระบบ และ
ชัดเจน

3.1.5 ทีมมีคุณภาพ เกิดจิตสำนึกในการทำงานเพื่อสังคมมากขึ้น

3.2 การพัฒนาองค์ความรู้

3.2.1 เกิดองค์ความรู้ในการจัดการปัญหา สาเหตุปัญหาและปัจจัย
เงื่อนไขให้เกิดปัญหา

3.2.2 เกิดองค์ความรู้ความเข้าใจ บริบทชุมชน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
พัฒนาการปัญหาและการเผชิญปัญหาสถานการณ์ของคนในชุมชน

3.2.3 เกิดแนวทาง ข้อเสนอแนะต่อแนวทางการจัดการปัญหาและการ
พัฒนาต่อในอนาคต

3.2.4 เกิดองค์ความรู้ใหม่ (คุณค่าความหมาย) ที่สำคัญต่อวงวิชาการ

3.3 การพัฒนาเครือข่ายและกลไกในการจัดการปัญหา

3.3.1 เกิดกลไกการจัดการปัญหาในรูปแบบต่างๆที่สามารถจัดการ
ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3.3.2 กลุ่มคนในชุมชนให้ความสำคัญต่อปัญหาและการมีส่วนร่วมใน
การจัดการปัญหาทุกระดับ ทั้งระยะสั้น ระยะยาว

3.3.3 เกิดกลุ่มคนทำงานและมีแนวทางในการเฝ้าระวังป้องกันปัญหาใน
อนาคต

3.4 การจัดการปัญหาและการพัฒนาชุมชนในอนาคต

3.4.1 เกิดแผนงานและงบประมาณในการจัดการปัญหาทั้งในระยะสั้น
ระยะยาวของชุมชน

3.4.2 ปัญหาที่เกิดขึ้นถูกคลี่คลายหรือแก้ปัญหาไปได้และชุมชนได้รับ
ประโยชน์จากการแก้ปัญหา

3.4.3 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) และหน่วยงานต่างๆได้รับ
ผลประโยชน์จากการจัดการปัญหาและได้ความรู้จากการวิจัยเพื่อนำไปใช้ในการวางแผนการทำงาน
ในอนาคต

3.4.4 เกิดแนวทางในการพัฒนาทั้งในระยะสั้น ระยะยาวของ อปท.และ
หน่วยงานต่างๆ

3.5 เกิดความร่วมมือ การสนับสนุนจาก อปท.และหน่วยงานต่างๆ

3.5.1 อปท.สนับสนุนงบประมาณในการแก้ปัญหาและวางแผน
งบประมาณในการสนับสนุนการแก้ปัญหาในระยะต่อไป

3.5.2 อปท. รับเรื่องราวประเด็นปัญหามาทำงานต่อ สาขาคือ ดำเนินการ
ต่อ

3.5.3 หน่วยงานรับข้อเสนอและกำหนดเป็นนโยบายและแผนงานของ
องค์กร

3.5.4 หน่วยงานให้การสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงาน
แก้ปัญหา

3.5.5 มีการศึกษาข้อมูล รูปแบบการแก้ปัญหาเพิ่มเติม เพื่อสร้างการ
เรียนรู้ให้กับบุคลากรของ อปท.และหน่วยงานต่างๆทุกระดับ

3.6 การเผยแพร่และการขยายผล

3.6.1 ชุมชนแก้ปัญหาเป็นที่ประจักษ์ต่อสาธารณะชนผ่านสื่อต่างๆ มี
ความชัดเจนทั้งในแง่ข้อมูล และรูปธรรมการแก้ปัญหา

3.6.2 เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งศึกษาดูงานทั้งในแนวราบ (ชุมชน
ด้วยกัน) และแนวตั้ง (ระดับเครือข่ายและหน่วยงานองค์กรต่างๆ)

3.6.3 มีการเข้าไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จากคนภายนอกเป็นระยะๆ

3.7 การพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

3.7.1 มีการพัฒนาโครงการต่างๆทั้งโครงการวิจัยและโครงการพัฒนา
เสนอเพื่อดำเนินการต่อเนื่องร่วมกับกลุ่มคนในชุมชน หลายฝ่าย หลายองค์กร

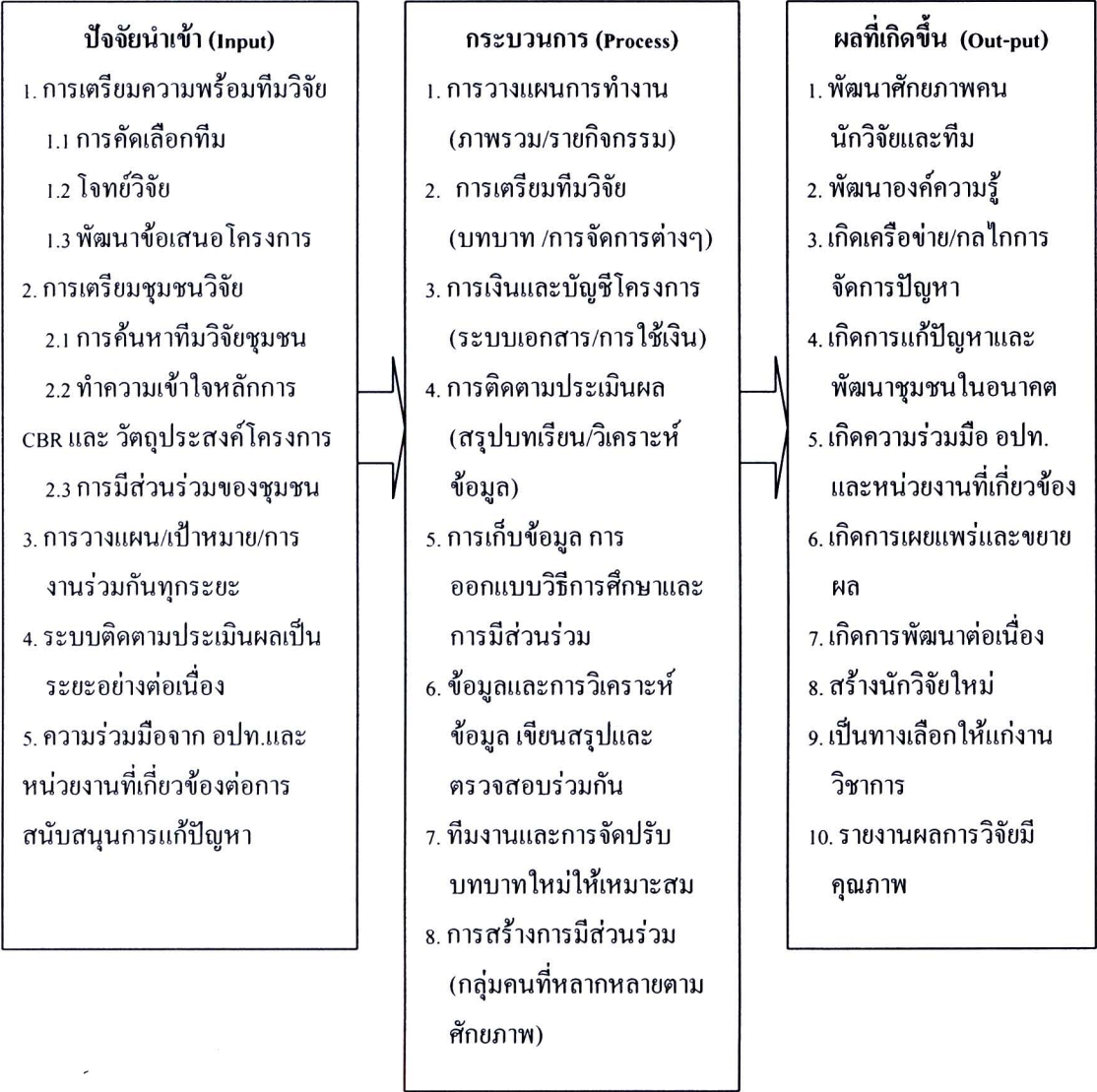
3.7.2 มีการยกระดับการทำงานที่สูงขึ้นหรือกว้างขึ้นทั้งในระดับ
เครือข่ายและขยายฐานไปสู่ชุมชนอื่นๆมีการนำเครื่องมือการวิจัยเพื่อท้องถิ่นไปใช้ในการ
แก้ปัญหาที่อื่นๆ

ผู้วิจัยสรุปผลที่เกิดขึ้น (Out-put) และผลกระทบจากโครงการ (Impact) ดังภาพ

ภาพ 10 ตัวชี้วัดด้านผลที่เกิดขึ้น (Out-put) และผลกระทบจากโครงการ (Impact)

สรุปภาพรวมตัวชี้วัดความสำเร็จของโครงการวิจัยที่มีคุณภาพดังภาพ

ภาพ 11 ตัวชี้วัดความสำเร็จของโครงการวิจัยที่มีคุณภาพ

ทั้งนี้ผลที่เกิดขึ้น และผลกระทบจากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของภาคอีสานดังกล่าวข้างต้น พบว่ามีความเชื่อมโยงใกล้เคียงกันหลายประการ กับผลกระทบที่เกิดขึ้นจาก บทสังเคราะห์งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคเหนือ (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2551ข: 207) ซึ่งได้ถูกรวบรวมไว้ ดังต่อไปนี้

- 1. คน กล่าวคือ นักวิจัยที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นแล้ว ส่วนใหญ่จะมีความรู้และทักษะการทำงานแบบมีส่วนร่วม จึงได้รับการยอมรับทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ ถูกให้เป็น ผู้ถ่ายทอดความรู้ วิทยากรในการฝึกอบรม พี่เลี้ยงหนุนงานวิจัย เป็นต้น
- 2. พื้นที่ พบว่า พื้นที่วิจัยถูกใช้ประโยชน์ต่อในหลายลักษณะ อาทิ เช่น เป็นพื้นที่ต้นแบบสู่การขยายผลไปยังพื้นที่ใหม่ เป็นศูนย์การเรียนรู้หรือแหล่งเรียนรู้
- 3. ข้อมูล ความรู้ ที่ผ่านการจัดระบบแล้ว สามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อได้ ดังนี้ เป็นหลักสูตรท้องถิ่น เป็นแหล่งอ้างอิงที่ผู้สนใจทำวิจัยมาศึกษา
- 3. ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบาย เช่น การเปิดสอนวิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้าน ถูกบรรจุให้เป็นแผนงานขององค์กรหน่วยงานในท้องถิ่น เช่น อบต. สาธารณสุข
- 4. เกิดการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในระดับพื้นที่ จังหวัด และข้ามประเทศ ตามภูมิวิเวศน์หรือชาติพันธุ์ เช่น เครือข่ายหมอมือเมืองลุ่มน้ำโขง เครือข่ายชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์

โดยผลที่เกิดขึ้นทั้งหมดยังคงสอดคล้องกับ ผลการสังเคราะห์งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคกลาง ตะวันตก ตะวันออก โดย กาญจนา แก้วเทพ (2552ก: 16) ได้นำเสนอบทสังเคราะห์ไว้ภายใต้คำถามที่ว่า “เมื่อทำวิจัย CBR แล้วจะได้ผลอะไร” ซึ่งอาจารย์พบว่าเกิดผลหลายอย่าง ดังภาพต่อไปนี้

ภาพ 12 ชุดความรู้การทำวิจัย CBR แล้วได้อะไร
ที่มา: กาญจนา แก้วเทพ (2552ก: 16)

ทั้งนี้ ผลกระทบจากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นดังกล่าว ได้ถูกกล่าวยืนยันจาก ประเวศ วะสี (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552: 27) ได้ปาฐกถาผ่านงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น 10 ปี ว่า งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีคุณค่าและความหมายต่อสังคมไทย ใน 5 ประการด้วยกัน คือ

1. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน
2. การเปลี่ยนจากสังคมแห่งอำนาจไปเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้
2. งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นนำเข้าสู่องค์ประกอบของการพัฒนา
3. งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นช่วยสร้างภาคีความร่วมมือ
4. งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือส่งเสริมศีลธรรมพื้นฐาน